

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ BİLİM DALI

MISIR'DAKİ ELİTLERİN SİYASİ VE İKTİSADİ ETKİLERİ:

CEMAL ABDÜL NASİR DÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

ADEM BAĞIŞ ALÇİÇEK

İstanbul, 2016

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ BİLİM DALI

MISIR'DAKİ ELİTLERİN SİYASİ VE İKTİSADİ ETKİLERİ:

CEMAL ABDÜL NASIR DÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

ADEM BAĞIŞ ALÇİÇEK

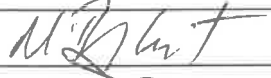

Danışman:YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506209010 no'lu Adem Bağış ALÇIÇEK' in hazırladığı Mısır'daki Elitlerin Siyasi ve İktisadi Etkileri: Cemal Abdül Nasır Dönemi" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 26.05.2016 tarihinde saat 14:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ..Kabul.....' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT (Danışman)	Olumlu	
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Olumlu	
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	Olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 27.05.2016 tarih ve 2016/17-36 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü ✓

-Sınav evrakları 3 iş günü içinde ıslak imzalı üç kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER:

İsim ve Soyisim: Adem Bağış ALÇİÇEK

Anabilim Dalı: Ortadoğu Ekonomi Politikası

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. İbrahim Murat BOZKURT

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans, Mayıs 2016

Anahtar Kelimeler: Mısır, Nasır, Siyaset, İktisat, Elit

ÖZET

Mısır'daki elitlerin siyasi ve iktisadi etkilerini Mısır için özel bir dönem aralığı olan Cemal Abdül Nasır Dönemi üzerinden incelemek ve elitizm teorisinin öngörülerini, konu edilen tarihsel süreç bağlamında değerlendirmek gayesiyle ortaya konan bu tez üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, klasik ve modern elitizm teorileri ile Nasır dönemine gelene değin Mısır ülkesinin tarihi, Mısır'ın özel konumunu ve durumunu oluşturan tarihi miras çerçevesinde Mısır'daki yönetici elitin macerasına değinilmiştir.

İkinci bölümde, Mısır İhtilali ve Mısır'da yeni elitin yükselişi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise elit davranışlarının siyasi ve iktisadi sonuçları; Mısır ve Cemal Abdül Nasır Dönemi örneği üzerinden genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE:

Name & Surname: Adem Bağış ALÇİÇEK
Department: The Economy Politics of the Middle East
Advisor: Assistant Professor İbrahim Murat BOZKURT
Degree and awarding date: Master of Science, May 2016
Keywords: Egypt, Nasser, Politics, Economy, Elite

ABSTRACT

The purpose of this thesis; which consists of three sections, is to analyze the political and the economic effects of Egyptian elites through the Period of Gamal Abdel Nasser which is a period that counts as a specific one for Egypt and is to evaluate the foresight of elitism theory in this context.

In the first section, the classical and modern theories of elitism and the journey of ruling elites is mentioned within the frame of the historical heritage which creates the Egypt's specific situation and the history of Egypt until the period of Nasser.

In the second section, Egyptian Revolution and the rise of the new elites in Egypt is focused.

And finally, in the third section, the economic and the political consequences of elite behavior is evaluated from the case of Egypt and Gamal Abdel Nasser Period.

ÖNSÖZ

Mısır'daki elitlerin siyasi ve iktisadi etkilerini Cemal Abdül Nasır Dönemi üzerinden inceleyen bu tez çalışmamda, elitizm teorisinin bir Ortadoğu ülkesi olan Mısır örneğine uygunluğunun ve uygulanabilirliğinin analizi amaçlanmıştır. Siyasi ve iktisadi güç dağılımı çerçevesinden toplumsal ilişkileri irdeleyen elitizm teorisi, sadece Avrupa menşeli toplumları değil tüm küresel siyasi ve iktisadi süreçleri kendi ölçüsünde tasnif etmeyi haiz bir yapıdadır. Siyasi ve iktisadi alandaki diğer teorileri yanlışılama misyonu olmayan elitizm teorisi, temel olarak alternatif ve bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Mısır, zengin tarihi ve kültürü ile elitlerin serüveni açısından geniş bir hazine konumundadır. Cemal Abdül Nasır Dönemi ise, elitlerin yer değiştirmesi açısından önemli bir zaman aralığı olarak tarihe geçmiştir.

Bu çalışmada önemli ölçüde yönlendirmeleri bulunan tez danışmanım Yard. Doç. Dr. İbrahim Murat BOZKURT'a, tez yazım sürecindeki manevi destekleri için aileme ve bu süreçte yanımda olup yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	III
GENEL BİLGİLER.....	IV
ÖZET	IV
GENERAL KNOWLEDGE.....	V
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ELİTİZM TEORİSİ VE MİSİR TARİHİNDEKİ ELİTLER

1.1. Elitizm Teorisi	4
1.1.1. Geleneksel/Klasik Elitistler	7
1.1.1.1. Vilfredo Pareto'nun Elitizm Teorisi	7
1.1.1.2. Gaetano Mosca'nın Elitizm Teorisi	10
1.1.1.3. Robert Michels'in Elitizm Teorisi	13
1.1.2. Modern Elitizm.....	15
1.1.2.1. Elitizmin Yeni Dünya'da Yeniden Doğuşu	15
1.1.2.2. Modern Elitizm ve Çoğulculuk.....	16
1.2. Mısır Tarihi Ve Yönetici Elit.....	18
1.2.1. Hanedan Dönemi Öncesi Mısır'a Genel Bir Bakış.....	18
1.2.2. Erken Hanedan Dönemi.....	19
1.2.3. Eski Krallık Dönemi.....	21
1.2.4. Birinci Ara Dönem	22
1.2.5. Orta Krallık Dönemi.....	22
1.2.6. İkinci Ara Dönem	22
1.2.7. Yeni Krallık Dönemi	23
1.2.8. Üçüncü Ara Dönem	24
1.2.9. Geç Dönem ve Ahameniş Dönemi	25
1.2.10. Ptolemaios Dönemi.....	25

1.2.11. Roma Dönemi.....	25
1.2.12. Bizans Dönemi ve Sasani Dönemi	27
1.2.13. Mukavkıs Dönemi ve İslam Çağrısı	27
1.2.14. Müslüman İdarecilerin İlk Dönemi: Araplar, Tolunoğulları ve Akşitler....	28
1.2.15. Fatımiler Dönemi.....	29
1.2.16. Eyyubiler Dönemi.....	30
1.2.17. Memlükler Dönemi.....	31
1.2.18. Osmanlı Dönemi.....	32
1.2.19. Fransız İşgali.....	33
1.2.20. Kavalalı Hanedanı'nın Birinci Dönemi: Valilikten Hidivliğe.....	34
1.2.21. İngiliz İşgali.....	38
1.2.22. Kavalalı Hanedanı'nın İkinci Dönemi: Sultanlıktan Krallığa	40

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR İHTİLALİ VE YENİ ELİTİN YÜKSELİŞİ

2.1. Mısır İhtilali Öncesi Genel Durum	44
2.1.1. Arap Milliyetçiliği ve Nahhas Paşa'nın Etkileri.....	48
2.1.2. İhtilal Ortamını Hazırlayan Siyasi Suikastler	50
2.1.3. Hür Subaylar'ın Gücünü Arttırması	52
2.1.4. İhtilalin Mısır Tarihi ile Bağlantısı	54
2.2. Mısır İhtilali	56
2.3. İhtilal Konseyi.....	59
2.4. Muhalif Elitler ve İhtilalin İdeoloğu Nasır	62
2.4.1. İhtilalden Umduğunu Bulamayan Siyasi Elitler ve İhtilalden Olumsuz Etkilenen İktisadi Elitler.....	63
2.4.2. Nasır'ın İdeolojik Rüyası.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAL SONRASI MISIR VE CEMAL ABDÜL NASIR DÖNEMİ

3.1. Mısır'da Cumhuriyetin İlanı ve Liderlik Mücadelesi	75
3.1.1. Mısır İhtilal Mahkemesi	79
3.2. Nasır'ın Tek Adamlık Dönemi	80
3.2.1. Nasır'ın Muhammed Necib Paşa'yı Bertaraf Etmesi	80
3.2.2. Müslüman Kardeşler'in Nasır Dönemindeki Siyasi ve İktisadi Etkileri	83
3.2.3. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi ve Nasır'ın Uluslararası Arenada Yükselişi	88
3.2.4. Süveyş Krizi Kazanımları ve Milliyetçi İktisadi Politikalar.....	92
3.2.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti	94
3.2.6. Nasır ve SSCB İlişkileri	96
3.2.7. Mısır'dan Müteşekkil BAC ve Altı Gün Savaşı'na Giden Yol	97
3.2.8. Seyyid Kutub'un Siyasi ve İktisadi Etkileri	99
3.2.9. Altı Gün Savaşı.....	101
3.2.10. Nasır'ın Ölümü.....	102
3.2.11. Nasır'ın Tarım Odaklı İktisadi Düzenlemelerinin Karşılaştırılması.....	102
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	109

GİRİŞ

Elitlerin siyasi ve iktisadi etkilerini, Mısır örneği üzerinden ve Mısır'ın Cemal Abdül Nasır yönetimindeki dönemi üzerinden ele alıp değerlendiren bu tez üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölüm çalışmaya temel olacak şekilde, elitizm teorisi ve Mısır tarihine odaklanmaktadır. Elitizm teorisi sunulurken elit kavramının tarihsel gelişimine vurgu yapılmaktadır. Elitizm teorisi, klasik ve modern dönem olarak iki ayrı tasnifle ortaya konulmaktadır.

Klasik dönem, literatürde klasik elitistler olarak kabul edilen Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels üzerinden anlatılmaktadır. Modern dönem ise klasik dönemin, klasik elitistlerine bağlı kalacak şekilde elitizm teorisinin çağdaş düşünürlerce yeniden yorumlanması ve zenginleştirilmesi şeklinde sunulmaktadır. Avrupa merkezli elitizm teorisinin, Amerika Birleşik Devletleri'nde söz konusu devletin aygıtlarını yorumlayarak nasıl geliştiği ve sürecin devamında tüm modern ve çoğulcu demokrasileri analiz edebilecek bir hale büründüğü meydana çıkarılmaktadır. Bu gelişim ile birlikte elitizm teorisinin zaman ile siyasi ve iktisadi düzen kısıtının nasıl ortadan kalktığı ifade edilmektedir.

Elitizmin belirli bir toplum veya zamanla sınırlı olmayacağını ortaya konulmasının ardından Mısır örneği üzerinden antik dönemlerden başlayan bir Mısır tarihinin kronolojik olarak sunumu aktarılmaktadır. Mısır tarihi, elitler üzerinden bir okumaya tabi tutulmaktadır.

İkinci bölümde, ilk bölümde verilen elitizm teorisi ve Mısır'ın tarihi mirası temeli üzerinden Mısır İhtilali ve ihtilalin etkisiyle Mısır'da yeni bir elit zümrenin yükselişinin perspektifi ele alınmaktadır. Mısır İhtilali, tarihsel süreklilik çerçevesinde ihtilali hazırlayan olay ve olgular kapsamında ele alınmaktadır. İhtilalin yapılaş zamanı ve usulü ayrı bir önemi haiz olmakla birlikte ihtilal sonrası eski elitin düşüşü ve yeni elitin yükselişi tahlil edilmektedir. Siyasi ve iktisadi etkileri olan bu değişimle birlikte yükselme çabasında olup yeni müktedir elit tarafından engellenen elitlere ise ayrıca

değinilmektedir. Yükselen elitlerin baskın unsuru olan askeri elitler ve askeri elitin içindeki rütbece altta olup fiilen üst elit olan Nasır'ın ideolojisi üzerinden ise üçüncü bölüme bağlantı yapılmaktadır.

Üçüncü bölüm, Mısır İhtilali'nin sonrasında oluşan yeni düzene ve Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın tek adamlık dönemine odaklanmaktadır. Fiilen Mısır İhtilali'nin birinci adamı olup söz konusu hususu resmileştirmesi belirli bir müddet alan Nasır'ın, askerlikten cumhurbaşkanlığına olan serüveni ve bu serüven sırasında gücün paylaşılmasında muhtemel rakip olan elitleri ekseriyetle yargısal bir silahla safdışı bırakması üzerinde ayrıca durulmaktadır.

Nasır'ın tek adamlığı olarak ifade edilen alt bölümde ise Mısır'daki elitlerin siyasi ve iktisadi etkileri irdelenmektedir. Siyasi etkiler yönünden; Mısır İhtilali'ni gerçekleştiren (başta Nasır olmak üzere) düşük rütbeli subayların, kendilerine nispeten liberal bir anlayışı olan tümgeneralî bertaraf etmeleri üzerinden yeni elitlerin siyaset algısını gösterilmektedir. Diğer taraftan, toplumda güçlü bir karşılık bulan Müslüman Kardeşler'in bir kısmını ve ünü Mısır'ı aşmış Seyyid Kutub'u hapsedip öldürmeleri üzerinden ihtilalin nereye saptığı işaret edilmektedir. Süveyş Krizi, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve SSCB konuları üzerinden Nasır'ın liderliğindeki yeni Mısır'ın uluslararası sahnede hangi role talip olduğuna değinilmektedir.

İktisadi etkiler yönünden ise; Müslüman Kardeşler'in ve Seyyid Kutub'un iktisadi düşünceleri üzerine ışık tutulmaktadır. Nasır'ın anti-emperyalist ve milliyetçi ideolojisinin bir tezahürü olan üretim aygıtlarının millileştirilmesi gösterilirken bunun çift kutuplu konjonktür üzerinden değerlendirmesi yapılmaktadır. Söz konusu iktisadi politikaların, uluslararası düzlemde sosyalizm ile ilintisinin sınırı Mısır-SSCB ilişkisi üzerinden gösterilmektedir. Süveyş Krizi kazanımlarının, siyasi olayların iktisadi sonuçlar doğurması ve bu iktisadi sonuçların yeni siyasi olaylara yol açması çerçevesinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin oluşturulmasına katkısı sunulmaktadır. Altı Gün Savaşı'nın ise benzer bir şekilde uluslararası olumsuz siyasi tablonun, ulusal çapta iktisadi düzenlemeye yönlendirmesi ele alınmaktadır. Mısır İhtilali sonrası devletleştirme ve millileştirme şeklinde zuhur eden iktisadi politikaların hem sac ayağı hem de bir parçası olarak kabul edilebilecek toprak reformu ise üç aşamalı uygulamanın

karşılaştırılması çerçevesinden meydana çıkarılmaktadır. Söz konusu karşılaştırmada, toprak sahipliğinin ve üretim fonksiyonunun esaslarını belirleyen düzenlemelerin hem mevcut iktisadi değerler yönünden hem de yeni iktisadi değer üretme imkanına sahip potansiyel iktisadi değerler üzerinden Nasır'ın eski elit zümreyi yok etme çabası şekillendirilmektedir.

Bu tezde, Avrupa menşeli bir teori olup Amerikalı ve Avrupalı düşünürlerce zenginleştiren bir teori olan elitizm teorisinin farklı bir coğrafyadan olan Mısır örneği üzerine uygulanabilirliği araştırılmıştır. Mısır hem tarihsel hem de toplumsal olarak elitizm teorisinin geliştiği yerlerden farklı unsurlara sahip olması hasebiyle önemli bir örnektir. Bunun yanında, Mısır'ın tarih belirli dilimlerinde Avrupa kökenli iktidarların boyunduruğunda yaşadığı da yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

Elitizm teorisinin uygulanabilirliği sınırlanan dönemin Cemal Abdül Nasır dönemi olarak seçilmesinin nedeni ise Mısır İhtilali neticesinde Mısır adına yeni bir dönemin başlaması olmuştur. Hanedan kültürüne son verip cumhuriyete dönüşümün yaşandığı bu dönem elit zümrelerin toplumsal statülerinde oldukça hareket halinde oldukları bir dönem olmuştur. Bu dönem bu yönüyle Vilfredo Pareto'nun seçkinlerin yükselişi ve düşüşü teorisinde ifade ettiğine benzer bir zaman dilimi suretinde görünmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELİTİZM TEORİSİ VE MISIR TARİHİNDEKİ ELİTLER

1.1. Elitizm Teorisi

Fransızca kökenli bir sözcük olan elit (*élite*) sözcüğünün Türkçe'deki karşılığı "seçkin"dir. Elit sözcüğünün Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu'nda sıfat olarak anlamı *benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle göze çarpan, üstün, mümtaz, güzide, mutena* olarak verilirken, kavramsal karşılığı *bir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan (kişi veya grup)* olarak verilmiştir.¹

Elit sözcüğü Fransızca kökenli bir sözcük olmakla birlikte dilin evrimi penceresinden izi sürüldüğünde Latince'deki *eligere* sözcüğünün 17. yüzyılda Fransızca'ya *élire* (seçmek/elemek) olarak geçtiği karşımıza çıkmaktadır. Elit kavramına varış ise *élire*'den türetilen *élite* (seçkinler) sözcüğü ile gerçekleşmiştir. Bahsi geçen yüzyılda Fransa'da *élite* sözcüğü önceleri güçlü askeri figürler için kullanılmış olsa da zaman içerisinde sivil yöneticiler ve sivil topluluklar için de kullanılır olmuştur. Aynı dönemde daha genel ifadelerle ise elit sözcüğü; militer manada kumandanın, iktisadi manada söz konusu iktisadi değer, kişisel manada ise bireyin kalitesine ve seçkinliğine işaret etmiştir.²

Bir başka görüşe göre ise Fransızca olan *élite* sözcüğü Latince *eligre* (seçme) ve *electa* (seçilmiş, en iyisi) sözcüklerinden türemiştir.³

Elit sözcüğünün kavramsal bir karşılık bulması ve söz konusu kavramsal karşılığın zaman zaman değişerek siyasi ve iktisadi düzlemlerde kendine yer bulması süregelen yüzyıllar içerisinde de devam etmiştir. 18. Yüzyıl Fransa'sında toplumsal dönüşümler esnasında burjuva sınıfı, elitlerin yönetimini arzu etmiş ve savunmuştur. Bu

¹ TDK, Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu, 2010, <http://www.tdk.org.tr> (08 Eylül 2015). ara: elit

² Rıza Arslan, **Elitizm Teorisi ve Teorisyenleri**, Bursa: Dora Yayınları, 2010, s.5.

³ D. Ali Arslan, **Elit Sosyolojisi**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007, s.2.

arzu “elitleri isteriz” şeklinde söylem halinde dönüşmüştür. Bu söylemde ifade edilen ve istenen “elitler” aristokrasinin ayrıcalıklı temsilcileri, ruhban sınıfının mücerred mensupları ya da eski dünyanın efendileri toprak soyluları değildir. Burjuva sınıfın tam olarak istediği şey, doğduğu toplum içerisinde imtiyaz sahibi olmadığı halde yeteneği, zekası ve kabiliyetleriyle yükselen kimselerin yönetime geçmesi idi. Mantık çerçevesinden; yönetimde görülmek istenen elitler, bahse konu dipten yükselişle zaten liyakatlarını kanıtlar bir etkiyi topluma göstermektedirler. Kolayca tahmin edileceği üzere burjuva sınıfının bu isteğine verilen tepki hiç de olumlu olmamıştır. Varlığını ve gücünü mevcut yönetim sistemine borçlu olan aristokrasi, ruhbanlar ve toprak soyluları; geleneksel yönetim sisteminin aleyhine olan bu talebin, olası siyasi ve iktisadi zararlarını engellemek adına sert bir biçimde karşısında durmuşlardır.⁴

Sonraki yüzyılda ise elit kavramının anlamının tamamen farklı ve aksi şekilde kullanılmaya başladığını görebiliriz. Toplumsal dönüşümlerin etkisiyle zayıflayan aristokrasi, ruhbanlar ve toprak soyluları bu sefer elit kavramını kendilerini nitelemek için kullanmaya başladılar. Burjuvazinin yükselişi ile eski güçlerinden ve yetkilerinden uzak kalmaya başlayan bu geleneksel grup, kendilerinin yönetim için halen en iyi seçenek olduklarını iddia ediyorlardı. Bu seferki argümanları geleneksel olarak sahip oldukları ve nesilden nesile aktardıkları üstün tecrübeleri ile gerçek seçkinlerin kendileri olduklarıydı. Onlara göre, yönetim işini en usta şekilde becerebilecek kitle, burjuva sınıfı ya da işçi sınıfı değil geleneksel olarak bu işin ehli olan kendileriydi.⁵

Elit kavramının 17. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan zaman diliminde farklı karşılıkları olmuştur. 19. yüzyılın sonu – 20. yüzyılın başlarında ise elit kavramı üzerinden temellenen yönetsel teoriler siyasi ve iktisadi değerlendirmelerle mevcut yaklaşımlardan bambaşka önermeler sunmuşlardır. İtalya’da bu yeni önermeleri dile getiren iki önemli elitist düşünür 1848 (Paris) doğumlu İtalyan Vilfredo Pareto ile 1858 (Palermo) doğumlu İtalyan Gaetano Mosca’dır. Geleneksel elitizm kuramını oluşturan bu iki düşünürle birlikte kurama büyük katkıları olan 1876 (Köln) doğumlu Alman Robert Michels, literatürde geleneksel elitistler ya da klasik elitistler olarak

⁴ Rıza Arslan, s.6.

⁵ Rıza Arslan, s.7.

nitelendirirler.⁶

20. yüzyıl ise modern elit teorilerine ve teorisyenlerine sahne olmuştur. 1916 (Texas) doğumlu Amerikalı düşünür C.Wright Mills, elitizm teorisini Avrupa kıtasından taşıyarak ABD toplumunun ve yöneticilerinin analizinde bir enstrüman olarak kullanmıştır. Mills, “*The Power Elites*” (Güç/İktidar Elitleri) kavramını literatüre kazandırmıştır. Bu kavram, klasik elitistlerin “*Egemen Sınıf*” kavramının yerine ikame edilirken; egemen sınıf kuramının ekonomik bir sınıfın politik olarak hükmettiği anlamını çağrıştırmaması sebebiyle Mills tarafından yetersiz görüldüğü Tom B. Bottomore tarafından aktarılmaktadır.⁷

Modern elitizm teorilerinin en kapsamlı ve çok farklı düşünürlerin birbirinden farklı teorileriyle tasnif edilmiş kanadını ise “Çoğulcu/Plüralist Elitizm” teorisi oluşturur. Çoğulcu elitizm teorisinin oluşumu ve tekamülünde çok sayıda düşünürün etkisinden söz edebiliriz. K.J. Galbraith,⁸ Karl Mannheim, Joseph Schumpeter, Tom B. Bottomore, Klaus K. Urban, Arthur William Kornhauser, Hans Peter Dreitzel, Suzanne Keller, Robert Dahl ve hatta ABD’nin üçüncü başkanı Thomas Jefferson; düşünceleriyle çoğulcu elitizm teorisini besleyen şahsiyetlerdir. Çoğulcu elitizm, modern demokrasilerde yöneten sınıf – yönetilen sınıf denklemine tüm gücü kendinde toplayan tek bir zümrenin olmadığını, yöneten sınıfın birbiri ile mücadele içindeki birden fazla elit zümreden oluştuğunu ifade etmektedir. Bu durumun, tek bir elit zümrenin yönetiminden doğacak muhtemel olumsuzlukların önüne geçtiği ve yönetim gücünün *absolut ve sentral* yapıdan olabildiğince uzak tutulabildiğini dile getirmektedir. Farklı elit zümrelerin arasındaki görünmez sınır ve ayarında tutulan denge, toplumun demokratik yapısı için olumlu bir durum oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aristokrasi, ruhbanlar ve toprak soyluları tarafından klasik dönemde iddia edilenin aksine elit zümreye dahil olmak artık kişi adına önceki nesilden devralınan bir miras olmayacaktır. İçine doğduğu toplumda isterse yönetilen sınıfın en alt kesimine mensup olsa bile yetenekli, güçlü ve gayretli bir kişi, zaman içerisinde sahip olduğu yetiler ve göstereceği azim ile zaten elit zümrede kendine yer bulacaktır. Çoğulcu elitizm yorumladığı bu

⁶ Rıza Arslan, s.59.

⁷ Rıza Arslan, s.111.

⁸ D. Ali Arslan, s.27.

olgu, siyaset teorisindeki elit ve elitizm kavramlarının yaptığı aristokratik ve anti-demokratik çağrışımı boşa çıkararak bir durumdur. Çoğulcu elitizm perspektifi ile toplumsal analizler yapıldığında; elit olarak nitelenecek kişi ve zümrelerin, eski tarzda statüsünü miras olarak edinenler olabildiği gibi tamamen yetenek, güç ve gayretini başarıya dönüştürüp statü basamaklarını tırmananlar olabildiklerini görebiliriz.⁹

Elitizm veya elitizm teorisi, Türkçe literatürde seçkinler teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Çoğu kaynakta elitizmin yerine kullanılan seçkinler teorisi;

“En genel haliyle, bir toplumda, başta politik alan olmak üzere, tek tek hemen her alanda ön plana çıkan, doğuştan getirdiği yetenekleriyle veya sonradan kazandığı birikimlerle seçkinleşen insan ya da grupların varolduğunu veya olması gerektiğini savunan yaklaşım ya da tavır. Biraz daha özel bir anlam içinde, göreceli bir biçimde homojen olduğu ve üyeliğinin önemli ölçüde dışa kapalı bulunduğu düşünülen küçük bir grup olarak seçkinlerin, sosyal hayatın belli bir alanına veya toplumun bütününe önderlik etme yeteneğine sahip olduğunu savunan görüş.”¹⁰

şeklinde ifade edilmektedir.

1.1.1. Geleneksel/Klasik Elitistler

Ait oldukları dönem ya da elitist teoriyi şekillendirmeleri yönüyle geleneksel veya klasik elitistler olarak nitelenen en önemli düşünürler Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels'tir. Mezkur üç düşünürün oluşturdukları elitist teorileri alt bölümlerde kısaca ele alınacaktır.

1.1.1.1. Vilfredo Pareto'nun Elitizm Teorisi

Vilfredo Pareto, 3000 sayfadan oluşan ve Florence Barbera tarafından düzenlenip 1916 yılında yayınlanan “Genel Sosyoloji Dersleri”(2231-38)nde Hans L. Zetterberg'in aktardığı şekilde; iktisadi ve siyasi seçkinleri tasnif etmiştir. İktisadi

⁹ Rıza Arslan, s.120-130.

¹⁰ Ahmet Cevizci, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 2.Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003, s.351

seçkinler kendi aralarında “spekûlatör” ve “rantçi” olarak ikiye ayrılırken, siyasi seçkinler ise kendi aralarında “tilki” ve “aslan” olarak ikiye ayrılmaktadır. Tasnif edilen seçkinlerin hal ve eylemlerinin de sahip oldukları “baskın tortu” çerçevesinde şekil aldığı belirtilmektedir. “Rantçi” ve “aslan” seçkinde baskın tortu, korunma; başka bir ifadeyle güvenli ortamın tesisi ve sürdürülmesidir. “Spekûlatör” ve “tilki” seçkinde ise baskın tortu, uyuşma; başka bir ifadeyle macera ve değişim arayışıdır. Siyasi seçkinleri oluşturan aslanlar grubunu iktidarın sahibi, tilkiler grubunu ise muhalefette olup da iktidarı ele geçirmeye çabalayan seçkinler olarak nitelendirebiliriz. İktisadi seçkinleri oluşturan rantçılar grubunu sağladığı rantı devam ettirmeyi ilke edinmiş olanlar, spekûlatörler grubunu ise faaliyetleri ile yeni iktisadi değerler ortaya çıkaran ve mevcut iktisadi değerlerin el değiştirmesine imkan arayanlar olarak nitelendirebiliriz. Bunlarla birlikte, genel olarak seçkinleri yenilikçi-konsolidatör şeklinde ayrı bir tasnife tutmak mümkün olacaktır. Konsolidatörler, mevcut sistemi koruma ve kemikleşme maksadı güderken, doğal olarak yenilikçiler değişimin ve esnekliğin tarafındadırlar.¹¹

Pareto’ya göre; elitlerin (seçkinlerin) toplum içerisinde süregelen bir yer değiştirmesi söz konusudur. İktisadi değerleri elinde toplayan rantçi elit, ekonomik sistem içerisinde spekûlatör elitin temasına ve iktisadi değerleri paylaşma isteğine maruz kalır. Zaman içerisinde, ona elinde tuttuğu iktisadi değerden düşük miktarlarda pay vermeye başlar. Ancak, öyle bir dönem gelir ki bahse konu bu elitler yer değiştirir. Yüksek iktisadi değerler bu kez rantçi elitin elinde toplanmaya başlar. İşte tam bu noktada kavramsal olarak rantçi elit, spekûlatör; spekûlatör elit ise rantçi elit haline dönüşür. Siyasi elitlerde de durum benzer şekilde gelişmektedir. İktidarı elinde bulunduran aslan elit, iktidarının devamını sağlamak adına muhalefetteki tilkiye zaman içerisinde parça parça ödün verir. Tilki zaman içerisinde güçlendikçe güçlenir. Aslan, iktidarını sürdürebilme adına belki de düşünmeden ve sonunu planlamadan tavizlere devam eder. Gün geldiğinden tilki o denli güçlenir ki aslanı iktidardan alaşağı eder ve yerine geçer. Yine iktisadi elitlerde olduğu gibi siyasi elitlerde de artık tilki aslan; aslansa tilki olur. Elitin siyasi ya da iktisadi düşüşünde; düşen elit, düşme sürecinde eskiye nazaran sertliğini yitirmiş, güçsüz ve tavizkardır. Fakat, bu hali duruma göre

¹¹ Vilfredo Pareto, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, çev: Merve Zeynep Doğan, 3. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s.12-13.

iktisadi değere veya politik güce olan açlığını ve talepkarlığını azaltan bir unsur değildir. Bununla birlikte, güce olan bağımlılığı artmaktadır ancak bu bağımlılık onun düşüş sürecinde gün be gün zayıflamasının başlıca nedenidir.¹²

Elitlerin yer değişimi için Pareto'nun kullandığı kod "Elitlerin Dolaşımı"dır. Pareto, yöneten ve yönetilen sınıflarının oluşmasından itibaren tarih boyunca, yöneten sınıfa özenen, gayretli ve yetenekli alt sınıf üyelerinin gayretlerinin neticesini alarak üst sınıf üyelerine dönüştüğünü belirtmektedir. Elitlerin dolaşımı, aynı grup içerisinde yüksek elitler ile daha az yüksek elitler arasında olabildiği gibi alt sınıf – üst sınıf (yönetilen sınıf – yöneten sınıf) arasında da gerçekleşebilmektedir. Pareto, bu sebeple kavramların tam karşılık bulabilmesi adına, sınıf ayrımını; alt sınıf ile yöneten elitler ve yönetimde doğrudan etkili olmayan elitler şeklinde bir üst aşamaya taşımıştır. Pareto'nun insanlar için çok dikkat çekici bir numaralandırma metodu mevcuttur. Her bir insana; mesleği veya statüsü üzerinden başarı ölçümünde kullanmak üzere 1 ila 10 arası not vermeyi uygun görür. Bu not bazlı değerlendirme amordur ve ahlaki kaygıları gözardı eder. Söz gelimi, ülke çapında ünlü ve yakalanamayan bir suçlu 9 ya da 10 notunu hakederken, dürüst ancak küçük çapta işlerle uğraşan bir muhasebeci 2 ya da 3'den fazla not alamayacaktır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere Pareto'nun notlandırması başarı odaklı olup başarı kriteri, iş ne olursa olsun o işi en iyi şekilde yapmaktır. Pareto, notlandırma sistematığıne paralel olarak sahip oldukları statü veya makama kolay yoldan ulaşan elitler olduğuna vurgu yapmayı ihmal etmez. Aristokratlar çağı çok uzakta kalmış olsa da miras yoluyla elitizmini devam ettiren kurumlar ve aileler tükenmemiştir. Pareto'nun elitler hakkında dikkate değer önemli bir vurgusu da spesifik olarak geleneksel/klasik elitlerin, 19. yüzyılın son çeyreğinde burjuvazi ve işçilerle el ele verip sosyal devletin hukuki temelini oluşturan kodifikasyonda rol almış olmasıdır. İtalyan düşünür bu vurguyu yaparken kendisine gelecekte yönelecek eleştirileri görmüşçesine, elitlerin sosyal devleti hümanizm adına değil doğal olarak kendilerine yönelik gelişebilecek potansiyel faydalar adına desteklediği şerhini düşmeyi ihmal etmez.¹³

¹² Pareto, s.60-75.

¹³ Rıza Arslan, s.59-73.

Elitlerin yükselişinin elitlerin düşüşüyle dikey düzlemde bağlantısı çok net görülebilir bir mekanizmadır. Pareto, bu mekanizmanın yatay düzlemdeki tezahürünü, daha başka bir ifadeyle elitlerin yükselişinin toplumsal tabana yayılışını sanayi devrimi sonrası değişen üretim ve toplum yapısıyla açıklar. Sanayi devrimi, insanın fiziksel gücüne duyulan talebi azaltırken piyasada tasarruf ve sermaye unsurları artma trendine girmiştir. Makina-insan ikileminde insanlar fizik güçleri ile kazanabilecekleri en üst ücretin sınırı belli olduğu için, zaman içerisinde insanlar daha sofistike ve daha çok akıl ile beceri gerektiren işlere yönelmişlerdir. Bu durum elitlerin yatay düzlemde yükselişini tetiklemiştir.¹⁴

15 ve 16 ncı yüzyıllarda yaşamış bulunan Niccolo Machiavelli'nin *Prens* isimli eserinde de elit olarak kavramlaştırılmamış olsalar bile silahla kazanılan hükümdarlıkların sahiplerinin, mevcut iktidarı alaşağı etme özelliği işlendiğinden Pareto'dan önce de yöneticilerin eski yöneticiyi düşürüp yükselmesi Avrupa düşüncesinde kendine has bir meşruiyet ile yorumlanmış bulunmaktadır.¹⁵ Yine benzer bir şekilde, 16 ve 17 nci yüzyıllarda yaşamış bulunan Thomas Hobbes'un *Leviathan* isimli eserinde egemenliğin temsili ile askeri ve dolaylı olarak siyasi zafer kazanan komutanların ilişkisine değinildiğinde, devrin özelliklerine has bir üslup içerisinde elitlerin yükselişi ve düşüşü tasvir edilmektedir.¹⁶

1.1.1.2. Gaetano Mosca'nın Elitizm Teorisi

Pareto'nun vatandaşı bir diğer İtalyan siyaset kuramcısı olan Gaetano Mosca, tüm toplumların az sayıdaki seçkinler tarafından yönetildiğinden hareketle ikili bir toplum yapısı kurgusu öngörmüştür. Yönetici ve yönetilen olmak üzere iki sınıftan oluşan toplumda, niceliği düşük niteliği yüksek olan yönetici sınıfın; yönetimin sağladığı imkanlardan niceliğinin üstünde yarar sağladığını belirtirken niceliği yüksek niteliği düşük olan yönetilen sınıfın türlü opsiyonlarla zapturapt altına alındığını ortaya koyar. Mosca'ya göre, politik işleyişler ve iktisadi değerlerin üretim ve sürdürülme

¹⁴ Pareto, s.76-90.

¹⁵ Niccolo Machiavelli, *Prens*, çev: Buğra Poyraz, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2013, s.61-67

¹⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6.Baskı, 2007 s.234-247

fonksiyonları değişirse elit sınıflarının yapısı da değişir. Mosca, yönetici sınıfın içinde hiyerarşik birimler olduğunu belirtir. Yüksek yöneticiler, en üstteki birimi oluştururlar ve diğer alt birimdeki yöneticilerle ilişki içindedirler. Alt birim yöneticileri yüksek yöneticilerin hiyerarşik üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Bu kabul ortak menfaatin bir yansımasıdır. Alt birim yöneticileri ortak menfaat için çarkları döndürürken yüksek yöneticiler de yönetim fonksiyonunun geniş çapta işletilmesi ve başarılı olması için alt birim yöneticilere ihtiyaç duyarlar.¹⁷

Mosca, “Sosyal Fors” kavramını çok güçlü şekilde vurgulamaktadır. Mosca’nın “Sosyal Fors” ile kastettiği; yöneten sınıfın toplumu ve toplumu aktive eden unsurları kontrol altında tutabilme kabiliyetidir. Mosca, sivilizasyon ve rasyonalizasyonun toplumu aktive eden unsurlara sahip olma gayesinin çerçevesinde; tabii bir şekilde zuhur ettiğine işaret eder.¹⁸

Mosca, her zaman örgütlü ve güçlerini birleştirmiş bir azınlığın örgütsüz çoğunluğu yönettiği temeline dayandırdığı yöneten sınıf teorisini “Yöneten Sınıf ve Siyasetin Temel İlkeleri” kitabının 2. bölümünde sekiz madde ile analiz etmektedir.

“Mosca, yöneten sınıfı;

1-Toplumların yapılanmaya başlamasından modern çağa kadar sınıfların nasıl ortaya çıktıklarını ve bu sınıfların yapılarını ve aralarındaki ilişkileri irdelemekte,

2-Yöneten sınıfın yönetim yapısını ve tüm toplum yapısını nasıl değiştirebildiği varsayımını ele almakta,

3-Alınan kararlara sadık kalarak uygulamaları gerçekleştirmelerinin gerekliliğini ortaya koymakta,

4-Toplumların oluşması aşamasında savaşan grupların egemen olup yönettikleri ve zamanla yönetme yetkilerini yeni kuşaklara miras olarak bıraktıklarını,

5-Yöneten savaşçı grupların başından itibaren ekilebilir verimli toprakları kontrolleri altına almaya çalıştıkları ve yerleşik hayatın evrim geçirip geliştikçe farklı güçlü kesimlerin ortaya çıkıp bu toprakları yönettikleri,

¹⁷ Gaetano Mosca, **The Ruling Class**, translation by Hannah D. Kahn, New York: McGraw-Hill Book Company, 1939, s.50-69.

¹⁸ Mosca, s.144-147.

6-Dinin önemli olduğu toplumlarda ruhban sınıfının oluştuğunu ve yönetimi ele geçirdiğini ve ruhban sınıfının da sonuçta zenginliği ve siyasi gücü kendisinde tekelleştirdiğini,

7-Yöneten sınıf miras yoluyla yönetimi yeni kuşaklara devrini, yani yönetimin nasıl babadan oğula geçtiğini ve toplumu oluşturan bireylerin bunu nasıl kabul ettiklerini ve

8-Yöneten sınıfın tarihi süreç içerisinde toplumlar dönüştükçe farklılaştığını ve bu nedenle de yönetici sınıfların sürekli yenilendiklerini belirtmektedir.”¹⁹

Mosca'nın yöneten sınıf betimlemesinde ortaya koyduğu ilk fasıl, tarihin ilk dönemlerindeki ilkel toplumlardan kendi yaşadığı çağın toplumlarına uzanan ve hepsini kapsayan kümede her daim yönetenler ile yönetilenler olarak iki sınıfın vücut bulduğu tespittir. Bu fasılın alt fasıllarında; her toplumda hiyerarşik dizilimde yöneten sınıfın vekili ya da temsilci konumunda bir tür vekiller heyeti bulunduğu, yönetilenlerin iyi yönetilmedikleri takdirde yöneten sınıf üzerinde bir baskıya neden olabildiği ve bu sebeple yönetenlerin tetikte olmaları gerektiği ele alınmaktadır. Bunlarla birlikte; yöneten sınıfın yapısının değiştiği surette toplumun politik ve kültürel yapısına sirayet ettiği, örgütlü azınlığın örgütsüz kitleleri yönetme faaliyetindeki anahtar rolü, savaşçı toplumların barışçı toplumlara tahakküm şekli ve savaşçı toplumların zeki fertlerinden oluşan liderler, savaşçı sınıfın yüzyıllar boyu verimli topraklara olan tutkusu ile kentleşmenin toprağa olan tutkuyu azaltması, zenginlik unsurunun toprak sahibi olma unsuruna galebe çalması, yöneticilerin toprakları yerine mallarını korumak adına modern-bürokratik devletin resmi kurumlarına destek vermesi, bir çok toplumda gözardı edilmesi mümkün bulunmayan ruhban aristokrasisi ile miras yoluyla belirli bazı ailelerin elinde kalan yönetim faaliyetinin bazı örneklerde aksine aynı aileye mensup iki üyeyi birbirlerinden farklı olarak yöneten ve yönetilen sınıf içerisinde bırakabildiği gibi fasıllarla bahsi geçen betimleme oldukça kapsamlı bir bütün oluşturmuştur.²⁰

Yaptığı tespitlere ek olarak Mosca, Henri de Saint-Simon'un ortaçağda yani savaş ve din motifinin güçlü olduğu yaşamda savaşçı komutanlara ve dini liderlere ihtiyacın kaçınılmaz olduğu görüşünü desteklemektedir.²¹

¹⁹ Rıza Arslan, s.74-75.

²⁰ Rıza Arslan, s.75-88.

²¹ Rıza Arslan, s.90-91.

Diğer taraftan, siyasal teoriler çerçevesinden Mosca, gücün toplum gruplarına eşit dağılımı değil güçlü bir statüye yükselmekte fırsat eşitliği²² olarak özetlenebilecek demokratik elit teorisinin öncüsü kabul edilir.

Öte yandan, Mosca'da güçlü bir kuvvetler ayrımı kavramı vurgusu bulunmaktadır. Feodal rejim içerisinde iktisadi, idari, militer ve yargısal nitelikli yönetsel fonksiyonlar yönetici sınıf üyelerince işletilmektedir. Bürokratik rejim içerisinde ise iş bölümü-iş dağılımı mevcut olduğu gibi her alanda olduğu gibi yönetim alanında da uzmanlaşma söz konusudur. Mosca'nın önemseydiği başkaca kavramlar ise halk egemenliği, bireysel hak ve özgürlükler ile basın özgürlüğü olarak sıralanabilir. Önem noktasından en üste konulacak kavram ise fonksiyel yönüyle yargı ve bürokrasi bağımsızlığıdır. Bunun sebebi, yönetici siyasi elitin gücünün geri kalan bağımsız elitlerce kontrol edilmesi ve dengelenmesi fonksiyonudur.²³

1.1.1.3. Robert Michels'in Elitizm Teorisi

Robert Michels'in elitizm teorisinde en güçlü vurgu "kurumlar"a yapılmıştır. Elit bir zümre iktisadi ve/veya politik menfaatlerini ancak kurumlar aracılığıyla koruyabilir ve sürdürebilir. Michels'e göre kurumlar, yönetim fonksiyonunu işletmek için sistematik şekilde örgütlenmelidir. Yönetim faaliyetinde kişisel kusurlardan ortaya çıkabilecek sorunları denetleyecek ve bertaraf edecek mekanizma örgütlü bürokrasi ile sağlanabilir. Ancak, örgütlü bürokrasinin de belli bazı kusurları mevcut olabilir. Örgütlü bürokrasinin, gücün/iktidarın merkezileşmesi ve merkeze uzak birimlerin etkisinin azalmasına doğrudan etkisi bulunmaktadır. Örgütlü bürokrasi, kendi içerisinde elit bir yönetici grubu çıkartır ve bu grup içinde bulunduğu alanı zaman içerisinde oligarşik bir iklim içerisine sokar. Michels, yönetilenlerin doğaları gereği güçsüz ve yetersiz olduklarını ortaya koymayı ihmal etmez. Yönetilenler kendi hallerine bırakılırlarsa pusulasız kalırlar. Onları bir amaç altında toplayıp bir hedefe yönlendirecek olan seçkin yöneticilerdir. Her ne kadar demokratik toplum yapısı olumlansa da yönetilenlerin

²²Peter Bachrach ve Morton Baratz, "Two Faces of Power", *The American Political Science Review*, Vol.56, No.4 (December 1962), s.947-952.

²³D.Ali Arslan, s.33-43.

güçsüz, yetersiz ve hedefe yönlenme açısından kusurlu oluşu yadsınamaz bir diyalektiği ortaya getirmektedir. Demokratik toplumlarda da tabiatları gereği yönetilenler, seçkin bir zümreye kendilerini temsil edecek ve geri plandan yönetim faaliyetinin yürütülmesini izlemek durumunda olacaklardır.²⁴

Michels, elitler ile kurumlar arasında çift taraflı bir ilişki örgüsünden bahsetmektedir. Elitlerin demokratik bir yönetim sistemi oluşturma gayesiyle kurumlara ve kurumsallığa dayanmak zorunda olduğunu ifade ederken kurumsallaşmanın bürokratikleşme ile birlikte, gücün seçkin bir zümre elinde toplanmasına neden olacağını ve anti-demokratik neticeler doğuracağını öne sürmektedir. Yönetimdeki seçkinlerin oligarşik davranışlar göstereceğini öngören bu yaklaşımı ise “Oligarşinin Demir Kanunu” olarak kavramsallaştırmıştır.²⁵

Michels’in, “The Iron Law of Oligarchy” kuramı kelime çevirisi ile her ne kadar “oligarşinin demir kanunu/yasası” anlamına gelse de anlam çevirileri ile Türkçe literatürde bir çok kaynakta karşımıza “Oligarşinin Tunç Yasası” şeklinde çıkmaktadır.

Robert Michels, çalışmalarında sendika ve siyasi parti yönetimlerinin demokratik suretten uzaklaşmasının nedenini aramıştır. Bu çalışmalarda sosyal demokrat ve sosyalist partiler ile birlikte sendika teşkilatları incelenmiştir. Michels aradığı cevabı; yönetimlere sürekli aynı kişilerin seçilmesi ve bu olgunun sonucu olarak aynı yöneticilerin, yönettikleri kurumu kendilerine siyasi ve iktisadi menfaat sağlayacak doğrultuda idare ettikleri şeklinde bulmuştur. Siyasi partiler ile sendikaların, yönetim ve organizasyonu meşakkatli hususlardan oluşmaktadır. Bunun üzerine, parti ya da sendikanın büyüyüp gelişmesi meşakkati arttırmaktadır. Bahse konu faaliyetlerin altından kalkabilmek, yönetim ve organizasyon becerisi ile birlikte belirli bir ölçüde tecrübeyi zorunlu kılmaktadır. Bu olgu, ifade edilen yöneticilik faaliyetinin bir meslek haline dönüşmesine etki etmektedir. Partiler ve sendikalar büyüyüp geliştikçe uzman yöneticilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç, parti ve sendika yöneticilerinin “seçkin” bir kitle halinde zuhur etmesine sebep olmaktadır. Yönetimdeki seçkin kitle, parti veya sendika üyeleri tarafından seçilerek başa getirilen kimselerdir. Seçim yoluyla yönetime

²⁴ Robert Michels, **Political Parties**, translated by Eden and Cedar Paul, Canada: Batoche Books, 2001, s.59-126.

²⁵ Michels, s.224-235.

geçen bu seçkinler hem üyelerin onayını almış olmanın hem de elit zümreye ait olmanın gücüne sahip olurlar. Bu durum, yönetim faaliyetinde gücü kendilerinde toplamalarına neden olur. Bir çok örnekte; parti ve sendika liderlerinin, parti veya sendika içi demokrasiyi gözardı etmeleri ve muhalifleri yönettikleri kurumdan ihraç etmeleri mezkur güç ile ilintilidir. Michels, sosyalist partileri önde tutarak yaptığı bu analize muhafazakar partileri de katar ancak zaman içerisinde yönetimlerin oligarşik yönelim göstermesini, muhafazakar partiler açısından yapısal bakımdan daha beklenilebilir ve kabul edilebilir olarak değerlendirir. Elbette, yönetimlerin oligarşik yönelim gösterme meylini ifade ederken parti ve sendika üyelerinin yönetim politikalarında rol almaktan kaçınması ile kritik ve hızlı karar alma gerekliliği olan durumların üst perdeden talimat verilmesini gerektirmesinin mevcut meyli beslediği unutulmamalıdır.²⁶

1.1.2.Modern Elitizm

Bu bölümde klasik elitizmi yeniden üreten ve zenginleştiren modern elitizme ve modern elitizm teorilerine değinilecektir. Elitizmin Amerika Birleşik Devletleri'nde yeniden doğuşu ile birlikte modern elitizm ve çoğulculuk konuları ele alınacaktır.

1.1.2.1. Elitizmin Yeni Dünya'da Yeniden Doğuşu

Modern elitizm teorisinin önemli bir temsilcisi olan C. Wright Mills, elit analizinde Amerika Birleşik Devletleri örneğinden yola çıkarak üç güç merkezi olduğunu vurgulamıştır. Bu üç güç merkezi; Capitol, Pentagon ve Wall Street olarak simgelenmiş olup şirket yöneticileri, ordudaki üst rütbeli askerler ile politik liderler ve onlara bağlı bürokratlar kastedilmektedir. Michael Hartmann, Mills'in ifade ettiği güç merkezlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde faal bulunan diğer kurumları etkilediklerini belirterek, makro çapta üç güç merkezinin de birbirlerine bağlı ve etki edici konumda olduğunu ele alır. Mills'e göre üç güç merkezinin dışındaki elitlerden de söz edebiliriz ancak bu elitler pasif elitlerdir. Yöneten elitler her zaman bahsi geçen üç

²⁶ Rıza Arslan, s.94-104.

güç merkezinin içerisinde yer alır. Güç elitleri, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yasama-yürütme-yargı unsurlarının ayrı ve dengeli yapısına rağmen hepsinin özellikle yerel ve alt gruplarına nüfuz ederek yüksek yasama, yüksek yürütme ve yüksek yargıda etkin olacakları sistemi tohumdan hazırlarlar. Mills, Amerikan toplumunu güç elitleri, orta sınıf ve alt sınıf olarak üçe ayırmaktadır. Bununla birlikte, güç elitlerinin orta ve alt sınıfı medya kanalıyla sürekli manipüle edebildiğini öne sürmektedir.²⁷

1.1.2.2. Modern Elitizm ve Çoğulculuk

Modern elitizm teorisi, farklı farklı teorisyenlerin teoremleri ve analizleri ile oluşmuştur. Mills ile birlikte teoriye katkı sağlayan bir çok isimden söz edebiliriz. Bu isimler genel olarak “Çoğulcu/Plüralist Elitizm” teorisyenleri olarak tasnif edilirler. Örneğin; Dahl, 1957 yılında yayımlanan “Gücün Konsepti”²⁸ ve 1958 yılında yayımlanan “Yöneten Elit Modelinin Kritiği”²⁹ isimli eserleriyle güç-iktidar ilişkilerini incelemiş ve özellikle ekonomik elitlerin iktidara etkisine değinmiştir. Galbraith ise 1984 yılında yayımlanan “Gücün Anatomisi”³⁰ ve 1994 yılında yayımlanan “Yeni Endüstriyel Devlet”³¹ isimli eserleri ile iktidar ve devlet olgularını analiz etmiştir.

Bahsi geçen isimlerin haricinde; Mannheim, “Yeniden İnşa Çağında İnsan ve Toplum” isimli eserinde, elitleri üçlü bir tasnifle sunmuştur. Mannheim'a göre toplumun politik, iktisadi ve askeri gücünü elinde tutan kesimi bir elit zümre oluştururken, toplumun kanaat önderleri ve dini liderleri ayrı bir elit zümre oluşturur. Üçüncü elit zümre ise sanatçı, sporcu ve bilim adamlarının en iyilerinden oluşmaktadır. Modern ülkelerde ifade edilen elit zümrelerin güç kazanması ve gelişmesi, aristokratik elit kalıntılarının demokratik elit oluşumlara yer bırakmasına neden olacaktır. Schumpeter ve ondan sonrasında Bottomore; elit olgusunun ve elitizmin, modern çoğulcu demokrasi sistemi ile yakınsanan taraflarına dikkat çekmişlerdir. Çoğulcu

²⁷ Rıza Arslan, s.111-119.

²⁸ Robert Dahl, “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Vol.2, No.3 (July 1957), s.201-215.

²⁹ RobertDahl, (1958), “A Critique of the Ruling Elite Model”, *The American Political Science Review*, Vol.52, No.2 (June 1958), s.463-469

³⁰ K.J.Galbraith, *The Anatomy of Power*, London: Hamish Hamilton Ltd, 1984

³¹ K.J.Galbraith, *The New Industrial State*, London: Penguin Books, 1991

demokrasi ile elitizmin birbirleriyle olan etkileşimini göstermişlerdir. Urban ise Karl Marx'ın "Yeteneklilik doğanın topluma hediyesidir." ifadesini; hem toplumun yetenekli kişiye karşı hem de yetenekli kişinin topluma karşı sorumluluğu bulunmaktadır ve toplumun her katmanından çıkma ihtimali bulunan yetenekli kişilere karşı toplum gerekli çıkış yollarını açmalı, bu yollardan geçerek yeteneğini ispatlayan kişi de topluma bunun karşılığını ödemeli şeklinde yorumlayarak modern elitizm teorisine Marxsizm kanalından bir katkı sağlamaktadır. Kornhauser; elitlerin yönetimi ele geçirmek için sürdürdükleri rekabeti dengeleyici bir unsur, dolayısıyla çoğulcu demokrasiye katkı sağlayan bir olgu olarak görmektedir. Dreitzel ise elitlerin, toplumun yetenekli ve azimli bireylerinden çıktığını toplumun sorunlarına çare olduklarını belirtirken sosyo-ekonomik duvarların bu işlerliğe ket vurduğunu da gözardı etmemektedir. Keller, Mannheim'a benzer şekilde elit tasnifi yapmıştır ancak politik, iktisadi ve askeri gücünü elinde tutan kesimi ile bilim adamlarını extern elitler; toplumun kanaat önderlerini, dini liderlerin, sanatçıları, eğitmenlerini ve film yıldızlarını ise intern elitler şeklinde tasnif ederek kendine has bir kavramsallaştırma yapmıştır. Başkan Thomas Jefferson ise elitizm ile demokrasinin aykırı olmadığını; toplumdaki meleke sahibi kişilerin teşvik edilmesi ve topluma katkı sağlamaya yönlendirilmesinin hem topluma hem de elit potansiyeli bulunan kişilere fayda sağlayacağını ifade ederek belirtmiştir.³²

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; modern elitistlerin elit ve elitist kavramlarının geleneksel karşılıklarını ve zihni çağrışımlarını değiştirdiklerini söyleyebiliriz. Modern elitizmin içerisinde tasnif ettiğimiz çoğulcu elitizm ile de elitizmin, aristokratik anlamdan uzak şekilde modern çoğulcu demokrasi örneklerini anlamak ve analiz etmek için çok faydalı bir metod haline geldiğini dile getirebiliriz. Bununla birlikte genel hatlarıyla elitizm, çağdaş holistik³³ toplumların analizinde de kullanılabilir ve yararlı bir metod olarak geçerli bulunması hasebiyle araştırmacılara geniş bir alan sunmaktadır.

³² Rıza Arslan, s.120-127.

³³ Brain Fay, **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi**, çev:İsmail Türkmen, İkinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s.76-81

1.2. Mısır Tarihi ve Yönetici Elit

Bu bölümde, tarihi bulgu ve kaynaklardan elde edilen veriler ışığında Mısır'ın ev sahibi olduğu topluluklara, bölgede yaşanan olaylara ve bölgeyi derinden etkileyen Mısır idarecilerine değinilecektir. Mısır'ın yönetimi, tarih boyunca çok çeşitli millet ve devlet tarafından sürdürülmüştür. Yönetici elit çoğu zaman değişmiş ancak bu değişimler çoğu zaman Mısır halkı için derin bir anlam ifade etmemiştir.

Mısır, ilk yazılı belgelerde Misri / Musri / Musur olarak geçmektedir. Bunlar sur veya kale manasına gelmektedir. İbranice kayıtlarda ise Mısır, Misrayim şeklinde ifade edilmektedir.³⁴

1.2.1. Hanedan Dönemi Öncesi Mısır'a Genel Bir Bakış

Mısır Medeniyeti, tarihi çok eskiye uzanan bir medeniyettir. M.Ö. 3200 dolaylarında Akrep Kral namı hükümdarın Kuzey ve Güney Mısır'ı birleştirmesi Mısır tarihi adına bir kilometre taşıdır. Mısır birliğinin sağlanması ise Birinci Hanedan (Narmer dönemi) zamanına denk gelmiştir. Akrep Kral öncesinde Mısır'ın kuzeyi ve güneyinde Beyaz Krallık ve Kızıl Krallık bulunuyordu. Beyaz Krallık, Güney Mısır ya da (Nil Nehri'nin döküldüğü Akdeniz'e olan konumuna göre isimlendirilmesi nedeniyle) Yukarı Mısır olarak nitelendirilen bölge ile Kızıl Krallık, Kuzey Mısır ya da Aşağı Mısır olarak nitelendirilen bölgenin Akrep Kral öncesi hükümdarlarına ilişkin bir kayıt mevcut bulunmamaktadır. Ancak, bölgeleri birleştiren ve iktidarı toplayan Akrep Kral öncesinde her iki bölgede de ayrı birer yönetici kralın olduğu hatta Akrep Kral'ın aslında Kızıl Kral'a baş eğdirmiş bir Beyaz Kral olduğu sanılmaktadır. Bunlarla birlikte, yöneticilerin ismi olmasa da Akrep Kral öncesi dönem yerleşimler ve yerleşimciler noktasında arkeolojik olarak şu şekilde tasnif edilmektedir: MÖ 5000-4000 Badarien Dönemi, MÖ 4000-3000 Naqada Dönemi :MÖ 4000-3500 Amratien Dönemi, MÖ

³⁴ Muhammed Hamidullah Ağırakça, **Mısır'da Kanunlaştırma Hareketleri**, İstanbul: Akdem Yayınları, 2013, s.73

3500-3200 Gerzeen Dönemi, MÖ 3200-3000 Hanedanlar Öncesi Son Dönem.³⁵

Akrep Kral'dan Narmer'e kadar olan dönemin de MÖ 3100-2686 Arkaik Dönem olarak tasnif edildiğini belirtmekte fayda vardır. Naqada Dönemi'nin sonunda Mısır Birliği'ni sağlayan Akrep Kral'ın mirasını uzun nesiller sonra devralan Narmer (ya da diğer ismiyle Menes³⁶), bu siyasi mirası MÖ 3100-2890 yıllarına denk gelen Birinci Hanedan Döneminin hükümdarı olarak sürdürülebilir hale getiren kişidir.³⁷

1.2.2. Erken Hanedan Dönemi

Binyıllar sonra Hollywood'un ilgisine mazhar olan Akrep Kral, tarihsel süreçte modern insanlara kendini hatırlatmayı Hierakonpolis tapınağında bulunan bir asa başına eski zamanda resmedilmiş olmasına borçludur. Mısır birliğini sağlamlaştıran Narmer (ya da Menes) ise Birinci Hanedan'ın birincisi ve Mısır mitolojisine göre Mısır'ın ilk insan kralıdır. Narmer ile ilgili bilgi de günümüze, Akrep Kral'da olduğu gibi Hierakonpolis tapınağında bulunan bir eser (oyma palet) sayesinde ulaşmıştır.³⁸

Birinci Hanedan Dönemi'nin güçlü kralı Narmer'in Mısır Birliği'ni sağlamak dışındaki en önemli icraatı, ülkenin başkenti Memphis'i su taşkınlarından korumak adına Nil Nehri'ne bir baraj inşa ettirmek olmuştur. Birinci Hanedan Dönemi'nde Narmer'in ardından 7 kral daha bulunmaktadır. Diğer kralların dönemlerinde; merkezi gücün arttığı, bürokrasinin güçlendiği, yeni iş kollarının geliştiği ve üretimden “artı değer” oluştuğu ifade edilebilir. Narmer'den sonra gelen Hor-Aha, Cer, Cet(Vac), Den, Acib, Semerkhet, Qaa isimli kralların Mısır'a yaptığı katkı bu şekilde özetlenebilir.³⁹

Bununla birlikte, Mısır anıt mezar anlayışının ilk örnekleri Birinci Hanedan'ın krallarının mezarlarında görülmüştür. Henüz mumyalama bilimi gelişmiş olmamasına rağmen kral cesetleri örtülere sarılmakta ve reçineye batırılmaktaydı. Mumyalama

³⁵ Susan Wise Bauer, **Antik Dünya Tarihi – İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**, çev: Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013, s.41-44

³⁶ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, çev:Alaeddin Şenel, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, s.51

³⁷ Bauer, s.45-48

³⁸ Bauer, s.43-46

³⁹ Bauer, s.81-82

tekniklerinin öncüsü olan bu ritüeller ve kralın sağ bulunan hizmetkarlarının da ölü kralla birlikte mezara gömülmesi anlayışı, Mısır Mitleri hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Antik Mısır Mitolojisi'nde; Ölülerin Lordu ve Yeraltı Tanrısı Osiris ve Osiris'in oğlu Yaşayanların Dünyasının Kralı ve Tanrısı Horus bulunmaktadır. Mısır Kralları ya da başka bir ifadeyle Firavunlar, kendilerinde tanrısal bir güç ve yetki hissetmekteydiler. Halkı yönetirken kendilerini Horus'un temsilcisi ve tezahürü olarak görüyorlardı. Ancak her canlı gibi ölümlüydüler. Bu doğal durumun açıklamasını ise öldükten sonra Osiris'in temsilcisi ve tezahürüne dönüştükleri şeklinde yapıyorlardı. Kendi soylarından gelen oğullarının onların yerine Horus'un temsilcisi ve tezahürü olduklarını ifade ederek ve buna halkı inandırarak egemenliklerini ve soylarını kutsallaştırmaktaydılar. Birinci Hanedan Dönemi'nde Kral Acib'in ardılı Kral Semerkhet tarafından Acib'in adının anıtlardan ve levhalardan sildirilmesi öncül-ardıl firavunlar arası ilişki açısından yoruma açık bir noktadır. Bu olay; babasına düşman bir prensin ihtirasından çok, farklı soydan güçlü bir figürün yönetimi ele geçirdiği ve önceki yok sayıp kendi silsilesini başlatmaya çabaladığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum, firavunların dümdüz bir soy çizgisini takip etmemiş olabileceği ihtimalinin işaretidir.⁴⁰

İkinci Hanedan Dönemi ise bir tür ayaklanma ile Birinci Hanedan'ın sona ermesini müteakiben başladı. İkinci Hanedan'ın Birinci Hanedan'dan en ayırt edilir tarafı, ölen firavunlarla birlikte diri diri gömülen saray hizmetkarları geleneğinin terkedilmiş olmasıdır. MÖ 2890-2696 yılları İkinci Hanedan Dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde mitolojik olarak ise Osiris'i öldürüp yeraltına yollayan kardeşi Set ve Osiris'in oğlu Horus arasındaki egemenlik mücadelesi motifi güçlüdür. Bu motifin yani mitolojik tanrılar arası amca-yeğen kavgasının, gerçekte kuzey ve güneydeki aynı soydan gelme Mısır halkının mücadelesinin bir tezahürü olduğu düşünülmektedir. İkinci Hanedan Dönemi'nin sonu, bahsi geçen bu ikiliğin artması ve devamında Kuzey Mısır isyanı ile geldi. Antik Mısır'da Set kuzeyin, Horus ise güneyin simgesi haline gelmişti. Bir müddet iç savaş devam etti. Savaşı sonlandıran, iki düşman tarafı uzlaştıran ve Mısır ekonomisini ticareti ivmelendirerek güçlendiren Kral Hasehem

⁴⁰ Bauer, s.82-86

ise Üçüncü Hanedan (MÖ 2686-2613)'ın başlatıcısı olmuş oldu.⁴¹

1.2.3. Eski Krallık Dönemi

Dördüncü Hanedan Dönemi (MÖ 2613-2498)'ni öncülünden ayıran en belirgin özellik Üçüncü Hanedan Dönemi'nde görülmeye başlayan sistematik firavun mezarlarının; en bilinen ismiyle piramitlerin, mimari olarak olgunlaştığı dönem olmasıdır. Bu bağlamda; ilk iki hanedan döneminden sonraki uzun bir dönem, piramitlerin ortaya çıkması ve toplumsal ritüellerin şekil değiştirmesi çerçevesinde Eski Krallık Dönemi (MÖ 2696-2181) olarak da adlandırılmaktadır.⁴²

Post mortem (ölüm sonrası) tapınma olarak ifade edilen kavram büyük ölçüde piramitler ile ilişkilendirilmektedir. Piramitlerin sahip olduğu üstün mimari ve görsel zenginliği, bunu üreten insanların fiziki dünya ötesine gönderdiği bir mesaj ve bir saygı şekli olarak yorumlanmaktadır.⁴³

Büyük Piramit ve Sfenks gibi Mısır'a ait olup günümüze ulaşan önemli sembol yapılar Dördüncü Hanedan Dönemi'nde inşa edilmiştir. Firavunlar'ın Osiris ve Horus'tan ziyade güneş tanrısı Ra ile ilişkilendirilmesi ve Ra'nın oğlu olarak lanse edilmeleri de Beşinci Hanedan (MÖ 2498-2345) dönemine denk gelmektedir. Altıncı Hanedan Dönemi (MÖ 2345-2184)'nde sarayda artan müsriflik, Mısır'da artan kuraklık ve büyüyen isyanlar Eski Krallık Dönemi'nin sonunu getirdi. Mısır'ın farklı şehirlerinde kendi egemenliklerini ilan eden ve birbirleri ile uzun yıllar savaşacak olan kralların hüküm süreceği yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönem tarih sahnesinde Birinci Ara Dönem (MÖ 2181-2040) olarak yerini almıştır.⁴⁴

⁴¹ Bauer, s.87-90

⁴² Bauer, s.98-107; McNeill, s.52-56

⁴³ Dominique Valbelle, **Eski Mısır'da Yaşam**, çev: Cem Muhtaroglu, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.63-68

⁴⁴ Bauer, s.131-139

1.2.4. Birinci Ara Dönem

Mısır Birliği'nin tekrardan sağlanması için Firavun Birinci Mentuhotep'in krallığına değin beklenmesi gerekti. Mentuhotep kronolojik olarak Onbirinci Hanedan'a mensup idi. Sonuç olarak Mentuhotep'in yönetimi, Birinci Ara Dönem'i bitirmiş ve Orta Krallık Dönemi (MÖ 2040-1782)'ni başlatmıştır.⁴⁵

1.2.5. Orta Krallık Dönemi

Orta Krallık Dönemi ise göçebe kavimlerin istilaları ve Memphis'in yakılıp yağmalanması gibi vakalara maruz kalmıştır. Bu dönemde yönetimde olan Onüçüncü Hanedan kendi zamanında türeyen Ondördüncü Hanedan ile kesişen zaman diliminde Mısır'da hüküm sürmüştür. Bu iki hanedanı yıkıp yerlerine gelen Onbeşinci Hanedan görece daha güçlü bir yönetim sergilemiştir.⁴⁶

1.2.6. İkinci Ara Dönem

Onbeşinci Hanedan Hiksoslar denilen ayrı bir ırktan oluşuyordu. Hiksoslar Mısır'a sonradan yerleşmiş ancak Mısır kültür ve geleneklerini benimsemiş kişilerdi. Genel olarak Onüçüncü Hanedan, Orta Krallık Dönemi'nin sonuna ve İkinci Ara Dönem (MÖ 1782-1570)'in başlangıcına denk gelmektedir. Ondördüncü Hanedan ile birlikte Ondördüncü Hanedan'a da son veren Onbeşinci Hanedan (Hiksos Hanedanlığı) İkinci Ara Dönem'in müsebbibi olarak görülebilir. Bunun yanında, Onbeşinci Hanedan ile birlikte Mısır'ın çeşitli yerlerinde Onaltıncı, Onbeşinci ve Onyedinci Hanedanların da hüküm sürmüş olması o zamanki Mısır'ın yapısını ve "Ara Dönem" nitelendirmesinin daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır.⁴⁷

İkinci Ara Dönem'i bitirip Yeni Krallık Dönemi (MÖ 1570-1070)'ni başlatan ve tarihte Onsekizinci Hanedan'ın ilk kralı olarak yer alan firavun ise Birinci

⁴⁵ Bauer, s.169-176

⁴⁶ Bauer, s.200-204; McNeill, s.56-57

⁴⁷ Bauer, s.200-204

Ahmose'dir.⁴⁸

1.2.7. Yeni Krallık Dönemi

Dinler Tarihi açısından Exodus (Çıkış) olarak nitelendirilen ve Hz.Musa ve halkının, firavuna karşı çıkışı ile Mısır'ı terketmesi⁴⁹ olarak bilinen olayın Yeni Krallık Dönemi'ne denk geldiği düşünülmektedir. Ancak, hangi firavun zamanında olduğuna dair ihtilaf mevcuttur. Onsekizinci Hanedan'dan Üçüncü Tutmosis (MÖ 1483-1450), Ondokuzuncu Hanedan'dan İkinci Ramses (MÖ 1278-1212) veya yine Ondokuzuncu Hanedan'dan Merheptah (MÖ 1212-1202) hükümdarlığı zamanına denk geldiği yönünden çeşitli görüşler bulunmaktadır. Mitolojik açıdan ise Yeni Krallık Dönemi'nin önemli firavun figürlerinden biri olan Ahenaton (Ahen-aton/Güneşe tapınan)'un; Osiris, Set, Horus ve Ra şeklindeki tanrısal suretler yerine direkt güneşin kendisine tapınan bir inanç sistemi oluşturduğunu bilmekte fayda vardır. Ahenaton ya da Akhenaton⁵⁰, esasında tahta çıkınca adını değiştiren Dördüncü Amenhotep'tir. Onsekizinci Hanedan'dan olan Ahenaton tahmini olarak MÖ 1349-1334 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁵¹

Tarihsel olarak büyük önem arz eden Kadeş Antlaşması ise Kadeş'i ele geçirme mücadelesi sonunda yenilemeyen Mısırlılar ve Hititliler arasında İkinci Ramses ve Hitit İmparatoru Hattuşili tarafından yapılmıştır. Mısır Kralı İkinci Ramses askeri başarılar bakımından bazı önceki firavunlardan geri kalmış olsa da yaptırdığı binalar ve tapınaklarla günümüze etkisini taşıyan en önemli firavunlardan olmuştur. İkinci Ramses'in ayırt edici bir özelliği de dedesi Birinci Ramses'in sadece bir asker olmasıdır. Firavun Horemheb (MÖ 1321-1293) oğlu yani erkek varisi olmadığı için velihtı olarak kraliyet kanından olmayan ve kendisiyle soybağı bulunmayan Birinci Ramses'i ardılı ilan etmiştir. Birinci Ramses, Horemheb'in ölümünden sonra kısa bir süre krallık yapıp ölmüş ve krallık Ramses'in oğlu Seti'ye daha sonra Seti'den de

⁴⁸ Bauer, s.225-228

⁴⁹ McNeill, s.98-105

⁵⁰ McNeill, s.95-98

⁵¹ Bauer, s.253-307

İkinci Ramses'e geçmiştir. Sonuç olarak, Birinci Ramses ile başlayan silsile Ondokuzuncu Hanedan olarak nitelendirilmektedir.⁵²

Yeni Krallık Dönemi'nde kayıt altına alınan önemli bir olgu "deniz halklarının istilaları"dır. Akdeniz üzerinden farklı kavimler zaman zaman ittifak oluşturarak Mısır'ı istila etmiştir. Ancak, Üçüncü Ramses (MÖ 1182-1151) zamanında Mısırlılar, deniz halkları karşısında zafer kazanmıştır. Yeni Krallık Dönemi'nin bitip Üçüncü Ara Dönem (MÖ 1070-664)'in başlamasının nedeni ise Firavun Onbirinci Ramses ile neredeyse firavun kadar güçlü Vezir Herihor'un arkalarında oğul bırakmadan ölmesi olmuştur. Bu iki ölüm sonucunda hem Onbirinci Ramses'in hem de Herihor'un damatları güç mücadelesine girişmiştir. Onbirinci Ramses'in damadı Kuzey Mısır'ın, Herihor'un damadı ise Güney Mısır'ın yönetimini ele geçirmiştir. Mısır ülkesi yeniden, gücün tek elde toplanmadığı ikili yapısına geri dönmüş ve Üçüncü Ara Dönem'e merhaba demiştir.⁵³

1.2.8. Üçüncü Ara Dönem

Üçüncü Ara Dönem'de Mısır yönetsel anlamda yine bölünmüş durumdaydı ancak, servetin çoğunu rahiplerin yönettikleri zengin bir ülke olma durumunu da sürdürüyordu. Özellikle Kudüs'e saldırıp hazineleri yağmalayan Mısır Kralı Birinci Şeşonk (MÖ 945-924) ile Mısır ülkesi zenginliğine zenginlik katmıştır.⁵⁴

Mısır Ülkesi, Asur hükümdarı Esarhaddon (MÖ 680-668) zamanında Asur hakimiyetine girmiştir. Bu olay Mısır'ın Yirmibeşinci Hanedan (MÖ 752-656)'ın son dönemine denk gelmektedir. Ancak bu hakimiyet uzun sürmemiştir. Yirmibeşinci Hanedan sona erdikten sonra Yirmialtıncı Hanedan (MÖ 664-525) başlamıştır ve Yirmialtıncı Hanedan'dan itibaren Mısır Tarihi'nin Üçüncü Ara Dönem'i bitmiş ve Geç Dönem (MÖ 664-332)'i başlamıştır.⁵⁵

⁵² Bauer, s.271-278

⁵³ Bauer, s.301-306

⁵⁴ Bauer, s.353-354

⁵⁵ Bauer, s.426-436

1.2.9. Geç Dönem ve Ahameniş Dönemi

Geç Dönem'in önemli bir kısmında Mısır, İnan merkezli bir imparatorluk olan Ahameniş İmparatorluğu hakimiyetinde kalmıştır. Ahameniş İmparatoru Kambyes'in askerleri M 526 yılında Memphis kentini işgal etmiş ve Mısır'da Asurlular tarafından kurulan Sais Hanedanı'na son vermişlerdir. Tarihi açıdan M 525-332 yılları arası dönem Mısır lkesi adına Ahameniş Dönemi şeklinde tasnif edilmektedir.⁵⁶

1.2.10. Ptolemaios Dönemi

M 336 yılından sonra; İskender'in yönetimindeki Makedonya İmparatorluğu, Ahameniş İmparatorluğu'na karşı savaşarak Ahameniş hakimiyetindeki bölgeleri birer birer ele geçirdi. Tyros(Sur) kentini ele geçirdikten sonra Mısır'a da hakim oldu ve Mısır'da İskenderiye isimli yeni bir başkent kurdu. Makedonlar daha sonra Persepolis şehrine de girdiler ve kısa süre sonra Ahameniş İmparatorluğu yıkıldı. İskender'in ölümü sonrasında Makedonya İmparatorluğu'nun toprakları ve hazineleri İskender'in komutanları arasında paylaşılma sürecine girdi. Bu sürecin sonunda Mısır'ın yönetimini ele geçiren Ptolemaios, Mısır'ı önemli bir merkez haline getirdi. Mısır bir müddet, dağılan imparatorluğun en güçlü ve önemli parçası gibi görünmekteydi. Sonraki yüzyıla gelindiğinde ise oldukça zayıflamış bir ülke halini almıştır. Tarihi açıdan; Geç Dönem'in bitişinden itibaren önce İskender sonra İskender'in komutanı Ptolemaios ve onun ardıllarının yönetmiş olduğu Mısır, M 332-30 yılları arasında Ptolemaios Dönemi ya da Ptolemaios Hanedanlığı Dönemi'ni yaşamıştır.⁵⁷

1.2.11. Roma Dönemi

Ptolemaios Dönemi ya da Ptolemaios Hanedanlığı Dönemi'nin sona ermesi ise Mısır'a kaçan siyasi ve askeri rakibi Pompeius'u kovalayan Sezar (Caesar)'a yaranmaya

⁵⁶ Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, ev: Eşref Bengi zbilen, , nc Basım, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013, s.194-197

⁵⁷ Ponting, s.203-206; McNeill, s.209-231

çalışan Onüçüncü Ptolemaios'un adamlarının, Pompeius'un bedeninden ayrılmış kafasını bir sepet içerisinde İskenderiye'de Sezar'a sunmasını takip eden olaylar silsilesi sonucunda olmuştur. Sezar rakibi olsa da Pompeius'a reva görülen bu muameleye hiddetlenmiş ve Onüçüncü Ptolemaios ve onunla iktidar mücadelesine girişen kız kardeşi Yedinci Kleopatra'yı İskenderiye'ye çağırıştır. Tarihin süslü anlatımına göre güzelliğinden etkilendiği Kleopatra'yı Mısır'ın meşru yöneticisi ilan ederek ve onunla bir süre sevgili olarak Mısır'daki misyonunu tamamladı ve Roma Cumhuriyeti'nin başka bölgelerine doğru yola çıktı. Her ne kadar Pompeius'un hunharca öldürülmesine kızması ve Kleopatra'ya tutulması şeklinde süslense de Sezar'ın yaptığı bu hamle hem Mısır'da Roma ve Bizans Dönemi (MÖ 30 – MS 641)'nin başlamasına hem de Kleopatra'dan doğan oğlu Sezaryon (Caesarion)'un dünyaya gelmesine sebep olmuştur.⁵⁸

Kleopatra, Mısır'ı Sezar hayattayken bir süre tek başına bir süre Sezaryon ile ortak yönettikten sonra görünürde Sezaryon tahtın tek sahibi konumuna geldi. Ancak annesinin etkisinde olması çok normal karşılanabilecek bir durumdur. Sezar'ın suikastinden sonra birlik olup önce diğer düşmanlarını safdışı bırakan Sezar'ın sağ kolu Marcus Antonius ile Sezar'ın yeğeni ve evlatlığı Octavianus arasında başlayan mücadele Mısır'ın tarihine de etki etmiş bir olgudur. Marcus Antonius da Sezar gibi Kleopatra ile sevgili olmuştur ve ikisinin ikiz çocukları olmuştur. Marcus Antonius ile ortaklıklarını bozup birer düşman haline geldiklerinde Octavianus, bu Mısır kanı taşıyan ikiz varislerin Roma aleyhine tehdit oluşturacağı savıyla Roma Senato'sunu Antonius'a karşı resmi bir savaş açmaya ikna etmiştir. Yunanistan civarında karşılaşan iki ordudan Octavianus'un ordusu üstün gelince Marcus Antonius, Kleopatra ile birlikte Mısır'a kaçmıştır. Ancak, Octavianus bu ikiliyi takibini sürdürmüştür. Marcus Antonius ve Kleopatra ise çareyi yakalanmadan önce intihar etmekte bulmuştur. Octavianus ise amcasının Kleopatra'dan doğan oğlu Sezaryon'un da öldürülmesini istemiştir. Siyasal olarak MÖ 30 yılında Mısır tamamen Roma egemenliği altına girmiştir.⁵⁹

⁵⁸ Bauer, s.706-721

⁵⁹ Bauer, s.722-729

1.2.12. Bizans Dönemi ve Sasani Dönemi

Mısır uzun yıllar Roma İmparatorluğu'nun, imparatorluk ikiye ayrılınca ise Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalmıştır. Bu dönem Mısır'da Roma ve Bizans Dönemi olarak anılmakla birlikte Roma'nın bölgedeki güçlü rakibi Sasani İmparatorluğu da MS 621-629 yılları arasında Mısır'ı ele geçirmiş ve kontrolü altında tutmuştur.⁶⁰

1.2.13. Mukavkıs Dönemi ve İslam Çağrısı

İslam'ın doğup yayılışı tüm dünya gibi Mısır'ı da etkilemiştir. Mısır'ın İslam ile tanışmasını İslam Peygamberi dönemine kadar götürmek mümkün bulunmaktadır. Peygamber, İskenderiye Patriği Mukavkıs'a gönderdiği mektup ile onu İslam'a davet etmiştir.⁶¹ El-Vesaiku's-Siyasiyye isimli eserde söz konusu mektubun içeriği şu şekilde aktarılmıştır:

“ Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla... Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Kobt'un Büyüğü Mukavkıs'a. Selâm hidayete tâbi olanlara. Seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol, kurtul. Allah da sana ecrini iki kere versin. Eğer yüz çevirirsen, Kobt'un günahı senindir:

“Ey ehli kitap! Bizimle sizin aranızda ortak kelimeye, yalnızca Allah'a tapmak, O'na hiçbir ortak koşmamak ve Allah'tan başka birbirimizi rabler edinmemek üzere, gelin. Yüz çevirirlerse, 'Bizim müslüman olduğumuza tanıklık edin' deyin.”⁶²

Söz konusu mektupta geçen Kobt ifadesinin, Kıpti halk için kullanıldığını düşünmek mümkündür. Öte yandan, mektubun ikinci paragrafındaki ifadeler ise Kur'an'da Âl-i İmrân Sûresi' nin 64 üncü ayetinde yer alan bir hitaptır.

⁶⁰ Ponting, s.237-248

⁶¹ Ramazan Altınay, “Örnek Bir Çağdaş İslam Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 3 (2000), s.15-23

⁶² Muhammed Hamidullah, **El-Vesaiku's-Siyasiyye (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri)**, çev: Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997, s. 152

1.2.14. Müslüman İdarecilerin İlk Dönemi: Araplar, Tolunoğulları ve Akşitler

Müslümanların İkinci Halifesi Hz. Ömer (Ömer Bin Hattab veya Ömer Faruk) zamanında, Amr Bin El As'ın komutasındaki İslam Ordusu MS 639 yılında Mısır'ı fethetmiştir. Mısır'ı ele geçiren Müslümanlar, Mısır halkını İslam Dini'ne davet ettiler. Yüzyıllarca Roma ve Bizans hakimiyeti altında kalmış Mısır halkının Hristiyan ağırlıklı olduğunu ve Monofizit Hristiyanlar olarak Melkit Hristiyan Bizanslılardan itikadi anlamda farklılıkları olduğunu belirtmekte fayda vardır. En özet şekilde; Monofizit Hristiyanlar Hz.İsa'nın ilahi yönüne inanmakta, Melkit Hristiyanlar yani Bizanslılar ise hem ilahi hem de insani yönü olduğuna inanmaktaydılar. Mısırlı Monofizit Hristiyanlar aynı zamanda Kıptiler olarak da bilinmektedir. Kıptiler'in İslam Dini'ne geçmeme durumundaki seçenekleri Müslümanlara (sadece Nil Nehri 16 arşın irtifasına ulaştığı zaman / yani kuraklık zamanları hariç) vergi ödemek olacaktır. Bu husus Müslümanlar ve Kıptiler arasında bir anlaşma ile kesinlik kazanmıştır. Ancak Bizans bu anlaşmayı tanımamıştır. Bizans Mısır'ı yeniden elde etmek için müdahaleye giriştiğinde ise başarısız olmuş ve MS 641 yılında Mısır ülkesi tamamıyla İslam Devleti'nin parçası haline gelmiştir. İslam Devleti'nin içerisinde yaşayan Hristiyanların kahir ekseriyeti ise dini kimliklerini korumuşlardır. Mısır'ın İslamlaşması, çok uzun bir müddet neticesinde gerçekleşebilmiş bir olgu olmuştur.⁶³

Mısır'da Emeviler dönemindeki geniş çaptaki siyasi değişimlerin⁶⁴ bir yansıması olarak bir takım idari ve sosyal değişimler meydana gelmiştir. Devletin resmi dili Arapça olarak değiştirilmiştir. Bu durum, idari kademedeki Kıptilerin yerlerini Arap veya Arapça bilen idarecilere bırakmalarına ya da Arapça öğrenmelerine neden olmuştur. Abbasiler dönemi fıkıh ekolünün gelişmesinin, Mısır'da iktisadi ve sosyal hayata etkileri görüldüğü gibi Mısır valisinin Arap değil Türk olarak atanmaya başlanması da bu dönemde başlamıştır. İslam'ın yayılışı ile birlikte Müslüman kimlikleri ile önemli roller oynayan Türkler'den olan Ahmed Bin Tolun Mısır valisi olarak atandıktan sonra Mısır ülkesinin sınırlarını genişletmiş ve halifeye bağlı kalarak

⁶³ Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi-Arapların Fethinden Bugüne**, çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.1-5

⁶⁴ Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev: Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008, s.94-110

Tolunoğulları Devleti'ni kurmuştur. Ahmed Bin Tolun zamanında (MS 868-884) iktisadi olarak zenginleşen Mısır'ın yönetimi Tolun'un vefatıyla oğlu Hümareveyh'e geçmiştir. Tolunoğulları Devleti yıkıldıktan sonra da Mısır'ı Türk valiler yönetmeye devam etmiştir. Süregelen yıllar boyunca Mısır'ı yönetenler değiştiler ancak değişmeyen husus yöneticinin halifeye bağlılığı oldu. Cismani olarak ne kadar güçlü bir devlet olsa da ya da yöneticisinin elinin altında ne kadar asker olsa da Mısır'ı yönetmenin meşruiyeti halifeye bağlılık idi. Bu Mısır valilerinden biri olan Muhammed Bin Tuğç El-İhşid 935 yılında vali olarak atanmıştır. Daha önce yaptığı Şam valiliği tecrübesi ve kendine has üslubu ile Mısır adına yeni bir dönem başlatmıştır. Muhammed Bin Tuğç El-İhşid, tarihsel çerçevede Mısır İhşidiler (Akşitler) Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Onuncu yüzyılda Mısır, toplumsal yapı olarak kahir ekseriyetin Müslüman olduğu ve Mısır dışından göçle gelen Arapların topluma karıştığı bir şekle bürünmüştür.⁶⁵

1.2.15. Fatımiler Dönemi

Mısır, İhşidiler'den sonra Kuzey Afrika kökenli Fatımilerin egemenliğine girmiştir. Fatimi ordusu 969 yılında Mısır başkenti Fustat'a girmiştir. Fatımilerin daha önceki yıllarda da Mısır'ı ele geçirme denemeleri olduğunu ancak netice alamadıklarını belirtmekte fayda vardır. Mısır'ın Fatimi egemenliğine girmesi Mısır adına bir değişimi beraberinde getirmiştir. Uzun yıllar boyunca İslam'ın Sünni mezhep temsilcilerince yönetilen Mısır, Fatımiler ile birlikte Şii mezhebinin İsmailiye koluna mensup yöneticiler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Fatımiler döneminde Fustat'ın 1,5 kilometre ötesinde yeni bir şehir inşa edilerek başkente yeni bir hüviyet kazandırılmıştır. Kahire ismini alan bu yeni şehrin isminin, inşasının başladığı esnada astrolojik konumu sebebiyle Mars (Arapça: El-Kahir) gezegeninden geldiği düşünülmektedir. Fatımiler döneminde Mısır, önceki dönemlerdeki Arap ve Türk unsurlara ek olarak Berberi ve Sudanlı unsurların da yerleştiği bir ülke haline gelmiştir. Fatımiler dönemindeki bilimsel ve kültürel anlamdaki önemli bir icraat ise Dar'ül Hikme isimli zamanın şartlarına göre devasa bir kütüphanenin kurulmuş olmasıdır. Fatımiler döneminin

⁶⁵ Marsot, s.5-11

sonlarına isabet eden ancak yine dönemin mühim bir olayı ise Haçlı Seferi'nin bir sonucu olarak 1117 yılında Mısır'ın Haçlı ordularınca işgal edilmiş olmasıdır.⁶⁶

1.2.16. Eyyubiler Dönemi

Fatımilerin son dönemleri Haçlılarla mücadele ile geçmiştir. Büyük Selçuklular'ın Haleb Atabey'i Nureddin Zengi, Müslüman bir ülke olan Mısır'ın Haçlıların eline geçme tehlikesine karşı olarak askerlerini Mısır'a göndermiştir. Haçlıları püskürten askerler 1169 yılından itibaren artık Mısır'ın savunmasını üstlenmiş duruma gelmişlerdir. Nureddin Zengi ölene değin Mısır'da onun vezirliğini üstlenen Selahaddin Eyyubi, Zengi'den sonra tek başına büyük bir hükümdar olarak büyük askeri başarılar elde etmiştir. Hükümdarlığı altındaki toprakları oldukça genişletmiştir. Haçlı ordularına büyük mağlubiyetler yaşatmıştır. Kudüs'ü Haçlılardan geri almıştır. Selahaddin Eyyubi'nin kurduğu hanedanlık Mısır'ı 1250 yılına kadar yönetmiştir. Fatımilerden sonraki bu dönemde; Sünni ağırlıklı Mısır halkı yine Sünni idareciler tarafından yönetilmiştir.⁶⁷

Eyyubilerin sondan ikinci hanedanı El-Salih Eyyub, ordusunda Türk kökenli köleleri kullanıyordu. Memlük yani sahip olunan olarak isimlendirilen bu savaşçı köleler El-Salih Eyyub'un ölümünden sonra Mısır'da Haçlılar'a karşı büyük bir zafer kazandıktan sonra yavaş yavaş iktidarı ele geçirdiler. El-Salih Eyyub'un Türk cariye kökenli karısı Şecerüddürr, Haçlılar ile Memluklar arası savaş esnasında kocasının ölümünü askerlerden gizlemiş, ancak haberi üvey oğlu Turanşah'a ulaştırmış ve hem zaferde hem de Turanşah'ın tahta çıkışında pay sahibi olmuştur. Turanşah'ın üvey annesine ve Memlük askerlere minnet duymak şöyle dursun hakaretimiz tavırları ise kendi sonunu getirdi. Şecerüddürr'ün El-Salih Eyyub'ten küçük bir oğlu vardı ancak devlet yönetecek yaşta değildi. Bunun üzerine Şecerüddürr Mısır'ı yönetmeye başladı. Sikkelere ismini yazdırdı. Bu durumun anormalliği, halifenin Mısırlılara hitaben gönderdiği "Mısır'ı yönetecek bir erkek yoksa biz bir tane yollayalım" mealindeki

⁶⁶ Marsot, s.12-19

⁶⁷ Marsot, s.20-23

mektubu ile daha net anlaşılacaktır. Mektup üzerine Şecerüddür, Memlük komutanlarından Aybek ile evlendi. Aybek bir süre sonra öldüğünde bundan sorumlu tutulan Şecerüddür öldürüldü. Bu olay Mısır'da Eyyubi Dönemi'nin bitip Memlükler Dönemi (MS 1250-1516)'nin başladığının işareti olmuştur.⁶⁸

1.2.17. Memlükler Dönemi

Tarihsel açıdan Memlükler Dönemi 1250 yılından 1382 yılına kadar ve 1382 yılından 1516 yılına kadar olacak şekilde iki döneme ayrılır. İlk dönem Bahri Memlükler Dönemi, İkinci Dönem ise Burci Memlükler Dönemidir. Bahri olarak nitelendirilen Memlükler bu nitelendirilmeye karargahlarının Nil Nehri'ndeki Ravza Adası'nda bulunması sebebiyle, Burci olarak nitelendirilen Memlükler ise karargahlarının Kahire Kalesi içerisinde bulunması sebebiyle sahip olmuşlardır. Bahri kelimesinin türetildiği bahr, “deniz” ya da “nehir” anlamına gelmekteyken, burci kelimesinin türetildiği burç kelimesi “kale surlarının üstü” anlamına gelmektedir. Bahri Memlükler'in ekseriyeti Türklerden ve Moğollardan oluşmaktadır. En önemli hükümdarları Baybars, Kalavun ve Nasır olmuştur. Bahri Memlük hükümdarlarının hükümdarlıkları süresince, Moğollar ile mücadeleleri ve Moğollar'a karşı kazandıkları askeri zaferler tarihi ve kültürel açıdan önemli yere sahiptir. Moğolların dünya sahnesinde aktif oldukları ve çoğu kişiye korku saldıkları dönemler⁶⁹ düşünülürse bu yer daha iyi anlaşılacaktır. Burci Memlükler'i Bahri Memlükler'den ayıran en önemli özellik; hükümdarlık usulünde soy ilkesini, güç ilkesi ile ikame etmeleri olmuştur. Bahri Memlükler'de de yer yer güçlü bir askeri yöneticinin, yönetimi ele geçirmesi ancak bu yönetim perde arkasından yürütülürken, önceki hükümdarın soyundan olan bir şahsın usulen ve meşruiyeti sağlamak adına tahtta oturması görülmektedir. Burci Memlükler'de ise gücü olanın iktidarı ele alması ve hükümdar olması istisnai bir durum olmanın ötesine gitmiştir. Bu durum siyasi tarih açısından da Memlükler'i ayrı bir yere koymayı sağlamaktadır. Uygulamada; babası sultan olanın değil, karizmatik ve çevresini iyi örgütleyen bir askerin hükümdar olabildiği bir sistem işletilmiştir. Bununla

⁶⁸ Marsot, s.23-25

⁶⁹ McNeill,s.340-342

birlikte Burci Memlükler'in ekseriyeti Çerkesler'den oluşmaktadır. Burci Memlüklerin en bilinen hükümdarları ise uzun süreli hükümdarlığı nedeniyle Kayıtbay ve Osmanlılar'a mağlup olan Kansu Gavri'dir. Mısır'da Memlükler Dönemi'ni Osmanlı Devleti bitirmiştir. Önce 1516 yılında Mercidabık'ta Memlükler'i mağlup eden Osmanlılar, 1517 yılında ise Kahire'ye girdiler. Bu Mısır için yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelmektedir. Mısır, artık Osmanlı Mısır'ı olmuştur.⁷⁰

1.2.18. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi Mısır'da idari alandaki önemli değişiklikler, Osmanlı Hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman zamanında meydana gelmiştir. Kanuni, Mısır ülkesini Mısır Valisi'nin denetiminde 14 bölgeye ayırmıştır. Bu sistemdeki 14 bölgeden Mısır Valisi sorumlu olduğu gibi her bölgede de ayrı bir yönetici bulunmaktaydı. Valinin ve bölge yöneticilerinin sık sık bir araya gelip ülkenin gidişatı hususunda fikir alışverişi yapacağı ve olası taleplerin dile getirilebileceği bir divan örgütü de kurulmuştu. Temel olarak İstanbul'daki divanın (Divan-ı Hümayun) bir kopyasının kurulup işletildiği bir kurul oluşturulduğu ifade edilebilir. Hem idari bölge yapılanması hem de bahsi geçen divan kurulu, Mısır'da Osmanlı etkisinin ilk olarak görülmeye başladığı alanlar olarak göze çarpmaktadır. Osmanlılar Mısır'a hakim olmuştur olmasına ama coğrafi olarak başkente uzak olan bu geniş ülkeyi kontrol altında tutmak hiç kolay olmamıştır. Memlükler'in ardından başlayan ve 1798 yılındaki Fransız İşgaline kadar sürecek olan dönem içerisinde, Mısır'da zaman zaman isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlardan en büyükleri 1609 ve 1707 yıllarında başlayan isyanlar olmuştur. Bu isyanların, özellikle büyük olanların sebepleri ve oluşum süreçleri analiz edildiğinde; 1609 tarihli isyanda, eski devirden miras kalan Memlük elitlerinin eski statülerini koruma ve iktidardan pay alma mücadeleleri, 1707 tarihli isyanda ise iki isyan arasındaki dönemdeki mücadelede geleneksel Osmanlı askerlerinden olan yeniçerilerin devreye girmesi ve askeri elitler arasındaki mücadeleden başarı ile çıkan taraf olması neticesinde Memlük elitlerinin yeniden iktidardan pay alma ısrarı olduğu ortaya çıkmaktadır. Memlük elitlerinin Mısır'daki etkinlik mücadelesi Fransız

⁷⁰ Marsot, s.27-40; Goldschmidt Jr, ve Davidson, s.174-179

İşgali gelip çatmadan önceki yakın dönemde onların yeniden yönetimde etkili olmasını sağlamıştır. Söz konusu isyanlar ve iktidar mücadeleleri iktisadi çerçeveden bakıldığında ise, Dünya'daki genel konjonktürün (coğrafi keşiflerin katlanarak artan etkisi ile) Mısır'ın ticarete konu mallarının yıllar içerisinde talep eksikliğine maruz kalması ve Mısır parasının değer yitirmesinin, içtimai ve idari olarak etkili karşılıklarının olması şeklinde bir resim ortaya çıkmaktadır.⁷¹

Mısır tarihi açısından önemi bir yeri haiz olan bir diğer isyan ise 1766 yılında gerçekleşmiştir. İsyanın başını çeken Bulutkapanlı Ali Bey, muvaffak olarak Mısır idaresini bir süreliğine ele geçirmiştir.⁷²

Tarihi kayıtlarda yer almış isyanlar neticesinde Osmanlı Devleti'ni için Mısır'ın 16 ncı yüzyıldan sonra mükerrrer şekilde uğraştıran bir yönetim bölgesi haline geldiğini görmekteyiz. Buna karşın, 16 yüzyılın sonunda Mısır Valiliği yapmış olan (Koca) Sinan Paşa, Mısır Valisi iken ordu komutanı olarak görevlendirilerek Yemen'i fethetmiş bir devlet adamıdır. Bu çerçevede; Mısır Valiliği görevinin Mısır'ın Osmanlı hakimiyetine girmesinden itibaren Osmanlı Devleti açısından nasıl bir değer ve nasıl bir anlam taşıdığını görmek için, bu göreve uygun görülen şahsiyetlere bakmak yeterli olacaktır.⁷³

1.2.19. Fransız İşgali

1798 yılındaki Fransız İşgali, Mısır adına farklı bir dönemin başlaması anlamına gelmiştir. Osmanlılar, Fransızların bu işgaline 3 yılın sonunda son verdirdiklerinde İngiltere tarafından destek görmüştür. Dünya dengeleri adına Mısır'ın Fransa değil Osmanlı hakimiyetinde olması İngiltere'nin işine gelmiştir. Fransız İşgali'nin sona erdiği 1801 yılından 1805 yılına kadar olan süre yine Memlûk elitlerinin eski güçlerine kavuşma stratejilerine sahne olmuştur. Ancak 1805 yılında Mısır Valisi

⁷¹ Marsot, s.41-49; Goldschmidt Jr, ve Davidson, s.185-202

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 4. Cilt, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, s.429-433

⁷³ Ahmet Refik, **Meşhur Osmanlı Kumandanları**, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013, s.159-166

olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile Mısır adına bambaşka bir dönem başlamıştır.⁷⁴

Fransız İşgali'nin Mısır'a bazı getirileri olmuştur. Mısır'a bu vesileyle matbaa gelmiştir. Fransa'dan çeşitli bilim insanları Mısır'da araştırmalar yapmışlardır. Napolyon'un Mısır ulemasını muhatap alması ve idare faaliyetinde onlara danışacağını ifade etmesi ise Napolyon'un meşruiyet kaygısı olarak yorumlanmaktadır.⁷⁵

1.2.20. Kavalalı Hanedanı'nın Birinci Dönemi: Valilikten Hidivliğe

Mehmed Ali Paşa'nın Kavalalı olarak anılmasının nedeni üst soylarının ve ailesinin uzun bir süre boyunca Kavala'da yaşamış olmasıdır. Kendisinin 1769 yılında Kavala'da doğduğu ve ailesinin çok uzun müddet önce Arabkir'den Kavala'ya göç ettiği rivayet edilmektedir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı Mısır ile kesiştiren süreç, onun askerlik hizmetine girmesi ve sonrasında Mısır'ı Fransız İşgali'nden kurtarmak için Kahire'de görevlendirilmesi olmuştur. Mısır'daki icraatları, onun Mısır'da güçlü bir idare sağlayacağı düşüncesiyle Osmanlı Devleti tarafından vali olarak atanmasına neden olmuştur.⁷⁶

Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa Dönemi; ilk başlarda Mehmed Ali'nin otoritesini güçlendirme ve iktidarda ona ortak olmaya çalışacak unsurları ortadan kaldırma çabalarına sahne olurken, devamında önemli askeri ve iktisadi reformlarla anılmıştır. Mehmed Ali'nin, tarımsal verimi ve dolayısıyla ihracatı arttırmak ile sanayileşme yönünde adımlar atmak yönünde planları mevcuttu. Başlangıç olarak, asker kökenli herhangi bir yöneticinin öncelik sırasına koyacağı gibi reforma ordudan başlamıştır. Dünya ticaretini ve Mısır'ın coğrafi durumunu dikkate alarak önceliği yeni bir donanma kurmaya vermiştir. Öncelikle yurt dışından çeşitli silahlar ithal etmiştir. Ancak bu ithal döngüsünün bir kazanıma dönüşmesi için gerekli hamleyi yapmakta gecikmemiştir. Yeni silah fabrikaları kurulmuş, ithal edilen silahlar incelenerek, hatta bozulup mekaniği çözülerek yerli silahlar üretilmeye başlanmıştır. Yeni donanma ve

⁷⁴ Marsot, s.50-54

⁷⁵ Ağırakça, s.75-77

⁷⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947, s.128-144

yeni silahları takiben büyük bir adım ise iktisadi alanda atılmıştır. Dokuma fabrikaları kurulmuş ancak üretim yelpazesini güçlendirmek ve çeşitlendirmek için yine bazı hammaddeler için ithalat yoluna gidilmiştir. Fakat, silah üretiminde izlenen yolla aynı yol izlenerek bir müddet sonra tüm dokuma hammaddeleri yerli hale getirilmiştir. Yerli pamuk (daha sonraları uzun lifli pamuk) ve keten ile başlayan üretim macerası, ipek ve yün eklenerek devam etmiştir.⁷⁷

Bunlarla birlikte; afyon, pirinç ve hububatın üretim alanı da genişletilirken sanayi alanında iplik, bez, şeker ve alkol fabrikaları ile üretim yelpazesi farklı bir boyuta ulaştırılmıştır. Mısır'ın askeri ve iktisadi teknik gelişimi; ilgili dönemdeki siyasi olayların ve gelişmelerin etkisiyle değişik sonuçlar vermiştir⁷⁸

Mısır Valisi, Osmanlı Başkenti'nden gelen emir üzerine Hicaz üzerine yürüdü ve 1818 yılında Vehhabi isyanını bastırdı. Bu vaka, Hac yollarının güvenliğinin sağlanması yönünden de ayrı bir ehemmiyete sahip olmuştur. Mısır Valisi'nin oğlu Kavalalı İbrahim Paşa Hicaz Valiliği'ne atanması ise Kavalalı ailesi adına ehemmiyeti haiz olmuştur. Mısır Valisi Mehmed Ali, Hicaz'dan sonra Sudan Seferi'ne girişmiştir. Sudan'ı da hakimiyetine alan Mehmed Ali; Mısır, Hicaz ve Sudan'dan oluşan büyük bir toprak parçasında en güçlü adam konumuna gelmiştir. Mehmed Ali'nin askeri ve idari reform olarak sayılabilecek önemli bir tercihi ise, dağılan Napolyon ordusunda görev yapmış üst düzey askerleri kendi Mısır ordusunda görevlendirmek ile Mısır köylülerini orduya almaya başlamak olmuştur. Fransız ekolü ile orduyu modernleştirme hareketi devam ederken, bu plana paralel olarak batılı tarzda bilimsel ve teknolojik kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar ve kurumların batılı usulleri, Mısır tarımında sulama ile ürün verimi ve yelpazesi noktasında olumlu neticeler vermiştir. Tarım reformlarıyla bağlantılı olarak toprak ve arazi sahipleri açısından toprak reformu yapılmıştır. Eski toprak sahibi elitlerin toprakları ve arazileri ellerinden alınarak yeni elitlere tahsis edilmiştir. Bu yeni elitler Mehmet Ali'nin çevresindeki elitler idi. Bu yeni elitlerin gözden kaçırılmaması gereken bir kısmı da yerli Mısırlılar'dan oluşmaktaydı. Toprak reformu, uygulanmakta olan iltizam sisteminin gereklerini bir ölçüde değiştirmiştir. Yeni sistemde, çiftçilere ekecekleri ürün çeşidi ve miktarı ile ekim zamanı idare

⁷⁷ Marsot, s.55-58; Goldschmidt Jr, ve Davidson, s.227-233

⁷⁸ Karal,s.131

tarafından dikte edilmiştir.⁷⁹

Bununla birlikte, büyük planlar çerçevesinde işgücü idaresi perspektifinde çiftçiler ve aileleri başka başka bölgelere göçe mecbur kalmışlardır. Hicaz ve Sudan Seferi'ni Girit, Kıbrıs ve Mora Seferleri takip ederken, Mısır artık eyaleti bulunduğu Osmanlı Devleti'ne karşı daha güçlü bir ele sahipti. Osmanlılar önce Girit ve Kıbrıs'ta Mehmet Ali Paşa'dan, sonra Mora'da İbrahim Paşa'dan düşmanlarına karşı yardım gördüler. Girit ve Kıbrıs ele geçirildikten sonra Mora da denetim altına girdi. Öyle ki, İbrahim Paşa'nın birlikleri ile birlikte savaşan Osmanlı askerlerini ancak İngiltere, Fransa ve Avusturya ittifakı yavaşlatabilmiştir. İbrahim Paşa Mora'dan çekildikten sonra babası Vali Mehmet Ali Paşa, Payitahttan Suriye Valiliğini talep etmiştir. İbrahim Paşa Mora'dan çekildikten sonra babası Vali Mehmed Ali Paşa, Osmanlı'ya olan hizmetlerinden özellikle Mora Seferinden dolayı Payitahttan Suriye Valiliği'ni talep etmiştir. Payitahtın bu talebi reddetmesi sonrasında ise Mehmed Ali, Osmanlı'ya zor günler yaşatmıştır. Güç kullanarak Suriye'yi ele geçiren Kavalalılar, Osmanlı askerlerini Halep ve Konya'da mağlup ettikten sonra Kütahya'ya kadar ilerlediler. Bu esnada Osmanlı, Rusya ile ittifak yaparak hem Kavalalılar'a karşı hem de süreci izleyen diğer Avrupa ülkelerine karşı bir hamle gerçekleştirmiştir. Ruslar Osmanlı'nın talebi ile Tuna'daki donanmasını İstanbul'u korumak üzere göndermişlerdir.⁸⁰

Kavalalılar'ın icraatları ve icraatları doğrultusunda sundukları talepler onların esasında valilikten daha ötesini hedefledikleri şeklindeki bir değerlendirmeye dayanak oluşturmaktadır. Taleplerin karşılıksız kalması karşılığında yaptıkları hamleler ve Osmanlı'ya karşı duruş, Osmanlı emriyle yapılan askeri seferlerin başarısının Kavalalılar'ı istediklerini rahatça alabilecekleri düşüncesine itmiştir.⁸¹

Bunlarla birlikte Rusya ile yapılan Hünkar İskelesi Anlaşması, Rusya'ya büyük imtiyazlar tanımıştır. İngiltere'nin bu hamleye karşı hamlesi Osmanlı-Mehmed Ali barışını sağlayacak Kütahya Barış Anlaşması'nın imzalanmasına önayak olmak şeklinde gerçekleşti. İngiltere'nin daha uzun vadedeki planı kendilerinin Dünya ticaretindeki

⁷⁹ Marsot, s.59-60

⁸⁰ Marsot, s.61-62

⁸¹ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev: Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.91-93

konumuna zarar veren reformcu Mısır'ın ipini çekmek idi. Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan Baltalimanı Anlaşması buna ortam hazırlayacak yol olmuştur. Asi Mısır'a darbe vurmak isteyen Osmanlı, kendine bağlı tüm toprakları ekonomik manada zayıflatacak bu imtiyaz anlaşmasını ticari manada Kavalalılar'ı bitirmek maksadıyla onaylamıştır. 1840 yılında Kavalalı İbrahim Paşa, Osmanlı askerlerini Nizib'te mağlup ettiğinde; Mısır ordusu Kütahya'ya geldiğindeki Rusların (boğaza donanma göndermek) hamlesinin bir benzerini İngiltere gerçekleştirmiştir. İskenderiye'ye ulaşan İngiliz donanması Kavalalıları Suriye'den çekilmek konusunda yeterli miktarda ikna edici olmuştur. Bu olayı takiben Mısır ve Osmanlı hariç dört büyük devlet tarafından da imzalanan Londra Anlaşması, Kavalalılar'a resmi olarak Mısır yöneticiliği babadan oğula geçirme yetkisini vermiştir ve Kavalalı Hanedan'ına hukuki statü kazandırmıştır.⁸²

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'a iktisadi getirilerini oldukça yalın bir şekilde göstermek için yönetim döneminde Mısır'ın yıllık gelirinin 13.000 kese altından 400.000 kese altına çıkarıldığı örneğini vermek yerinde olacaktır.⁸³

1848 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yaşlılığından dolayı akıl sağlığını yitirmiştir. Kavalalı İbrahim Paşa babasının yerine geçmiştir ancak kısa bir süre içerisinde ölmüştür. Bu ölümün üzerine Mısır'ın yönetimi Mehmed Ali'nin torunu Abbas'a geçmiştir. Abbas Paşa, öncüllerinin aksine Osmanlı'ya daha pozitif bakan bir Mısır yöneticisi olmuştur. Abbas Paşa, ulaşım altyapısına önem vermiştir. 1854'te bir suikast neticesinde öldürüldüğünde yerine amcası Said geçmiştir. Said Paşa tarihe Akdeniz ve Kızıldeniz'i birleştirmesi amaçlanan Süveyş Kanalı inşaatını başlatan Mısır yöneticisi olarak geçmiştir. Said Paşa'dan sonra yönetime Kavalalı İbrahim Paşa'nın küçük oğlu İsmail geçmiştir. İsmail Paşa, büyük maddi külfet altına girerek Süveyş Kanalı'nın bitirilmesini sağlamıştır. III. Napolyon ile yakın ilişkiler kurarak politik hamlelere girişmiştir. Mısır'ın Osmanlı'dan bağımsız olmasını sağlayamamıştır ancak resmi olarak *hidiv* (hıdiv / büyük vezir) unvanını kullanmaya başlayan ilk Mısır yöneticisi olmuştur. Bu unvan, diğer eyaletlerdeki valilerden bir farklılık, "paşa" statüsünün ötesinde yetkiler çağrıştıran bir durum oluşturmuştur. Hidiv İsmail, yöneticilik döneminde ağır bir borç yükü ile boğuşmuştur. Mali konularda kendisine

⁸² Marsot, s.63-65; Ağırakça, s.78-84

⁸³ Ağırakça, s.98

yardımcı olması için bir danışma meclisi kurmuştur. Borç yükünden kurtulma çaresi olarak Avrupalı devletlerden yardım talep etme yoluna gitmiştir. Bu talep, Mısır Maliyesi'ni denetleyen İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya temsilcilerinden oluşan bir heyet kurulmasına neden olmuştur. Bu süreci, İngiltere'nin Mısır üzerindeki nüfuzunu günden güne arttırması izlemiştir. Hidiv İsmail, mali durumu kurtarmak için Süveyş Kanalı hisselerini bile satmıştır (hisseler Rothschild Bankası'ndan alınan bir kredi ile İngiltere yönetimince alınmıştır) ancak İngiltere temsilcisi denetçi Sir Evelyn Baring, Mısır ülkesinde o kadar nüfuz sahibi olmuştur ki günü geldiğinde İsmail'in hükümdarlığına son verdirip yerine Hidiv Tevfik'in geçmesini sağlamıştır.⁸⁴

1.2.21. İngiliz İşgali

Hidiv Tevfik, yönetim döneminde anayasalcılık çalışmalarına destek vermiştir. Fakat İngiltere'nin etkisi ile bu desteğini geri çekince milliyetçi unsurlar barındıran bir muhalefetin⁸⁵ ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu muhalefet günden güne güçlenmiş ve liderliğini Ahmed Urabi isimli Mısırlı bir albayın çektiği güçlü bir dalgaya dönüşmüştür. Bu muhalif hareketin slogan haline gelen söylemi "*Mısır Mısırlılar'ındır*" (Mısır li'l-Mısıriyin) olmuştur. Ahmed Urabi'nin güçlenmesinden çekinen Hidiv Tevfik'in çağrısı üzerine, İngiltere ve Fransa tarafınca gönderilen ortak bir donanma İskenderiye'ye intikal etmiştir. İskenderiye'de halk huzursuz olmuş ve ayaklanmalar başlatmıştır. İngiliz Amiral Sir Beauchamp Seymour komutasındaki gemiler kenti bombalayınca Ahmed Urabi ayaklanmaların önderliğini devralmış ve Hidiv Tevfik'i hain ilan etmiştir. Ahmed Urabi, Mısır ordusu ile birlikte İngilizler'e karşı büyük bir mücadele başlatmıştır ancak Tel el-Kebir'de mağlup olduktan sonra İngilizler'e teslim olmuştur. İngilizler kendileri adına kazandıkları bu zaferin ardından Mısır üzerinde daha etkili olmaya karar verdiler. Yardım çağrısı ile geldikleri bu ülkede uzunca bir müddet kalıcı olmuşlardır. Özellikle Süveyş Kanalı hakimiyeti İngiltere adına önemli bir unsur olmuştur. Bu yeni dönemde daha önce Hidiv İsmail'i yönetimden uzaklaştıran ve Mısır'ı çok iyi tanıyan Sir Evelyn Baring, İngiltere Kraliçesi'nin Mısır temsilcisi olarak geri

⁸⁴ Marsot, s.66-82; Ağırakça, s.84-92

⁸⁵ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.249-260

dönmüştür. Baring, (yerel yöneticilerin İngiliz temsilcilerden bağımsız hareket etmesini engelleyen) Lord Granville Doktrini olarak bilinen politikayı uygulayarak adı konulmamış bir manda yönetimini fiiliyata geçirmiştir. Hidiv Tefvik olmasına rağmen ülkede ondan daha güçlü bir figür olarak Sir Evelyn Baring bulunmuştur. Sir Evelyn Baring'in şansı Hidiv'in sahip olmadığı derecede serbest hareket etmek olmuştur. Mısır Maliyesi'ni nispeten düzeltirken, ironik olarak bunu daha önce Hidiv İsmail ve danışma meclisince önerilen ancak o zaman karşı çıktığı mali planlar sayesinde başarmış olmasıdır. Baring görevdeyken Sudan'da çıkan isyan gözlerin oraya çevrilmesine ve meşakkatli bir süreç neticesinde de sözde Mısır, özde İngiltere hakimiyetine girmesine sebep olmuştur. Hidiv Tefvik öldükten sonra yerine oğlu Abbas Hilmi geçmiştir. Hidiv Abbas Hilmi, ya öncüllerinden farklı fikirleri olduğundan ya da güçlü İngiliz baskısından çaresiz kaldığından bu kez milliyetçileri destekleyen bir Hidiv portresi çizilmesine sebep olmuştur. Bunlarla birlikte, milliyetçi bir Mısır'ı tam bağımsızlığa kavuşacak bir ivmenin başlatıcısı olarak görmüş olması ve yönetici olarak bu ivmeyi lehine yorumlamış olması⁸⁶ mümkün bulunmaktadır. Hidiv Abbas Hilmi'nin desteklediği bu seferki milliyetçi ve muhalif harekette öne çıkan isim ise Mustafa Kamil olmuştur. Mısır ülkesinde iki farklı fikri teşekkül farklı saflarda vücut bulmuştur. Bir kısım elit, mevcut sistemi desteklerken; bir diğer elit grubu Mısır Ulusu kavramını öne çıkararak hürriyet istemişlerdir. Milliyetçilik dalgası doğal olarak Mısır köylüleri arasında yayılmıştır. Önce şehirlerde başlayan protestolar ve grevler, köylere değin yayılmıştır. İngiltere'nin hareketleri sert şekilde bastırma metodlarıysa Mısır halkının sinmesine değil daha da ateşlenmesine neden olmuştur. 1907 yılında Mısır hizmetleri esnasında Lord Cromer unvanını almış bulunan Sir Evelyn Baring istifa etmiştir. Bunun altında Baring'e tam destek vermiş İngiliz Hükümeti'nin değişmesinin ve Mısır'ın günden güne hararetinin artmasının olduğu dile getirilebilir. Baring sonrası Mısır'da meclisin yetkileri artmış ve güçlenen muhalefet kendisine bu mecrada bir yer bulabilmiştir. Ancak İngiltere, Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı safını belli ettikten sonra Mısır Hidivi'ne "Sultan" unvanı vererek Osmanlı-Mısır bağlarını tümüyle koparmaya çalışmaktan da geri durmamıştır.⁸⁷

⁸⁶ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.279

⁸⁷ Marsot, s.70-77; Ağırakça, s.92-95

1.2.22. Kavalah Hanedanı'nın İkinci Dönemi: Sultanlıktan Krallığa

Mısırlı bir heyet, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli mecralarda özellikle Paris Barış Konferansı sırasında Fransa'da bağımsızlık niyetlerini ifade etmişlerse de başarıya ulaşamamışlardır. Vefd isimli bu heyetin lideri ve Mısır Meclisi başkan yardımcısı olan Saad Zağlul, İngiltere'nin tepkisini çekmiş olacaktır ki 1919 yılında sürgün edilmiştir. Saad Zağlul'un uğradığı muamele Mısır halkının ateşinin yükselmesine neden olmuştur. Halk İngilizler'e büyük bir tepki göstermiştir. Sonuç olarak gerek Mısır halkının yıllar yılı biriken öfkesi, gerek self determinasyon ilkesinin global etkisi, gerekse galip olarak olsa da büyük bir savaştan çıkan İngiltere'nin mukavemetini yitirmesi sebebiyle 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığının ilan edilmesi zorunlu hale gelmiştir.⁸⁸

Mısır'ın bağımsızlığının ilan edilmiş olması onun İngiliz etkisinden kurtulması anlamını taşımamıştır.⁸⁹ Ancak, 1922 sonrası Mısır siyasal hayatı oldukça hareketli geçmiştir.⁹⁰ Sahnede iki güçlü siyasal parti yer almıştır. Saad Zağlul önderliğindeki Vefd Partisi ve eski Vefd mensuplarının kurduğu el-Ahrar el-Düsturiyyun Partisi önemli siyasi aktörler olmuştur. Bağımsızlık sonrası sultan unvanı yerine kral unvanı kullanmaya başlayan Fuad ise, güçlü bir siyasi figür olmaya devam etmiştir. Bunun sebebi; yeni yönetim sisteminde kralın, yasamanın bir parçası olmasının yanı sıra hükümeti görevden alma ve meclisi belirli bir süre kapatma yetkilerini haiz bulunması olmuştur. 1924 yılındaki seçimlerde Vefd Partisi ezici bir üstünlükle seçimi kazanmıştır ve lideri Saad Zağlul başbakan olmuştur. Aslen Fellah olan Saad Zağlul, Mısır'da uzun yıllar yöneticilik yapmış elitler gibi Türk kökenli değildir. İktidar paylaşımı ve dengesi, Saad Zağlul'un başbakanlığı ile birlikte İngiltere Yüksek Komiseri ve Kral Fuad'dan artakalan boşlukta yerli Mısırlılar'ın da rol alabileceği bir şekilde genişlemiştir. Aynı yılın Kasım ayında İngiltere'nin Sudan Valisi Sir Lee Stack'a düzenlenen suikast Saad Zağlul'u kötü manada etkilemiştir. İngiltere Yüksek Komiseri Lord Allenby olaydan

⁸⁸ Marsot, s.66-82; McNeill, s.627-630

⁸⁹ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.331-347

⁹⁰ Anouar Abdel-Malek, **Egypt Military Society: The Army Regime, The Left, And Social Change Under Nasser**, translated by Charles Lam Markmann, Egypt: Random House Publishing, 1968 s.18-36

Zağlul ve hükümetini sorumlu tutarak bir ultiatom vermiştir. Bu ultiatomun ağır yaptırımları arasında Mısır askerlerinin Sudan'dan çekilmesi ve parasal anlamda yüklü bir tazminat bulunmaktaydı. Saad Zağlul, bu ultiatoma direnmiş ancak bir müddet sonra istifa etmiştir. Akabinde meclis, Kral Fuad tarafından tatil edilmiştir. Vefd Partisi, Saad Zağlul'un 1927 yılındaki ölümüne değin 1925 ve 1926 yılındaki seçimlerde yine başarılı olmuştur. ultiatom sonrası dönemde İngiltere Yüksek Komiseri olarak Mısır'da görev yapan temsilci ise Sir George Lloyd olmuştur. Vefd Partisi'nde Saad Zağlul'dan sonraki lider Mustafa el-Nahas olmuştur.⁹¹Kral Fuad 1929 yılında Nahhas'ı görevden alıp meclisi kapattıktan sonra hükümet gücü el-Ahrar el-Düsturiyyun Partisi'ne geçmiştir. Nahhas, daha sonra tekrar iktidara gelmiş olsa da bu kısa sürmüştür ve sonrasında İsmail Sıdkı önderliğinde baskıcı bir hükümet kurulmuştur. Tüm bu gelişmeler, Mısır'da önceleri toplumsal sonraları siyasal bir hal alan bir hareketin doğuşunu tetiklemiştir.⁹² Bu hareket Hasan el-Benna tarafından kurulan İhvan-ı Müslimin, kısa şekliyle İhvan, Türkiye'de bilinen ismiyle "Müslüman Kardeşler"dir. Dini referanslarla kendisini ifade eden bu hareket kısa sürede kendisine geniş bir taban, bir başka deyişle toplumda karşılık bulmuştur. Aynı dönemlerde kurulan Mısır el-Fetav (Genç Mısır) hareketi ise toplumda kendisine Müslüman Kardeşler kadar karşılık bulamamıştır. İsmail Sıdkı'nın önemli yönetsel etkileri, iş başına geldiğinde mevcut bulunan Mısır iktisadi elitlerine fayda sağlayan ekonomik düzenlemeler şeklinde vücut bulmuştur. Hükümetinin hukuk dışı eylemlerle suçlanması ile biriken baskı üzerine İsmail Sıdkı istifasını verdikten kısa bir süre sonra tekrar Vefd Partisi'nin dönemi başlamıştır. İsmail Sıdkı'nın iktisadi politikaları halkın elitlere olan öfkelerini arttıran bir etken olduğu gibi tam bağımsızlık fikrinin de daha güçlenmesine yol açmıştır.⁹³

Siyasi bağımsızlık ile iktisadi bağımsızlık arasındaki ilişkinin ayırdına varan Mısırlılar bu sebeple bazı adımlar atmışlardır. Talat Harb önderliğinde kurulan Mısır Bankası, sanayileşme hamlelerinin arttırılması, sendikal düzenlemeler iktisadi düzlemde Mısır adına önemli alanlar işgal etmiştir. Yeni sanayi elitlerinin, sanayiden kazandıklarıyla toprak sahibi olma yoluna gitmeleri ise hem ilginç bir döngü doğurmuş hem de toprak-sanayi eliti tasnifini önemsiz hale getirmeye başlamıştır. İktisadi

⁹¹ Michael Doran, **Pan-Arabism Before Nasser**, New York: Oxford University Press, 1999, s.12-38

⁹² Doran, s.38-43

⁹³ Marsot, s.83-91

gelişmeler Avrupa örneğine benzer şekilde sosyal gelişmeleri tetiklemiştir. Kadınlar, eski sosyal konumlarından yeni bir sosyal konuma geçmek için çaba göstermiştir. Bir takım feminist hareket Mısır'da baş göstermiştir. Yirminci yüzyılın başında Mısır'da önemli bir eğitim seferberliği başlamıştır. Halka okuma yazma öğretmek ve üniversiteleri geliştirmek aynı politikanın farklı alanlardaki yansımaları olarak ürün vermişlerdir. Bu noktada, üniversite öğrencilerinin de toplumda elit bir kitle oluşturduğunu ve zaman zaman gösteri ile yürüyüşlerle Mısır toplumsal hareketinde görünür olduklarını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Kral Fuad'ın ölümünden sonra devletin başına oğlu Kral Faruk geçmiştir. Kral Faruk, İngiltere'de Kraliyet Askeri Akademisi'nde tahsiline devam ettiği sırada babasının ölümü üzerine eğitimini yarıda bırakmış ve henüz 17 yaşında iken tahta çıkmıştır.⁹⁴ Kral Faruk, iktidarının ilk yıllarında kendini İkinci Dünya Savaşı ortamında bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında Mısır toprakları üzerinde gözü olan devletlerin askeri hareketleri ülkeyi etkilemiştir. Önce İtalyanlar, sonra İtalyanlar'a karşı (Mısır açısından) eski hegemon İngilizler, İngilizler'e karşı ise Almanlar, Mısır toprakları ve çevresinde hareketler gerçekleştirmişlerdir. Kral Faruk'un savaş sürecinde Alman yanlısı General Aziz Ali el-Mısri'nin telkinleriyle Almanya'ya karşı sıcak tutum sergilemesi, İngiltere'yi kızdırmış ve tanklarla kraliyet sarayını kuşatarak Nahhas'ı yeniden başbakanlığa getirtmelerine neden olmuştur.⁹⁵

Mısır, İkinci Dünya Savaşı'nın sonra Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Ortadoğu'da Mısır'ın da müdahil olduğu olaylar silsilesini başlatan olay İsrail Devleti'nin 1948 yılındaki kuruluşu⁹⁶ olmuştur. Suriye, Irak, Lübnan ve Ürdün gibi Mısır da İsrail'e karşı savaşmıştır ve kendi adına Gazze Şeridi'ni ele geçirmiştir. Mısır'ın İsrail'e karşı yaptığı savaşta bulunan genç subaylardan bir tanesi Cemal Abdül Nasır olmuştur. Söz konusu savaşta Müslüman Kardeşler'in de adından söz ettirmesi dönemin başbakanı Nukraşi'nin onları Mısır'ın geleceği adına bir tehdit olarak görmesine yol açmıştır. Nukraşi, 1948 yılında Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin ilga edildiğini açıklamıştır. Kısa süre sonra Nukraşi öldürülmüştür, olayın ardından Hasan el-Benna da suikaste kurban gitmiştir. Bu olaylar, Müslüman Kardeşler'in yasaklı bir

⁹⁴ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.344-345

⁹⁵ Marsot, s.92-99

⁹⁶ Burhanettin Duran ve Nurullah Ardiç, "Arap Baharı" Şaban Kardeş ve Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde (669-682), 2.baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.671

örgüt halini almasına neden olmuştur. 1950 yılındaki seçimlerde Vefd Partisi lideri Nahhas, tekrar başbakanlığı elde etmiştir. Nahhas'ın önemli bir hamlesi İngiltere'yi Süveyş Kanalı'ndan tamamen uzaklaştırmaya çalışmak olmuştur. Bu süreçte Kanal Bölgesi'nde İngiliz üslerine yapılan gerilla saldırıları ise İngiltere'yi kızdırmaya ve saldırılardan sorumlu tuttuğu yerel bir polis karakolunu kuşatmalarına neden olmuştur. İngiliz askerleri ve Mısır polisi arasındaki büyüyen çatışma; ölümler olmasına, Mısır halkının ise ayaklanmasına neden olmuştur. Bu ayaklanma oldukça büyümüş ve uzun etkileri olmuştur. Nihayet 1952 yılında Ordu (Mısır Ordusu), yönetime el koymuştur. Ordunun başında General Muhammed Necib bulunmaktadır. Kavalalı Hanedanı'nın son muktedir temsilcisi Kral Faruk ise askeri darbenin ardından Mısır'ı terketmiştir.⁹⁷

⁹⁷ Marsot, s.100-106; Doran, s.74-93

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR İHTİLALİ VE YENİ ELİTİN YÜKSELİŞİ

2.1. Mısır İhtilali Öncesi Genel Durum

Mısır İhtilali'ni Cemal Abdül Nasır perspektifinden tam manasıyla analiz edebilmek için bu ihtilalci subayın yazıya dökülen düşüncelerini değerlendirmek doğru bir yol olacaktır. Mısır İhtilali'ni Nasır'ın gözünden irdelemek elbette tamamen objektif bir çalışma olamayacaktır. Bu sebeple ihtilali ve ihtilal sürecini, ihtilal öncesinde ve ihtilal sırasında Nasır'a çok yakın bir isim iken ihtilalden kısa bir süre sonra Nasır'a muhalif olan Ahmet Abu El-Feth'in penceresinden görülenlerle karşılaştırmak daha nesnel çıkarımlar yapmaya yardımcı olacaktır. Ahmet Abu El-Feth; savcı yardımcılığı, gazete yazarlığı ve mebusluk (Vefd Partisi/ Kahire) gibi mesleklerle uğraşmış ve ihtilal öncesinde Nasır'a oldukça yakın durmuş bir kimsedir.⁹⁸

Nasır, ihtilali tasvir ederken onun bir anda ortaya çıkan bir şey olmadığını ve yakın dönem Mısır tarihi boyunca meydana gelmiş siyasi gelişmelerin biriktirdiği yapı taşlarından oluşmuş bir bina olduğunu ifade eder. Bu binanın bağımsızlığın ve özgürlüğün sembolü suretinde olup temelinde Mehmed Ali Paşa zamanından beri mevcut iktidara karşı duruş gösterenlerin sayesinde dikildiğini ve ismen zikrettiği Ahmed Urabi ve Saad Zağlul'un bu binanın harcında önemli katkıları olduğu ima etmektedir.⁹⁹

Ahmet Abu El-Feth, Nasır'ın özel bir görüşmede kendisine ihtilalin askeri yönünü halletmeye muktedir olduklarını ancak asıl meselenin ihtilalin siyasi yönü olduğunu ifade ettiğini öne sürmektedir. Bu siyasi yön noktasında da, ihtilal için işareti Ahmet Abu El-Feth'e ve onun kayınbiraderine bıraktığını dile getirdiğini iddia etmektedir. Burada Ahmet Abu El-Feth'in kayınbiraderinin Servet Ökkaşa isimli Hür

⁹⁸ Ahmet Abu El-Feth, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, çev:Nusret Kuruoğlu, İstanbul Rek-Tur Kitap Servisi, 1965, s.4-5

⁹⁹ Camal Abd El Nasser, **Mısır İhtilalinin İçyüzü**, çev:Vatan Yazı Heyeti, İstanbul: Vatan Gazetecilik, 1954, s.3

Subaylar mensubu bir binbaşı olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Askeri gizli bir teşkilat olarak nitelediği Hür Subaylar'a mensup kayınbiraderi, Ahmet Abu El-Feth ile Cemal Abdül Nasır'ın tanışıklığı ve arkadaşlığındaki kilit kişidir. Ahmet Abu El-Feth'in ifadesine göre Nasır, Ahmet Abu El-Feth'in *El Mısri Gazetesi*'ndeki yazılarını oldukça beğendiğinden Servet Ökkaşa'yı araya koyarak kendisi ile tanışmak istemiştir. Ahmet Abu El Feth'i uzun müddet boyunca gazetede ofisinde ziyaret eden Nasır, onunla fikir alışverişlerinde bulunmuştur. Ahmet Abu El Feth, ihtilale yakın bir zaman kala Nasır'ın Kral Faruk'u tahttan indirme planlarını ve ihtilal tasarısını kendisine samimiyetle açtığını belirtmektedir.¹⁰⁰

Nasır, Mısır İhtilali'ne yol açan etmenlerin Filistin Savaşı'ndaki yolsuzluklar, kalitesiz ve arızalı askeri teçhizatın özellikle silahların askerlerde oluşturduğu öfke ve subay kulübü seçimine dair üst düzey askerlerin kralla yönetsel ihtilafları olduğu yönündeki söylemleri tümenden reddetmektedir. Nasır'a göre etmenler, bu denli yüzeysel olarak açıklanamayacak derecede dipte yatmaktadır. Nasır aslında söylemleri yüzeysel gördüğünü belirterek onları ne kadar reddetse de, bir açıdan kabul etmiş görünmektedir. Son tahlilde ise, ihtilal fikrinin zikredilen tüm söylemlerden çok önceleri de subayların zihninde olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰¹

Nasır, 1942 yılında Kral Faruk'un sarayını İngiliz tankları kuşattığında milli şuuru ile duyduğu hicabın ve 1935 yılında öğrenci eylemlerindeki aktivistliğinin Mısır'ı ihtilale götüren süreçle bağlantılı olduğunu dile getirirken esasında kendisinin ve kendisi gibi düşünen arkadaşlarının doğuştan ihtilalci potansiyelini haiz olduğunu belirtmektedir. Bu hususu ayrıca süslü manevi ifadelerle desteklemektedir. Mısır İhtilali hususunda Nasır'ın düşüncelerinde, ihtilale bir meşruiyet kazandırma çabası göze çarpmaktadır. Kendisinin ve arkadaşlarının harekete sadece ilk ivmeyi verecek kişiler olduğunu ve ihtilali tekamüle erdirecek kimselerin Mısır halkı olduğunu düşündüğünü ifade eden Nasır, 23 Temmuz'u takip eden günlerde düşüncelerinde yanıldığını ve hayal kırıklığına uğradığını belirtmektedir. İhtilal sonrası doğan çok seslilik ve kaos ortamının kötülüğünden dem vuran Nasır, Mısır'ın ihtiyacı olan olguları *Birlik, Nizam ve Çalışma* şeklinde formülize ederken en başta büyük umut beslediği kitlelerin bu olgulara

¹⁰⁰ Abu El-Feth,s.7-8

¹⁰¹ Nasser, s.4

ulaşmaktan uzak olduğu öne sürerek hem ihtilali hem de ihtilal sonrası askeri elitin oluşturduğu yönetim şeklini meşrulaştırma çabasına girmektedir. Nasır, ihtilal öncesi ülke sorunlarından bahsederken *Mısırlı* vurgusu yapmaktadır. Mısır'ın ve Mısırlı'nın probleminin kardeşlikten uzak olmak olduğu vurgularken (Thomas Hobbes'un "homo homini lupus / insan insanın kurdudur" deyişinden ilham alacak olursak); Mısırlı'nın Mısırlı'nın kurdu haline geldiğinden yakınmaktadır. Bununla birlikte, ihtilal öncesi Mısırlı elitlerle çeşitli mecralarda fikir alışverişi yaptığını ancak söz konusu kişilerde gördüğü bilgiçlik taslamaların ve bencilliğin onların bir işe yaramaz olduğunun göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Ancak, kendi asker arkadaşlarını bu diğer Mısırlı elitlerden müstesna tutmakta olduğu ise su götürmez bir gerçektir.¹⁰²

Nasır'ın Mısır İhtilal'ini meşrulaştırmak için kullandığı yöntemlerden birisi de 1919 yılındaki halk hareketi ile bağlantı kurmaktır. Nasır'ın ihtilal olarak nitelendirdiği ancak kendinin ifade ettiği gibi neticeye ulaşamayan halk hareketinden yola çıkarak ve onu örnek olarak kullanarak bir siyaset bilimci edası ile ihtilal tasnifine girişmektedir. Nasır ihtilalleri, siyasi ve sosyal olarak ikiye ayırmakta olup kendileri haricinde hiçbir milletin bu iki tür ihtilali aynı anda yaşamadıklarını iddia etmektedir. Bu çerçevede, 1919'un siyasi ihtilal yönüyle başarılı olduğunu ve Mısırlıların birlik sağladığını ancak devamının sosyal ihtilal ile getirilmeme sebebiyle tekamüle eremediğini öne sürmektedir. 1919'daki hareketin başarıya ulaşamamasından hareketle de ihtilal vazifesinin mezkur iki türlü ihtilali başarıyla yönetebilecek olan orduya düştüğünü ve bu vazifeyi orduya tarihin verdiğini iddia etmektedir. Bu noktada Nasır'ın rasyonelleştirme yoluna girdiği meşruiyet kaynaklarını bir aşamadan sonra idealleştirme yoluna kaydırduğunu görülmektedir. Nasır, Mısır'ın iki ihtilali bir arada geçirdiğini söylerken siyasi ihtilalin simgesini Kral Faruk'un tahttan indirilmesi, sosyal ihtilalin simgesini ise malik olmaya konu arazilerin miktarının sınırlandırılması şeklinde ortaya koymaktadır. Mısır İhtilali'nin tarihte kapladığı yerin önemiyetinde; ihtilalden ziyade ihtilal sonrası gelişmelerin ve düzenlemelerin¹⁰³ etkili olduğu çok açık bir şekilde ortada durmaktadır. İhtilal hususunda usul ve esas tartışmalarına da değinmektedir. İhtilal ile amaçlananın ne olduğu önemli bir soru olmaktadır. Bu sorunun cevabını herkesin

¹⁰² Nasser, s.5-8

¹⁰³ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.347,353

bildiğini öne sürerek geçiştirme yapmaktadır. İhtilalin esası yani yapılma amacının yanında bir de arzulanan hedefe ulaşma usulünün ne olacağı sorusu mevcut bulunmaktadır. Bu noktada ise Nasır, usule ilişkin fikriyatının defalarca değiştiğini belirtmekten çekinmemektedir. Bununla birlikte amaç (esas) ve usulün hür ve kuvvetli bir Mısır için olduğunu, hür ve kuvvetli bir Mısır'ı da her Mısırlı'nın arzu ettiğinin şüphe götürmez bir hakikat olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁴

Ahmet Abu El Feth, ihtilal konusu kendisine açıldığında kendisinin buna olumsuz yaklaştığını ifade etmiştir. Nasır'ın ihtilalde nasıl hareket edeceklerini titizlikle anlattığını, sıkıyönetim nedeniyle geceleri asayiş sağlamaya memur askerlerin çok basit şekilde hareket ederek yapılması gereken hamleyi yapabileceklerini dile getirdiğini belirtmiştir. Ahmet Abu El Feth'in aktarımıyla Nasır'ın hamle planı, gece asayiş sağlayan askerlerin komutanlarının emriyle kamu kurumlarına yönelmeleri ve oraları kontrol altına almalarının akabinde hükümet mensupları, mebuslar ve Kral'ın tutuklanmasını konu alıyordu. Sonuç olarak kamu kurumları ve kraliyet sarayı iki farklı aşamada hedef alınacaktı ve ele geçirilecekti. Ahmet Abu El Feth, ihtilale olumsuz yaklaşım nedenlerini Vefd Partisi'nin yıllar yılı İngiltere karşısında izlediği politikalar dolayısıyla edinilen kazanımların kaybedilmesi tehlikesi ve ihtilale tepki olarak büyük çapta İngiliz işgali olasılığı şeklinde formülize etmektedir. Ahmet Abu El Feth, ihtilale karşı takındığı olumsuz tavrın bu sefer Nasır'da farklı opsiyonları öne sürme şeklinde bir sonuç verdiğini belirtmektedir. Nasır'ın ihtilal için şartların oluşmadığını kabul edecek noktada olduğunu ama hiç olmazsa bir miktar siyasi suikast yapılmasını teklif ettiğini dile getirmektedir. Ahmet Abu El Feth'in naklettiğine göre, Nasır'ın suikast hedefi olarak öne sürdüğü isimler Kraliyet Kabine Şefi Hafız Afifi ile Kraliyet Basın Müşaviri Kerim Tabet olmuştur. Ancak, Ahmet Abu El Feth, siyasi suikat fikrini kesin ve sert bir dille reddettiğini belirtmektedir. Bunun yanında, Nasır'ın bu konuda ikna olmadığını sezdiğini ima etmektedir. Gerek ihtilali gerekse siyasi suikastleri reddettiğini dile getiren Ahmet Abu El Feth, bir süre Mısır'ın genel vaziyetini düşünmüştür ve Mısır'ın yakın tarihindeki bazı vakalar nedeniyle duyduğu üzüntüyü kendi iç hesaplaşması suretinde ifade etmiştir. Bu bağlamda Saad Zağlul'un ölümünden sonra Vefd Partisi'nin başına geçen ve Mısır İhtilali'ne kadar olan 25 yıllık süre içerisinde

¹⁰⁴ Nasser, s.8-10

Mısır'ın önemli bir siyasal eliti olan Nahhas Paşa'nın icraatları ile paralel bir şekilde Mısır'da yaşananları anlatmaktadır.¹⁰⁵

2.1.1. Arap Milliyetçiliği ve Nahhas Paşa'nın Etkileri

Nahhas, Saad Zağlul'un 1927 yılındaki ölümünden sonra Vefd Partisi'nin başına geçmiştir. 1928 yılında Mısır Başbakanı olmuştur. Ancak milliyetçi politikalar izlemesi ve bu politikaların kodifikasyon olarak tezahür etmesi İngiltere'nin tepkisini çekmiştir. Bu durumun yanında, seçilmişlerin siyasal alanlarının ve yetkilerinin artırılması yönünde fikirleri olmuştur. Bu çerçevede, Kral Fuad tarafından başbakanlık görevinden alınmıştır. 1929 yılında tekrar başbakanlık görevine gelen Nahhas, 1930 yılında kralın yetkileri hususunda öne sürdüğü kısıtlama taleplerinin Kral Fuad tarafınca kabul görmemesi sebebiyle başbakanlıktan istifa etmiştir. 1936 yılında Vefd Partisi'nin başka bir seçim zaferi ile kendini yine başbakan olarak bulan Nahhas, bu yıl içerisinde İngiltere ve Mısır arasındaki ittifak antlaşmasına imza koymuştur. Bu ittifak antlaşmasının imzalanma sebebi İtalya'nın Etiyopya'yı işgal etmesi sonrasında Mısır'ın ve İngiltere'nin bölgede yeni bir konuma geçme arzusudur. Ancak söz konusu antlaşmanın, İngiltere'nin Mısır'da asker bulundurmasına resmi bir meşruiyet kazandırdığını da hatırlatmakta fayda vardır. Antlaşmanın imzalandığı yıl Kral Fuad ölmüş ve yerine oldukça genç yaşta olan Kral Faruk geçmiştir. Nahhas, Kral Faruk tarafından 1937 yılında başbakanlık görevinden alınmıştır. Nahhas, bu yeni kralla da siyasal yetkiler hususunda ters düştüğü gibi Mısır'ın dış politikada izlemesi gereken yol açısından da farklı saflarda yer almaktaydı. İkinci Dünya Savaşı atmosferinde 1942 yılında Nahhas, yeniden Mısır Başbakanı olmuştur. Kral Faruk'un daha önce görevden aldığı bu politik figürün önünü açmasındaki en büyük etken İngiltere'nin Nahhas lehinde Kral Faruk'a görüş bildirmesi ve İngiliz tanklarının Kraliyet Sarayı'nı kuşatarak krala gözdağı vermiş olmasıdır. Bu noktada önemli bir detay, İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Kral Faruk Almanya yanlısı bir tutum izlerken, Nahhas'ın İngiltere'nin içerisinde yer aldığı Müttefik Devletler'i destekler bir tutum izlemiş olmasıdır. Nahhas, 1943 yılında önderlik ettiği siyaset ile Arap Birliği'nin kurulmasında etkili bir figür

¹⁰⁵ Abu El-Feth, s.8-15

haline gelmiştir. Nahhas'ın düzenlediği toplantılar 1945 yılında meyvelerini vermiş ve Arap Birliği kurulmuştur. Bu çerçevede, Arap milliyetçiliği adına Nahhas Paşa oldukça önemli elit bir figürdür. Kral Faruk'un Nahhas'ı 1944 yılında başbakanlık görevinden aldığı da belirtmekte fayda bulunmaktadır.¹⁰⁶

İkinci Dünya Savaşı esnasında Arapları birleştirme siyasetine soyunan Nahhas, muhtemelen bu hamlesiyle İngiltere'nin desteğini yitirmiş ve bu sayede daha önce onu göreve getirmesi için yabancı asker gücü ile baskılanan Kral Faruk Nahhas'ı görevden alabilecek cesareti göstermiştir. Nahhas, 1950 yılında yeniden başbakan olmuştur. Nahhas'ın bu dönemki görevinde yaptığı cüretkar hamle, daha önce bizzat kendisinin imzaladığı 1936 yılındaki Mısır ve İngiltere arasındaki ittifak antlaşmasını feshettiğini açıklaması olmuştur. İngiltere'nin bu feshi, tümüyle ve ivedilikle kabul etmesi elbette ki mümkün olmamıştır. Mısırlılar, ülkedeki İngilizleri kovmak için sivil eylemlere girişmişlerdir. İngiltere ise bunlara askeri eylemlerle cevap vermiştir. İngiliz askerlerinin, Mısır'daki bir polis karakoluna yaptığı saldırı ise Mısır halkı adına bardağı taşıran son damla olmuştur. Kahire kentinde olaylar büyümüş ve ortalık karışmıştır. İttifak anlaşmasının feshinin ilanından sonra oluşan konjonktüre Kral Faruk'un koyduğu nokta Nahhas'ı başbakanlık görevinden almak olmuştur. Böylece Mısır'ın bu önemli siyasi figürünün 2 yıllık son aktif siyaset dönemi de sona ermiştir. Mısır İhtilali'nden sonra 1960 yılına kadar siyaset yasağı getirilen Nahhas, bir daha aktif siyaset içerisinde yer almamıştır. İşte Ahmet Abu El Feth'in, Nahhas'ın politik "*CV (curriculum vitae)*" si üzerinden anlattığı Mısır ülkesinin ve Mısır halkının yaşadıkları Nasır'ın ihtilal fikrini bila kaydu şart reddeden kişi adına bambaşka bir portre sunmaktadır. Ahmet Abu El Feth, Mısır'ın son yarım asrına odaklandığında Vefd Partisi'nin elde ettiği kazanımların kaybına ve İngiltere müdahalesi tehlikesine odaklanmaktan vazgeçmiştir. Mevcut durumun sıkıntılarından ve ülkenin gidişatından dem vuran Ahmet Abu El Feth, artık ihtilale ikna olmuş durumdadır. Ahmet Abu El Feth'in aktarımına göre artık ihtilal Mısır için kaçınılmaz bir olgudur. Bununla birlikte, Ahmet Abu El Feth, ihtilalin planlandığı sırada Mısır hükümetini yürütmekte olan Necib El-Hilali Paşa'nın politik konumunu geçmiş başbakanlar ile kıyaslayarak hükümetin devrilmesine meşruiyet kazandıracak

¹⁰⁶ Abu El-Feth, s.16-22

çıkarımlar yapmaktadır.¹⁰⁷

2.1.2. İhtilal Ortamını Hazırlayan Siyasi Suikastler

Nasır, tam istiklal için yaptığı mücadeleyi anlatırken gençlik hareketlerindeki önderliğinden bahsetmektedir. Kendisinin ve arkasındakilerin seslerinin dalga gibi yükselmesine rağmen hafif bir etki doğurduğunu ve bu durumun kendisine birlik siyasetinin tek çıkar yol olduğunu öğrettiğini ima etmektedir. Bu vesileyle Mısır elitlerinin kapılarını çaldıklarını ancak tüm bu uğraşların Mısır ve İngiltere arasındaki 1936 yılında imzalanan ve İngiltere'nin Süveyş Kanalı bölgesinde 20 yıl süreyle kalmasını sağlayan Andlaşma ile suya düştüğünü belirtmektedir. İkinci Dünya Savaşı atmosferinin ise kendisi ve çevresindekilerde şiddet hislerinin uyanmasına yol açtığını belirterek bir itiraflar silsilesine girişmektedir. Bahsi geçen dönem içerisinde bir çok siyasi suikast tasarladığını hatta Mısır Kralı'nı ve maiyetinin de bundan nasibini aldığını anlatmaktadır. Bu cinayet tasarlama sürecinde dava arkadaşları ile birlikte silah (tabanca ve bomba) biriktirdiğini, bir aşamadan sonra bazı suikast tasarılarının da tasarıdan teşebbüse vardığını dile getirmektedir.¹⁰⁸

Ahmet Abu El Feth, ihtilal öncesi kaotik atmosferi betimlemek için Hüseyin Sırrı Amr Paşa'ya düzenlenen bir suikasti anlatmaktadır. Bu suikastin faillerinin bulunamadığını ve faillerin eylemleri sonrası arabayla kaçtığını vurgularken Hüseyin Sırrı Amr Paşa'nın arabasını kendisine kalkan yapmak suretiyle ölümden kurtulduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

Nasır'ın kendi vicdanıyla yüzleşmesini anlattığı bir suikast sahnesi de aşağı yukarı şu şekilde gerçekleşmektedir: Nasır ve arkadaşları öldürülmesi lazım geldiğini düşündükleri bir adam için pusu kurmuşlardır. Çok profesyonel bir şekilde pusu ekibi üç gruba ayrılacaktır. İlk grup suikasti gerçekleştirecek, ikinci grup suikast grubunu ateş ederek koruyacak, üçüncü grup ise eylem amacına ulaştıktan sonra kaçıışı sağlayacaktır.

¹⁰⁷ Abu El-Feth, s.23-27

¹⁰⁸ Nasser, s.11-12

¹⁰⁹ Abu El-Feth, s.32-33

Nasır, bu eylemin başarıyla gerçekleştirildiğini ancak her şeyi bozan şeyin eylem noktasından uzaklaşırken kulağına çalınan bir kadın çığlığı, bir bebek ağlaması ve yardım feryatları olduğunu itiraf etmektedir. Eylemin akabinde saatlerce kendine gelemediğini ancak bir müddet sonra kendisiyle hesaplaştığını ve kafasında oluşan sorulara cevap aradığını dile dökmektedir. Kendisi sorup ve kendisi cevaplamaktadır. Bu eylem doğru mudur? Nasır, memleketin iyiliği için yaptığını iddia etmektedir. Yapılması gereken sadece bu mudur? Biraz şüpheye düştüğünü itiraf ederek başka ne yapabildik demektedir.¹¹⁰

Nasır'ın, suikast itirafını konuyu ihtilal ile ilişkilendirmek ve yine başka bir açıdan ihtilale meşruiyet kazandırmak gayesi ile yapmış olabileceği gibi duyduğu vicdan azabı ya da kendisini kendisine hesap sorulamayacak denli güçlü gördüğü için yapmış olabileceği hususları yoruma açıktır. Nasır, suikast itirafının akabinde Mısır'ın asıl sorununun kişileri ortadan kaldırmakla çözülmeyecek denli büyük olduğunu ve bu sorunun çok daha derinden çözülmesi gerektiğini itiraf etmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Bu noktada düştüğü ikilemi, yapılması gerekenin ortadan kaldırılması gerekenleri ortadan kaldırmak mı yoksa ortaya sürülmesi gerekenlerin ortaya sürülmesi mi olduğu hususunda tereddüt hasıl olması şeklinde meydana çıkarmaktadır. İçinde kaldığı ikilemden; yapılması gerekenin ortaya sürülmesi gerekenlerin ortaya sürülmesi olduğu kanısı ile kurtulduğunu ancak bu durumun da kendisini uzun bir müddet boyunca cinayetini tasarladığı kişinin ölmemesini arzu eder bir hale soktuğunu ifade etmektedir. Suikastin ertesi günü suikaste uğrayan adamın ölmediği haberini gazeteden okuyan Nasır, meselenin gerçek müspet hareket usulü keşfetmek olduğunu anladığını anlatmaktadır. Bu durumun da kendisini ve Mısır'ı ihtilale götüren sürecin bir aşaması şeklinde olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçek usülde Nasır, ortaya iki soru bırakmaktadır. Bu sorular başarmak istenen şeyin ne olduğu ve başarıya götüreceği yolun ne olduğu şeklinde ortada durmaktadır. Nasır'a göre ilk sorunun cevabı her ne kadar izafi nitelendirmelere meyyal olsa da açıktır. Bu istenen şey, hür ve kuvvetli Mısır gibi hem çok açık hem de çok soyut bir kavram olsa da ikinci soru yani Mısır'ı zikredilen surete bürünecek olan yolun belirlenmesinde, Mısır İhtilali'ne değin askeri elit arasında fikir ayrılıklarının meydana geldiği yine Nasır tarafından açık bir dille ifade

¹¹⁰ Nasser, s.12-13

edilmektedir.¹¹¹

2.1.3. Hür Subaylar'ın Gücünü Arttırması

Ahmet Abu El Feth, Mısır İhtilali'nin kıvılcımlardan bir tanesinin harbiye nezareti için hükümetin desteklediği Muhammed Necib Paşa yerine Kral Faruk tarafından Hüseyin Sırrı Amr Paşa ismi üzerinde zorlama yapılması olduğunu belirtmektedir. Harbiye nazırlığı için iki güçlü aday ortaya çıktığında siyasi ve askeri elitin desteğini alan Muhammed Necib Paşa'nın karşısında monarşik elit Kral Faruk'un adayı Hüseyin Sırrı Amr Paşa sembolik olarak karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak aslında karşı karşıya gelen ordu-bürokrasi-parlamento üçlüsü ile saray olmuştur. 23 Temmuz 1952 tarihli Mısır İhtilali'nde kilit rol oynayan Muhammed Necib Paşa, Hür Subaylar Cemiyeti'ni fikri yönden desteklemiş bir kimsedir. Hür Subaylar Cemiyeti, Mısırlı genç subaylar tarafından kurulmuş olup Mısır'ın geleceğinde söz sahibi olmak isteyen ve farklı idealleri taşıyan askerlerden oluşmaktaydı. Muhammed Necib Paşa'nın düşük rütbeli askerler tarafından sevilmesinin, genç ve ateşli askerleri desteklemesinin yanı sıra İsrail'deki savaşa katılmış olması, katılmış olmakla kalmayıp tümgeneral rütbesine sahip olmasına rağmen savaşın ön saflarında bulunması, ön saflarda bulunmakla kalmayıp iki adet de kurşun yemiş olması gibi çok sayıda nedenleri bulunmaktadır. Cemal Abdül Nasır ve Muhammed Necib Paşa, Filistin için İsrail'e karşı yapılan savaş esnasında tanışmışlardır. Muhammed Necib Paşa'nın fikren desteklediği Hür Subaylar Cemiyeti'nde Nasır'dan başka Zekeriya Muhittin, Salah Salem ve Kemalettin Hüseyin gibi etkili isimler de bulunmaktaydı. Muhammed Necib Paşa, Hür Subaylar'ın ordunun ıslahı ve askeri teçhizatın modernizasyonu yönündeki fikirlerine samimiyet ile katılmaktaydı. Muhammed Necib Paşa'nın yüksek rütbeli asker kimliğinin yanında Hukuk Fakültesi mezunu bir hukukçu kimliği de bulunmaktadır. Muhammed Necib Paşa'nın ordunun akıbeti ile ilgisi olduğu kadar İsrail ile yapılan savaşta hataları tahlil ve tenkide açık bir tarafı da bulunmaktadır. Muhammed Necib Paşa, bu tarz fikirlerini Ahmet Abu El Feth aracılığı ile El Mısri Gazetesi'nde şahsı gizli kalacak şekilde meydana çıkarmıştır. Ahmet Abu El Feth'in değindiği önemli meseleler ve derin

¹¹¹ Nasser, s.13-14

mevzular, büyük istihbarat kaynağı Muhammed Necib Paşa sayesinde ses getirmiştir. El Mısri'nin yayınları Kral Faruk'u kızdırmıştır ancak Vefd Partisi iktidarda olduğundan Ahmet Abu El Feth'in ifadesine göre basın hürriyeti olduğu bir döneme denk gelen yazılar sansüre uğramamıştır. Hatta sansür talepleri Ahmet Abu El Feth'in muhalif tonunu arttırmasına neden olmuştur.¹¹²

Hür Subaylar'ın aktif ve etkili olduklarını gösterdiği bir başka mevzu ise Subaylar Kulübü için yapılan seçimler olmuştur. Mısırlı subaylardan oluşan resmi bir kulüp olan Subaylar Kulübü için yapılacak seçimlerin ehemmiyetli hale gelmesi iki güçlü aday listesinin yarışa girmesiyle olmuştur. Krala yakın bir liste ve Hür Subaylar'ın desteklediği bir diğer liste seçimi kazanmak için yarışmışlardır. Hür Subaylar'ın desteklediği liste, Ahmet Abu El- Feth'in kayınbiraderi Servet Ökkaşa aracılığıyla seçimden önce El Mısri'de de yayınlamıştır. Gel gelelim, bu aleni cüretin etkisi tahmin edilemez bir şekilde seçimin galibi Hür Subaylar'ın desteklediği listedeki adaylar olmuştur. Seçim sonrası Muhammed Necib Paşa, Subaylar Kulübü Başkanı olmuştur.¹¹³

Mısır'ı ihtilale sürükleyen nedenler, askeri elit ve Kral Faruk arasındaki anlaşmazlık ya da yüksek elit sınıfa girmeyi uman düşük rütbeli askerlerin çabaları ile sınırlı değildir. Kore Harbi'ni müteakip Mısır'da üretilen pamuk ürününün piyasadaki fiyatının hızlı bir surette düşüş göstermesi iktisadi manada ülkeyi olumsuz etkilemiştir. İngiltere ve Mısır arasındaki siyasi gerginlik de hesaba katılınca ekonomi-politik düzlemde halk kendisini zor günler içerisinde bulmuştur. Bu çerçevede; 27 Ocak 1952 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim idaresi, baskıladığı unsurların bir müddet sonra patlayacağını öngörmekten uzaktı. Bu süreçte parlamentonun hükümet tarafından feshedilmesi, yeni seçim için hazırlıklar yapılması ancak seçim takviminin tehir edilmesi tabiri caizse kaynayan bir kazanın altına odun takviye etmekten başka işe yaramamıştır.¹¹⁴

Ekonomik, siyasi ve sosyal çalkantılar, 1952 yılının Haziran Ayı'nda Başbakan Necib El-Hilali Paşa'nın istifasını getirmiştir. Bunun üzerine Kral Faruk, yeni hükümeti

¹¹² Abu El-Feth, s.28-30

¹¹³ Abu El-Feth, s.30-31

¹¹⁴ Abu El-Feth, s.31-32

kurması için Hüseyin Sırrı Paşa'ya görev vermiştir. Ancak, Kral Faruk ve Hüseyin Sırrı Paşa arasında Kerim Tabet nedeniyle küçük çaplı bir kriz çıkmıştır. Kerim Tabet'in siyasi figür olarak ehemmiyeti, Nasır'ın Ahmet Abu El Feth'e aktardığı öldürülecekler listesinde bulunmasından yola çıkılarak görülebilir. Kral Faruk, Hüseyin Sırrı Paşa'nın kuracağı kabinede Kerim Tabet'i istemediğini beyan etmesi üzerine hükümet kurma görevini Bahattin Bereket Paşa'ya tevdi etmiş, bunun üzerine Kral Faruk ile pazarlık yapamayacağını anlayan Hüseyin Sırrı Paşa geri adım atmıştır. Bu geri adım üzerine Kral Faruk, hükümet kurma görevini tekrardan Hüseyin Sırrı Paşa'ya tevdi etmiştir. Başbakanlık görevine gelen Hüseyin Sırrı Paşa, Kral Faruk'un telkinleriyle seçimi bir güç gösterisi haline gelen Subaylar Kulübü'nü kapatmıştır. Kral Faruk, Hüseyin Sırrı Paşa'yı Hüseyin Sırrı Amr Paşa'yı harbiye nazırlığına tayin etmesi için zorlamıştır. Bu tayinin Hür Subaylar'a verilecek önemli bir mesaj olacağını ve kendisine muhalif askerlerin etkisini kırarak etkili bir hamle olacağını düşünmüştür. Buna karşılık, Mısır'ın farklı alanlarındaki elitlerinin söz konusu tayin için uygun gördükleri isim Muhammed Necib Paşa ismidir. Kral Faruk'un harbiye nezareti için yaptığı baskı Hüseyin Sırrı Paşa'nın istifasına sebep olmuştur. Kral Faruk, hükümet kurma görevini yeniden Necib El-Hilali Paşa'ya vermiştir. Necib El-Hilali Paşa, ayağının tozuyla yeni görevi doğrultusunda kabine üyelerini belirlemekle uğraşırken ülkenin başka bir yerinde ihtilalin fitili bir kısım subay tarafından ateşlenmiştir.¹¹⁵

2.1.4. İhtilalin Mısır Tarihi ile Bağlantısı

Nasır, ihtilal gününü yani 23 Temmuz 1952'yi anlatırken; hem işin tek gün ile bitmeyeceğini önceden bildiğini iddia ederken hem de ihtilal sonrası ardında yeterince destek göremediğinden hareketle hayal kırıklığına uğradığını belirtmektedir. Bu durumu yorumlarken de rüyalara kavuşmanın bir elektrik düğmesine basıp elektriği açmak ya da kapamak gibi kolay bir şey olmadığını ve geçmiş yüzyılların tortuları ile geçmiş nesillerin biriktirdiklerinin göz açıp kapayıncaya kadar silinmeyeceğini kabul etmektedir. Nasır, yaptıkları ihtilalden söz ederken Mısır Tarihi ile uzun uzadıya bir bağ kurmaktadır. Firavunlar döneminden ve bu dönem sonrası Helenistik etkiden bahseden

¹¹⁵ Abu El-Feth, s.33-35

Nasır, Roma'nın tahakkümü altına girme ve İslam tecrübeleri gibi her bir dönemin Mısır'ı 23 Temmuz 1952'ye getirmekte etkili olduğunu iddia etmektedir. Bu sayılan dönemleri olumsuzlamayan Nasır, Haçlı Seferleri'ni ise Avrupa'da Rönesans'ın başlamasına önyak olurken Mısır adına karanlık çağın başlamasına vesile olduğundan hareketle olumsuzlamaktadır. Haçlı Seferleri'nin Mısır'ı harap ve bitap düşürdüğü, Moğol istilalarının da ülkeye daha da çok çektirdiğini belirtmektedir. Tarihsel süreçte Mısır'a hakim olan güçleri sayarken Memlûkler için oldukça olumsuz ifadeler kullanan Nasır, Mısır'a köle olarak gelip daha sonra efendilerini öldüren bu insanların güzel ve sakin Mısır'ın kralı haline geldiklerini dile getirmektedir. Baskı ve şiddetle özdeşleştirdiği Memlûkler'in iktidarı boyunca Mısır halkının cehalet içinde kaldığından yakınmaktadır.¹¹⁶

Tarihten örnekler verirken merkezi iktidar sahiplerini yermekle yetinmeyen Nasır, feodal zorbalılar olarak tanımladığı iktisadi elitleri Mısır'ın kanını ve duygularını emen bir unsur olarak tasvir etmektedir. Bu hususla bağlantılı olarak, ihtilale destek vermeyenlerin ya da yeteri derecede destek vermeyenlerin Memlûkler devrinden kalma alışkanlıkları devam ettirdiğini ifade etmekte ve Memlûkler devrinde Memlûk beylerinin sokakta dövüştükleri ya da at sürdükleri vakit evlerine saklanan halkın bu geleneğini devralan kalabalığın her zaman üstlerine vazife görmedikleri şeylerden kaçtıklarını öne sürmektedir. Bu davranışın ülkeyi sahiplenme yönündeki eksiklikten doğduğunu iddia ederek ise savını taçlandırmaktadır. İlginçtir ki, Nasır Fransız istilasını olumsuzlamak şöyle dursun olumlamaktadır. Nasır'a göre, Fransızlar Mısır adına bir engeli yıkmış, onlara daha önce farkında bile olmadıkları yeni fikirler sunmuş ve onlarda geleceğe dair yeni fikirler filizlenmesine yardımcı olmuşlardır. Mehmed Ali Paşa ile başlayan süreç ise Nasır'a göre Memlûkler zamanına benzer özellikler göstermektedir. Nasır aradaki farkın Avrupa ile kurulan temaslar olduğunu vurgulamaktadır. İçinde bulunulan yüzyılın gereklerine göre hareket edilmiş olsa da Nasır, bu durumun sadece bir nevi uyanış olduğunu ve bu uyanan varlığın (Mısır'ın) *hasta bir adam* suretinde varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir.¹¹⁷

Nasır, Mısır'ın Avrupa ile temaslarını ve Avrupalıların sömürgecilik

¹¹⁶ Nasser, s.14-15

¹¹⁷ Nasser, s.15-16

faaliyetlerine değinirken Avrupa'nın intizamına vurgu yapmaktadır. Mısır ülkesi Nasır'a göre uzun asırlar boyunca belli bir noktada tıkanmış ve mesafe alamamış, dolayısıyla geri kalmıştır. Avrupa devreye girene değin Mısır'a hükmedenler gerekli ehemmiyeti göstermemişlerdir ve bu durum Avrupai reformlar ile tanışıldığında çok çetrefilli bir durum oluşturmuştur. Nasır bu sıkıntıyı, sanki 600-700 yıllık ilerlemeyi çok kısa bir zamanda yaşamış gibi bir vaziyet oluştuğunu ortaya koyarak örneklendirmektedir. Bu örneğini ise böyle bir vaziyeti yaşayan başkaca bir milletin mezkur vaziyete dayanamayacağını ekleyerek ve Mısır halkının yegane oluşuna değinmek suretiyle zenginleştirmektedir.¹¹⁸

2.2. Mısır İhtilali

Mısır Dahiliye Nezareti'ne 22 Temmuz 1952 akşamında, askeri kışlalarda bir takım hareketlenmeler olduğu ve bazı birliklerin yer değiştirdiği bilgisi gelmiştir. 22 Temmuz 1952 tarihi Hür Subaylar'ın yapacakları darbenin planını gözden geçirdikleri ve harekete hazırlandıkları tarihtir. 23 Temmuz 1952 yılında gerçekleşen ihtilalde, 22 Temmuz'u 23 Temmuz'a bağlayan gecede Nasır'ın politik ve askeri hamleleri çok kritik ve stratejik olmuştur. Nasır, Hür Subaylar'a destek vermeyen askerlerin ihtilali engellememesi için Kral Faruk taraftarı olduğunu bildiği bir başka askere Subaylar Kulübü'nün kapatılmasını protesto için gösteri yapacaklarını ancak bunun gizli kalması gerektiğini fısıldamıştır. Nasır ve arkadaşlarının aklında, protesto gösterisinden fazlası vardır ancak hedef şaşırtma için bu tür yollar izlemişlerdir. 23 Temmuz 1952 tarihi gelip çatığında saat tam 00.00'da Nasır ve arkadaşları harekati başlatmak üzere sözleşmişlerdir. Hür Subaylar'ın plana sadık kalmayan bir üyeleri olmuştur. Plana sadık kalmayan bu üye Yarbay Yusuf Sadık'tır. Hareket saati konusunda yanlış istihbarat alan ve 22 Temmuz'un saat 23.00'ünde harekete geçilmesi gerektiğini zanneden Yusuf Sadık, saat hatasının yanında hareket için evinden ayrılırken karısıyla helalleştiği için karısını şüpheye düşürmüş ve fazla tereddüt etmeden tüm planı karısına anlatmıştır. Yusuf Sadık evden ayrıldıktan sonra karısı ihtilal hazırlığını Genel Ordu Karargahı'na

¹¹⁸ Nasser, s.16-17

ihbar etmiştir. Bu ihbar üzerine Kahire'deki tüm komutanlar, Genel Ordu Karargahı'na çağrılmıştır. Bu esnada, emrindeki askerler ile birlikte seyyar halde bulunan Yusuf Sadık'ın konvoyu sivil bir araç tarafından durdurulmuştur. Sivil aracın içerisindeki şahıslar ihtilal için dakika sayan Hür Subaylar'ın iki önemli üyesi Cemal Abdül Nasır ve Abd-el Hakim Amr'dır. Yusuf Sadık'ın ne yaptığına şaşırarak bu ikili onu ikaz ederek hareketin başlangıç noktası olarak öngördükleri Süvari Alayı'na göndermişlerdir.¹¹⁹

Bu sırada Hür Subaylar, Genel Ordu Karargahı'nda bir hareketlenme olduğuna dair istihbarat almışlardır. Öngörülen plana en üst rütbeli subaylar müdahil olmadığından ihtilalin tehlikeye düştüğünü anlamışlar ve Süvari Alayı'nda bekleyen askerlerin bir kısmını Genel Ordu Karargahı'nı işgale göndermişlerdir. İhtilalci askerler, Genel Ordu Karargahı'nda Genelkurmay Başkanı'nı ve diğer üst düzey generalleri tutuklamışlardır. Yusuf Sadık'ın hatalar silsilesi, ihtilali tehlikeye düşürmesine rağmen eğrisi doğrusuna denk gelmiş ve askeri hareket planlandığı saatten biraz erken olmak suretiyle yolunda ilerlemiştir. Genel Ordu Karargahı işgal edildikten sonra Kahire Şehri'nin mukavemet ile karşılaşılmadan kontrol altına alınması iki saat gibi kısa bir süre içerisinde mümkün olmuştur. Olası mukavemeti göstermeye muktedir olan polis gücüne mevcut dahiliye nazırından bu yönde bir emir gelmemiştir. Bunu ihtilale destek olarak yorumlamak da, olası mukavemetin sonuçsuz kalıp sadece fazlaca insan ölmesine yol açacağından çekinilmesi olarak yorumlamak da mümkündür.¹²⁰

İhtilal günü saat 02.00'de Nasır, daha önceden ihtilal kalkışması hakkında bilgi verdiği ancak teferruattan bahsetmediği Muhammed Necib Paşa'yı evine asker göndermek suretiyle hareketin başına geçmeye davet etmiştir. Muhammed Necib Paşa da bu davete icabet etmiştir. Mısır halkı saat 06.00'da radyo vasıtasıyla Mısır İhtilali'ni öğrendiğinde duydukları ses Muhammed Necib Paşa'ya ait idi. Muhammed Necib Paşa, radyo yayınında ihtilalin gerekçelerini ve Mısır'ı nelerin beklediğini sıralarken; “ ihtilal halk için yapıldı”, “sıkıyönetim kalkacak”, “demokratik rejim tesis edilecek”, “orduyu ıslah edilecek” ve “hükümet düzeltilecek” benzeri ifadeler kullanmıştır. Mısır İhtilali'nin ilanı ile birlikte halk sokaklara dökülmüştür. Sokaklarda tanklar, askeri araçlar ve askeri personel ile yapılan gövde gösterisini izlemişlerdir. Hür Subaylar,

¹¹⁹ Abu El-Feth, s.35-37

¹²⁰ Abu El-Feth, s.37-39

ihtilalden kısa bir süre sonra hükümet kurma görevi için Ali Mahir Paşa'yı görevlendirmişlerdir. Bu durum, ülkenin hükümeti bağlamında geçici bir iki başlılık doğurmuştur. Aynı zaman diliminde İskenderiye Kenti'nde Necib El-Hilali Paşa Hükümeti ve Kahire Kenti'nde Ali Mahir Paşa Hükümeti mevcut bulunmuştur.¹²¹

Kral Faruk, ihtilale karşı zahiren hiçbir direniş göstermemiştir. Necib El-Hilali Paşa'yı hemen azlederek iki başlı hükümete son verdiği gibi Muhammed Necib Paşa'yı mareşal (Paşa, bu unvanı kabul etmemiştir) olarak ilan etmiştir. Ali Mahir Paşa Hükümeti'ni resmi olarak tanıyan Kral Faruk oldukça uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir. İhtilal sonrası siyasal bir takım gelişmelere ek olarak, henüz ihtilalci askerlerin hakimiyet kurmadıkları İskenderiye Şehri'ndeki İskenderiye Üniversitesi mensubu bir grup akademisyenin Mısır İhtilali'ne desteğini açıklamış olması da ayrıca not düşülmeli gereken bir konu olmaktadır. Akademik elitlerin bu desteğinin yanında basın elitinin de özellikle Ahmet Abu El-Feth'in El Mısri'si kanalıyla darbe borazanlığı yaptığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. El Mısri'deki ihtilal yanlısı yazılar; demokrasi, parlamenter sistem, özlenen idare benzeri kavramlar içerse ve ufukların ardındaki bir ideal yönetim tasvir edilse de alkışlanan aslında askeri müdahalenin bizatihi kendisi olmaktadır. Hem akademisyenler hem gazeteciler, askerlere açık destek sunduktan sonra Nasır ve arkadaşları işi Ali Mahir Paşa'ya bırakmamaya karar vermişlerdir ya da daha rahat hareket etmeye ortam bulmuşlardır. Güçlü ve informal destek bulabilecek bir Ali Mahir Paşa'nın nasıl bir bağımsız siyaset izleyeceği ise yoruma açık olarak kalmıştır.¹²² Neticede, Mısır'ı yarınlara taşıyacak bir İhtilal Konseyi kurulmuştur. Konsey Başkanı (Yarbay) Cemal Abdül Nasır olmuştur. Bu İhtilal Konseyi'nin diğer üyeleri şu şekilde sıralanmıştır: Abd-el Hakim Amr, Haled Muhittin, Kemalettin Hüseyin, Hasan İbrahim, Cemal Salem, Abd-el Latif Bağdadi, Zekeriya Muhittin ve Enver Sedat. Mısır İhtilali'nin görünürdeki lideri olan Muhammed Necib Paşa'nın da İhtilal Konseyi'nin toplantılarına katılma hakkı bulunmasına rağmen diğer üyeler tarafından kendisine bu toplantılarda oylamaya sunulan kararlar için oy kullanma hakkı tanınmamıştır.¹²³

¹²¹ Abu El-Feth, s.39-40

¹²² Abdel-Malek, s.37

¹²³ Abu El-Feth, s.41-43

2.3. İhtilal Konseyi

İhtilal Konseyi, her biri farklı mizaca sahip üyelerden oluşuyordu. İhtilali, Kral Faruk'u indirerek tekamül ettirmek fikrini Konsey Başkanı Nasır'dan daha önce (Yarbay) Zekeriya Muhittin gündeme getirmişti. Zamanında ihtilal maksadıyla harekete geçmek için sabırsızlanan Nasır, ihtilal yapıp şartlar olgunlaşmışken arkadaşı Zekeriya Muhittin'e bu konuda katılmamıştır. Zekeriya Muhittin'i müteakip konsey üyesi olmayan (Albay) Reşat Mehanna'nın Nasır'a Kral Faruk'u indirmek için neyi beklediğini sorusu ve hatta isterseniz ben askerlerimle gelip bu işi yapayım teklifi Konsey Başkanı Nasır'ı harekete geçiren şeyler olmuştur. Kral Faruk'u devirme planı, İhtilal Konseyi'nin bir toplantısı esnasında basit bir şekilde tasarlanmıştır. Saray tanklarla çevrilecek ve Kral Faruk tahttan çekilmeyi kabul etmediği takdirde gerekirse saray duvarları yıkılarak istenilen alınacaktır. Kral Faruk'a karşı yapılacak bu hamleye karşılık devreye Amerika Birleşik Devletleri girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Diplomatı Jefferson Coffrey, ülkesini temsilen Mısır Kralı'nın öldürülmemesini ve ona kötü muamelede bulunulmamasını rica etmiştir. Tanklar sarayı sardığında, Ali Mahir Paşa Kral Faruk'a bir teklif sunmuştur. Teklifin içeriği; tahttan feragat etmesi ve tahtı henüz iki yaşına basmamış bulunan oğlu Fuad'a bırakması şeklinde olmuştur. Kral Faruk, öldürülme ve hapsedilmeme sözü alarak tahttan feragat etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ricacı olma sebebi, bazı askerlerin Kral Faruk'un sağ ve hür bırakılmasının ihtilal için devamlı bir tehdit oluşturacağını düşünüyor olmasıdır. Ancak nihayetinde, Kral Faruk ülkeden resmi törenle ve bir kral gibi uğurlanmıştır.¹²⁴

Kral Faruk'un Mısır'ı terketmesi, ülke adına bambaşka günlerin geldiğinin habercisi olmuştur. Kral Faruk sonrası döneme dair beklentilerin cevabını halka hitap eder bir surette radyo kanalıyla vermek vazifesi, etkili bir sivil elit olan Ahmet Abu El-Feth'e düşmüştür. Ahmet Abu El-Feth; sıkıyönetim idaresinin ve sansürün kaldırılacağını, parlamenter rejimin ihya edileceğini, haksız yere tutuklanan kimselerin serbest bırakılacağını ve en nihayetinde Mısır ile birlikte Sudan için de ne yapılması

¹²⁴ Abu El-Feth, s.43-46

lazım geliyorsa yapılacağını deklare etmiştir. Ahmet Abu El-Feth'in radyo konuşmasındaki hürriyet vurgusunu koyu bir tonda yapmasının sebebi başkaca sivil basın mensuplarının duyduğu ve Ahmet Abu El-Feth'e ilettiği "diktatörlük tehlikesi" olmuştur. Tarihte, hayat boyu diktatör (dictator perpetuus) unvanı ile meşhur Jül Sezar'ın yüzyıllar önce Mısır ülkesine ayak bastığını ve icraatlarını hatırlamakta fayda vardır. Ahmet Abu El-Feth, yaptığı radyo konuşmasının ardından Nasır ile bir görüşme yapmış ve radyo konuşmasında deklare ettiği hususların teyidi maksadıyla ihtilalin gizli liderinin düşüncelerini yoklamıştır. Nasır, Ahmet Abu El-Feth'in radyo konuşmasına katıldıklarını ve arzularının parlamenter sistemin güçlü ve düzgün bir biçimde çalışması olduğunu belirtmiştir. Sıralı olarak Muhammed Necib Paşa'nın ve Ahmet Abu El-Feth'in radyo konuşmaları Nasır tarafından tasdik edilmiş görünmektedir. Gerçekten de, basına karşı uygulanan sansür kaldırılmıştır. Sansürün kalkması ile beraber orduya ve Kral Faruk'a yaklaşımı belli olan El Mısri Gazetesi haricindeki gazeteler El Mısri'den de şiddetli yazılar yayınlanmaya başlamışlardır. Bu durumun ironik tarafı, bu gazetelerin ihtilal öncesi Kral Faruk lehdarı bir surette duruş sergilemiş olmalarıdır. Sansürün kalması ile birlikte bir kısım tutuklular da serbest bırakılmaya başlanmıştır. O günlere bakıldığında, hem ihtilal lideri Muhammed Necib Paşa'nın hem de ihtilalin sivil destekçisi Ahmet Abu El-Feth'in sunduğu soyut tarzdaki icraat raporunun maddelerinin sırasıyla yürürlüğe sokulduğu söylenebilecektir. Ancak, ortada duran önemli bir mesele kraliyet sisteminin halen resmi manada yürürlükte kalması olmuştur. Resmi olarak tahtın varisi Kral Faruk'un oğlu (İkinci) Fuad'tır amma velakin bu küçük çocuk rüş çığından çok uzak bir yaşta babasının tahttan feragatı ile değişik bir konuma gelmiştir. Kraliyet tahtına namzet kimsenin henüz rüş çığına gelmediği durumlarda teamülen bir Naipler Heyeti oluşturulması gerekmektedir ve Fuad henüz küçük olduğu için de Mısır'da böyle bir Naipler Heyeti oluşturulmuştur. Bu Naipler Heyeti; (Kraliyet Ailesi Üyesi) Prens Muhammet Abd-el Moneim, Bahattin Bereket Paşa ve Albay Reşat Mehanna'dan oluşmuştur.¹²⁵

Naipler Heyeti'nin resmi olarak göreve başlaması, ihtilal esnasında geçerli olan Mısır Anayasası'nda parlamento önünde yemin etmek usulüne bağlanmıştır. İhtilal öncesi parlamento dağıtılmış olduğundan bu mesele bir sorun oluşturmuştur. İhtilal

¹²⁵ Abu El-Feth, s.47-50

Konseyi, meselenin hukuki boyutu hususunda Mısır Devlet Şurası'ndan izahat istemiştir. Şura Reisi El Sanhuri, bu talep üzerine bir toplantı düzenlemiştir. Naipler Heyeti meselesi için toplanan Devlet Şurası ile ilgili atlanmaması gereken bir detay, (yıllarca Mısır Yüksek Mahkemesi'nde hakimlik yapmış) hukukçu üyelerin çağrılmayıp idareci üyelerden müteşekkil bir heyet toplanmış olmasıdır. Ancak, toplantıya katılanlar arasında Ahmet Abu El-Feth'in Hukuk Fakültesi'nden hocası Anayasa Profesörü Vahit Rafet de yer almıştır. Profesör Vahit Rafet, öncelikle toplantı usulüne itiraz ederek yapılan işin usulsüz olduğunu belirtmiştir ancak Şura Heyeti bu itirazı kabul etmemiştir. Toplantı gündemini değerlendirmeye giriştiklerinde verdikleri karar; Naipler Heyeti'nin huzurunda yemin edebilmesi için parlamentonun yeniden toplanmasına gerek olmadığı yönünde olmuştur. Profesör Vahit Rafet tarafından, Şura'nın bu kararına da, toplantı usulüne geldiği gibi itiraz gelmiştir. İtirazlarının dikkate alınmadığını gören Profesör Vahit Rafet, Devlet Şurası'ndan istifa etme yoluna gitmiştir. Bu olayın ardından kısa bir süre sonra Hukuk Fakültesi'nden talebesi Ahmet Abu El-Feth ile görüşen Profesör Vahit Rafet, ona Şura'nın toplantıda aldığı karar ile Mısır Anayasası'nı parçaladığını ifade etmiştir. Ahmet Abu El-Feth, bu vakanın kendisini Mısır Anayasası'nı müdafaa için motive ettiğini aktarmaktadır.¹²⁶

İhtilal Konseyi'nin kaldırdığı basına yönelik sansürün bazı istisnaları söz konusu olmuştur. İhtilal Konseyi'ni oluşturanların fotoğrafları, isimleri ve onlar hakkında yazılacak yazılar sansüre tabi idi. İlginç bir biçimde bu sansürü kıran ilk gazete *Al Ahbar* olmuştur. *Al Ahbar*, İhtilal Konseyi'ni oluşturanların isimleri ile birlikte biyografilerini yayınlamıştır. Gazetenin biyografisine en fazla yer ayırdığı isim ise Cemal Abdül Nasır olmuştur. Anlaşılacağı üzere bu yayım, İhtilal Konseyi'nden habersiz yapılmak şöyle dursun bizzat onlar tarafından yönlendirilmiştir. Değişik bir strateji izleme yolunu seçen Nasır, halka yeni idarecilerini tanıtmak istemiştir. Ahmet Abu El-Feth, söz konusu yayına dair onunla konuştuğunda; İhtilal Konseyi Başkanı Nasır, söz konusu yayında Ahmet Abu El-Feth'in kayınbiraderi Servet Ökkaşa'ya değinilmediği için mahcup olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Ahmet Abu El-Feth'e El Mısri'de Servet Ökkaşa üzerine bir güzelleme yazısı yazmasını rica

¹²⁶ Abu El-Feth, s.51-53

etmiştir.¹²⁷

2.4. Muhalif Elitler ve İhtilalin İdeoloğu Nasır

Nasır, ihtilalin sosyal yönü olmadan başarıya ulaşamayacağını düşünmektedir ve bu düşüncesini siyasal ihtilalden ayrı bir kavramsallaştırma şeklinde sosyal ihtilal olarak kurgulamıştır. Nasır'ın sosyal ihtilal düşüncesinin arkasında, Mısır toplumunu kristalleştirme gayesi yatmaktadır. Topluma ilişkin tespit ettiği çelişkiyi verdiği bir aile örneği ile açıklamaktadır. Sarıklı bir köylü olan Fellah baba ile Türk asıllı bir anne ve bu ebeveynin çocuklarından müteşekkil bir aile örneği ileri sürmektedir. Bu ailedeki çocuklardan erkek olan İngiliz sistemine göre eğitim veren bir okulda okurken, kız olan Fransız sistemine göre eğitim veren bir başka okulda okumaktadır. Nasır, bu aile örneğinden yola çıkarak Mısır'ın bozuk nizamını ve kargaşasını ortaya koymaktadır. Kristalleştirme fikrinin, bahsini ettiği çeşitliliği yok etmek ve toplum ile kurumları tek tipleştirip senkronize etmek olduğunun düşünülmesi mümkün bulunmaktadır.¹²⁸

Nasır, ihtilal sonrası ordunun görevinden bahsederken biçtiği elbiseyi *hamilik* olarak açıklamaktadır. Milleti ise bir kervana benzetmektedir. Milletin hamisi olan ordu, kervanın dağılmasını engelleyecektir. Kervanı doğru yola sokacaktır ve arzu edilen varış noktasına emniyet içerisinde ulaşmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte, yolculuk esnasında yoldan sapanlar olursa onları tekrar yola sokacaktır. Nasır, ordunun ya da başka bir ifadeyle kendisinin ve arkadaşlarının realist ve rasyonel olduğundan dem vermektedir. Kervanı gütme işinin meşakkatinden haberdar olan Nasır, kendi usullerinin halk nezdindeki desteği azaltacağını da bildiğini ifade etmektedir. Bir kahraman edası içerisinde; yapacaklarını yapmamalarının hatta halka hayaller ve muhal hedefler sunmalarının çok daha kolay olacağını ancak kendisinin ve arkadaşlarının zor yolu seçerek tam tersini yapacağını ima etmektedir.¹²⁹

¹²⁷ Abu El-Feth, s.54-55

¹²⁸ Nasser, s.17-18

¹²⁹ Nasser, s.18-19

2.4.1. İhtilalden Umduğunu Bulamayan Siyasi Elitler ve İhtilalden Olumsuz Etkilenen İktisadi Elitler

İhtilal sonrası; Mısır siyasetinde yıllara damga vurmuş bir isim olan Vefd Partisi Lideri Nahhas, beraberinde Vefd Partisi Genel Sekreteri Seracettin Paşa ile Cenevre'yi terkederek Mısır'a dönmüştür. Nahhas, Mısır'a döner dönmez henüz havaalanında parlamenter rejimin önemine vurgu yapmıştır. Nahhas'ın yurda döner dönmez yaptığı askeri karargah ziyareti ise oldukça stratejik olmuştur. Muhammed Necib Paşa ve Cemal Abdül Nasır ile onların ayağına giderek görüşen Nahhas, samimiyetle yaptığı ziyarette samimiyet ile karşılanmıştır. Ahmet Abu El-Feth ise bu olumlu atmosferi Vefd Partisi Genel Sekreteri Seracettin Paşa ile Nasır'ı görüştürerek taçlandırmak istemiştir. Nahhas'a karşı olumlu bir yaklaşımı haiz olan Nasır, aslında Seracattin Paşa'ya karşı soğuk bir tutum benimsemektedir. Ancak, Ahmet Abu El-Feth'in ısrarları neticesinde Seracattin Paşa ile görüşmeyi kabul etmiştir. Ahmet Abu El-Feth'in bu arzusu, parlamenter rejimin ve Mısır Anayasası'nın karşılaştığı tehlikeden en az zararla kurtulabilmesi motivasyonu ile şekillenmiştir. Mezkur görüşmeler Hür Subaylar ile Vefd Partisi arasında bir süreliğine mutabakat sağlanmasına neden olmuştur.¹³⁰

Nasır, siyasi elitlerle hamle-karşı hamle yarışına girişirken halk nezdinde itibar sağlamak için Mısırlı bir vatandaşın sahip olabileceği toprak miktarının belli bir ölçüde kısıtlanması fikrini devreye sokmuştur. Bu düşüncenin; salt sosyal adalet maksatlı mı, sadece fakir halk desteği kazanmak maksatlı mı, yoksa arazi sahibi elitlerin gücünü kırmak maksatlı mı olduğu tartışmaya açık bir konudur. Umumi stratejilerinin yanında, güçlü bir askeri-siyasi rakibini devre dışı bırakmak için yakın dostu Enver Sedat'ı devreye sokmuştur. Enver Sedat, Ahmet Abu El-Feth'e giderek bir haber yapmasını istemiştir. Bu haberin içeriği ise Naipler Heyeti Üyesi Reşat Mehanna'nın hükümetin işlerine karıştığı ve naiplik yetkisini menfi manada kullanıp adeta bir kral gibi davrandığı şeklinde olmuştur. Nasır, Reşat Mehanna'nın kendisi için bir tehdit olabileceğini ilk olarak ihtilal sonrası Reşat Mehanna'nın yaptığı "Kral Faruk'u indirmek için ne bekliyorsunuz? Siz indiremiyorsanız gelip biz indirelim" şeklindeki

¹³⁰ Abu El-Feth, s.56-57

ültimatom içerlikli teklifle birlikte anlamış olabileceği gibi ona karşı yıllara sari gizli bir husumete sahip olması da mümkün bulunmaktadır. Enver Sedat'ın mezkur girişiminden kısa bir süre sonra Reşat Mehanna, Naipiler Heyeti Üyeliği görevinden alınmıştır. Bu görevden almayı, bazı başka subaylar ile birlikte rejimi devirmeye teşebbüs suçundan mahkemeye çıkarılmak ve nihayetinde hapis cezasına çarptırılmak takip etmiştir. Böylece Nasır, hem askeri hem de siyasi bir rakibini ekarte etmiştir. Nasır'ın izlediği stratejiler nedeniyle ihtilalde emeği olan bazı askerler arasında da huzursuzluklar meydana gelmiştir. İhtilale erken başlamasıyla meşhur Yusuf Sadık ile birlikte birkaç asker daha bu huzursuzlukların tezahürü olarak görülebilecek bir işe girişmişlerdir. Ordu bünyesinde bir dergi çıkarma fikri ile yola çıkmışlardır. Zihinlerinde tasarladıkları derginin amacı, ihtilalin başlangıcında benimsenen ve hemen sonrasında ifade edilen prensiplere sahip çıkılması olmuştur. Yusuf Sadık dergi taslağını Ahmet Abu El Feth'e göstermiş ve Ahmet Abu El Feth, dergi kapağındaki resmi çok beğenerek El Mısri'de yayınlamıştır. Resim, Mısır Bayrağı asılı bir parlamento binası önünde nöbet tutan bir askerden ibaret olmakla birlikte "Anayasayı koruyacağız" ifadesini barındırmaktaydı. Bu resmin El Mısri'de yayınlama sürecinde Nasır'ın sansür uygulaması, Ahmet Abu El Feth'in şahsi ricası ile engellenebilmiştir. Yusuf Sadık ve kendisi ile aynı fikirdeki arkadaşlarının, ihtilal prensiplerini korumak maksadıyla çıkardıkları derginin ismi *El Tahrir* olmuştur. Yusuf Sadık, *El Tahrir*'de çok şiddetli yazılar yayınlamıştır. İhtilal prensipleri konusunda uyarılarında hedef aldığı birinci isim Muhammed Necib Paşa olmuştur. Yusuf Sadık, yaptıklarıyla ve yaklaşımıyla İhtilal Konseyi'nin tepkisini çekmiştir. Önce tevkif edilen Yusuf Sadık, buna müteakip tedavi bahanesi ile yurt dışına gönderilmiştir. Böylece Reşat Mehanna'dan sonra bir başka askeri-siyasi rakip daha mağlup edilmiştir.¹³¹

Nasır'ın tehlike olarak gördüğü askerler subaylarla sınırlı kalmamıştır. Rafet Şalabi isimli bir assubayın (küçük zabit, gedikli küçük zabit ve gedikli erbaş tasniflerine karşılık gelen assubay lafzı birçok kaynakta astsubay olarak geçmektedir. Dil bilimi perspektifi ayrı bir bahis olmak üzere gerek *assubay* gerekse *astsubay* ile kastedilen rütbe subay rütbesinin hemen altında bulunan rütbedir.) yeni bir ihtilal teşebbüsü hazırlığında olduğu haberi Nasır'a ulaşmış, söz konusu hazırlıkla ilgili delil ise bir kısım

¹³¹ Abu El-Feth, s.57-62

assubayın gizli bir toplantıda yaptığı konuşmaları kayda almış bir cihaz olmuştur. Assubaylarla ilgili Nasır'a iletilen iddia, assubayların da subaylar gibi ülke yönetimine katılmak arzusunda oldukları olmuştur. Bu toplantı dinleme vakası ve elde edilen deliller vahim bir furyanın öncüsü olmuştur. Bu tespit, Mısır'da muhbirliğin önünü açmıştır. Bir hafiye teşkilatı kurulmuş ve çok aktif olarak çalışmıştır. Rafet Şalabi'nin gerçekten yeni bir ihtilal peşinde mi olduğu yoksa assubayların sadece homurdanmalarının hafiye teşkilatının meşruluğuna ortam mı hazırlamış olduğu yoruma açıktır. Söz konusu hafiye teşkilatının sorumluluğuna İhtilal Konseyi üyelerinden olan Zekeriya Muhittin getirilmiştir. Zekeriya Muhittin önderliğinde çalışan hafiye teşkilatı öyle geniş bir dinleme ağı kurmuştur ki, Ali Mahir Paşa bile bu faaliyetten nasibini almıştır.¹³²

Munis bir üslup ile ihtilalin bazı zümrelerin mevcut durumlarına zarar verdiğini anlatan Nasır, halk menfaatini öne sürerek ve mantıksal gerekçeler sunarak işleme koyduğu değişiklikleri sıralamaktadır. Öncelikle halkın orduya kızdığının kendisine sık sık söylendiğini dile getirirken meselenin aslında bir kısım zümrenin halkın zararına olan menfaatinin bozulmasından ibaret olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Toprak reformunun, iktisadi elitlerin bir kısmını oluşturan toprak sahiplerini öfkeliendirdiğini belirtirken maliki olunacak toprağın kısıtlanmasının doğruluğunu toplumda büyük toprak sahiplerine mukabil naaş defnedilecek bir karış toprağa bile sahip olmayan insanlar olduğunu ifade ederek ispatlamaya çalışmaktadır. Eski politikacılardan yani siyasi elitlerden bahsederken ise onların yüksek maaşlarının bütçeye nasıl zarar verdiğinden, devletin yüklendiği maaş yükünün yatırımlara nasıl engel olduğundan ve sistemin mevcut şekilde sürdürüldüğü takdirde yatırımın ötesinde maaşların da ödenmez hale geleceğinden yakınmaktadır. Siyasi ve iktisadi elitlerin menfaatlerinin azalmasından oluşan memnuniyetsizliklerinin ise halkın menfaati için katlanılabilir bir durum olduğunu öne sürmektedir.¹³³

Mısır İhtilali sonrasında oluşan yeni yönetimin, siyasi etkilerinin yanında toplum yapısı ve ekonomik vaziyet açısından oldukça ehemmiyetli iktisadi etkileri olmuştur. Askeri elitten siyasi elite dönüşen Hür Subaylar'ın çekirdek kadrosunu ve

¹³² Abu El-Feth, s.62-64

¹³³ Nasser, s.19

İhtilal Konseyi'ni oluşturan ekip, sosyal adalet ya da siyaseten kalıcı olma refleksi olarak değerlendirmeye açık bir şekilde; toprak sahiplerinin yerleşik konumunu derinden sarsacak düzenlemelere girişmişlerdir. Nasır, bir yönetim ve propaganda enstrümanı olarak kullandığı El Mısri'de sahip olunacak toprakların ve tarım arazilerinin yaklaşık 1000 dönüm (200 feddan) olarak sınırlandırılacağına dair düzenlemenin taslağını yayınlattığı zaman arazi sahipleri elitler galeyana gelmiştir. Toprak sahibi elitlerin menfaatlerine verilecek zararı minimumda tutmak isteyen Ali Mahir Paşa, üst sınıırın 1000 dönüm değil 2500 dönüm olması yönünde bir görüş içerisinde olmuştur. Konu edilen bu radikal düzenleme, toprak sahibi elitlerin ortak menfaatlerini korumak adına bir birlik oluşturmalarına neden olmuştur. Ali Mahir Paşa'yı da yanlarına çeken elitler, yapılacak düzenlemenin tarım üretiminde verimi düşüreceği argümanı ile düzenlemeden vazgeçilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Elitlerin bu husustaki savı, tarım arazilerinin parçalanarak farklı farklı üreticiler tarafından kullanılmasının üretim maliyetini arttıracığı yönünde olmuştur.¹³⁴

Toprak elitlerinin menfaatlerini düşünen Ali Mahir Paşa, aynı zaman diliminde çeşitli ortamlarda yaptığı konuşmalarda Mısır'da etkili olmuş eski siyasi partileri yeren söylemlerde bulunmuştur. Ali Mahir Paşa'nın bu tutumu parlamenter ve demokratik bir rejim ihtimali adına olumsuz olmuştur. Nasır, tüm bu gelişmeler ışığında yeni bir plan yapmıştır. Nasır'ın planı, Ali Mahir Paşa'yı düşürmek suretiyle Muhammed Necib Paşa başkanlığında sivil bir hükümet kurmak şeklinde şekillenmiştir. Bu yeni hükümet kurulurken planın bir parçası olarak; bir kısım siyasi elitin, bir kısım toprak sahibi elitin ve devrik kral yandaşlarının tutuklanması da öngörülmüştür. Tutuklanması öngörülen kimselerin en belirgin ortak noktaları ise Nasır'a muhalif tutum takınmaları olmuştur. Planın yürürlüğe girmesi neticesinde, Ali Mahir Paşa Hükümeti'ne son verilmiştir. Mısır'da başkaca yeni bir dönemin habercisi olarak ise Muhammed Necib Paşa başkanlığında yeni sivil bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin geçmiş Mısır hükümetlerinden farkı başkanlığını muvazzaf bir askerinin, bir generalin üstlenmiş olmasıdır. Aslına bakılırsa 7 Eylül 1952'de kurulan bu hükümetin sivil değil askeri bir

¹³⁴ Abu El-Feth, s.65-67

hükümet olarak değerlendirilmesi mümkün bulunmaktadır.¹³⁵

2.4.2. Nasır'ın İdeolojik Rüyası

Nasır, ordunun ihtilal ve ihtilal sonrasında oynadığı rolün kendilerine Mısır tarihi ve Mısır halkı tarafınca verildiğini belirtirken, bu rol sebebiyle eğer ödeyecekleri bir bedel olması durumunda bunun kendileri adına hiç ehemmiyetli olmadığını ifade etmektedir. Görevlerinin ne olduğu hususunu idrak ettiklerini ve Kral Faruk'u tahttan indirirken bunu hiçbir gücün tesiri ya da yönlendirmesi ile yapmadıklarını işaret etmektedir. Kral Faruk'un tahttan inmesinden öte İngiltere'nin Mısır üzerindeki etkisinin kırılmasının önemi haiz olduğunu keşfettiklerini ve İngilizlerin ülkeyi tümüyle terketmesi adına planlar tasarladıklarını itiraf etmektedir. Uluslararası politikanın yanında iç politika ile ilgili teşebbüslerini de siyasi ve iktisadi kanatlara ayırarak sıralamaktadır. Millet in istikbali için Mısır elitlerine müracaat ettiklerini ve ülke için bir Anayasa oluşturmak istediklerini ifade etmektedir. Bu teşebbüsün kurulan Anayasa Komitesi ile somut bir surete büründüğünü belirtmektedir. İktisadi kalkınma maksadıyla müracaat edilen kişiler ise akademik elitler yani profesörler olmuştur. Bu teşebbüsün somut surete bürünmesi ise Ekonomik Konsey'in kurulması sayesinde olmuştur. Nasır, tüm bu çabaların Mısır ülkesinin ve Mısır halkının istikbali için göze alındığını çok güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Nasır, jeo-politik analiz ve tespitlerini ise doğal olarak militer bakış açısı ile harmanlayarak Mısır ülkesi üzerinden insanlara öğütler vermektedir. Jeo-politiğin önemini vurgularken insanların dünyada olup bitenden bihaber olmamasını salık vermektedir. Çeşitli ülkelerde meydana gelen olayların ve yerleşen olguların dikkatle izlenmesi gerektiğini öğütlerken, devlet adamları ve halk açısından yapılması gerekenin artık ülke sınırlarını korumakla sınırlı olmadığından ve bunun ötesinde sınırların ardında neler olup bittiğinin izlenmesiyle birlikte analiz edilmesi olduğundan dem vurmaktadır. Nasır'a göre her devletin, jeo-politik konumu çerçevesinde dünyada oynayabileceği rolü analiz etmesi ve karşısına çıkan fırsatlar ile

¹³⁵ Abu El-Feth, s.67-69

seçenekleri rasyonel bir şekilde değerlendirmesi gerekmektedir.¹³⁶

Nasır'ın düşüncesinde, Mısır'ın gerçekleri göz ardı edilmemektedir. Jeo-politik konuma büyük önem atfeden Nasır, bu bağlamdaki tüm verileri analiz ederek Mısır'ın ve Mısır adına kendilerine biçtikleri rolün gerçeklerini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda mezkur verilerin tesadüf eseri olmadıklarını ve bu noktanın özellikle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Mısır ve çevresindeki Arap unsurunun önemine değinen Nasır, Afrika kıtasının bir parçası olmalarının da göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Nasır, İslam Alemi ile aralarındaki dinsel kaynaklı bağı vurgularken ise vurgunun tonunu arttırmaktadır. Bu vurgulama esnasında çelişkili ifadeler de kullanılmaktadır. Jeo-politik önemi haiz, Arap Alemi'nin unsuru, Afrika'nın parçası ve Güney Batı Asya'nın komşusu Mısır'ın bu özelliklerinin ehemmiyetli olmadığı şeklinde çelişkili bir ifade kullanılmaktadır. Bu çelişkili ifadeyi bir anlam oyunu kurmak için kullanmış olabileceği mümkün bulunmaktadır. Çünkü, bu ehemmiyetsizlik ifadesinin ardından esasen ehemmiyetli olan şeyin Moğollar'ın tahrip ettiği İslam Medeniyeti'nin Mısır'a sığınıp Mısır'ın himayesinde korunduğu ve geliştiği olduğunu vurgulamaktadır. Nasır'ın, İslam unsurunu ne denli öne çıkardığı ve varlık sebebi olarak göstermeye denli uzandığı görülmektedir. Bu vurgularını ihtilal ile bağlamayı unutmayan Nasır, bu zengin geçmişe sahip ülkenin hakettiği noktaya tekrar gelebilmek için kahramanlarını aradığını ve bu arayış neticesinde ortaya çıkan (kendisi ve arkadaşları olan) kahramanların lider ya da hakim suretine bürünmeyeceğini sadece ülkeye gerekli olan elbiseyi dikecek terzi ya da bölgedeki potansiyel enerjiyi kinetik enerjiye çevirecek canlandırıcı bir kuvvet suretine bürüneceklerini belirtmektedir.¹³⁷

Nasır düşüncesinde; İslam olma büyük yer tutuyor gözüke de Arap milliyetçiliği, düşüncenin her sathına yayılmış en temel unsur olarak gözükmektedir. 7 nci yüzyıldan beri İslam ile birlikte anılmış Arap Milleti'ni, İslami unsurlardan ayırarak betimlemenin ve analiz etmenin imkansızca yakın bir hal aldığı bir gerçektir. Elbette gayrimüslim Arap unsurlar bu önermeden müstesna olacaktır. Nasır, Mısır'ın Mısır dışındaki Arap insanlara din merkezli bir rabitası bulunduğunu kabul ederken tarihte İslam Medeniyeti'ne önemli katkılar sağlamış şehirlerin ekseriyetle Arap şehirleri

¹³⁶ Nasser, s.19-21

¹³⁷ Nasser, s.21-22

olduğunu ima etmektedir. Nasır, Arap milliyetçiliğini kodlarken Araplık şuur kavramını kullanmaktadır. İslam-Arap tecrübesinin eskiliğinden dem vuran Nasır, Araplık şuuruna atıf yaparken kendi hayatından ve tecrübelerinden örnekler vermektedir. Nasır, kendi ifadesine göre Araplık şuuruna henüz ortaokulda iken ulaşmıştır. İsmi Britanyalı devlet adamı Arthur James Balfour'dan alan Balfour Deklarasyonu'nu arkadaşları ile beraber protesto ettiğini ve genel greve destek verdiğini ifade eden Nasır'ın, deklarasyonun Yahudiler lehinde olmasını ve yıldönümü olmasını vurgulamasından 1926 yılındaki değil 1917 yılındaki Balfour Deklarasyonu'nu kastettiğini anlamaktayız. Zira yıldönümü olmasa, 1918 doğumlu Nasır'ın 1917 yılındaki bir deklarasyonu protesto etmesi muhal görünecektir. 1917 yılındaki deklarasyon Britanya hükümetinin Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasına yönelteceği desteğin ifadesidir. 1926 Balfour Deklarasyonu'nuna da değinmek gerekirse 1917 yılındaki ile aynı isimli bu deklarasyon, Britanya'ya bağlı devlet ve milletlerin hukuki statülerine ilişkin daha genel bir deklarasyon olarak diplomasi tarihinde yer almaktadır. Gel gelelim, Nasır'ın yıldönümünü protesto ettiği 1917 Balfour Deklarasyonu onda güçlü bir Arap milliyetçiliği doğuran unsurların başında gelmektedir. Nasır, Harp Okulu'nda milli duygularının politik analiz ve tespitleriyle harmanlandığını işaret etmektedir. Filistin meselesine¹³⁸ büyük vurgular yapan Nasır, özellikle kendisi Harp Akademisi'ndeiken gerçekleşen Filistin Savaşı ve bölgedeki genel vaziyet üzerine saptamalar yapmıştır. Nasır'ın düşüncesine göre, Filistin'e destek veren Mısırlı askerler bunu sadece dostluk veya müttefiklik için yapmamakta ve esasen Mısır için savaşmaktaydılar. Nasır, genel durumu bizzat yaşadığını dile getirdiği bir olay ile detaylandırarak yine ihtilalin meşruiyetine ve kaçınılmazlığına gönderme yapmaktadır. 1947 yılında Hür Subaylar'ın Filistin'e destek verme kararını müteakip kendisini Filistin Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini'ye müracaat eder halde bulduğunu ifade eden Nasır, Filistin Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini'yi ikna etmek maksadıyla bir takım sözler sarfettiğini; yapacakları mücadelede tecrübeli askerlere ihtiyaç duyacaklarını belirten Mısırlı bir çok tecrübeli subayın Filistin'in emri altında mücadeleye katılabileceğini söylediğini dile getirmektedir. Filistin Müftüsü Hacı Emin El Hüseyini'nin bu sözlerden hoşnut olduğunu ancak mevcut Mısır hükümetinden onay

¹³⁸ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.355-382

almak istediğini belirten Nasır, hükümetin bu öneriye sıcak bakmadığını ve olumsuz karşıladığını ifade etmiştir. Nasır, mevcut hükümetin bu tutumunun kendilerini tatmin etmemekle birlikte düşüncelerinden vazgeçiremediğini vurgulamaktadır.¹³⁹

Nasır, Mısır hükümetinin Filistin'e askeri desteğe soğuk bakmasına karşın Mısır ordusu subaylarının fiilen bu desteği ne şekilde verebildiklerini isimler vererek anlatmaktadır. Ahmed Abdül Aziz, Hasan İbrahim ve Abdül Latif Bağdadi fiilen Filistin'e destek veren subaylar olarak zikredilmektedir. Ahmed Abdül Aziz, emir komutasındaki topçuların top ateşleri ile Hasan İbrahim ve Abdül Latif Bağdadi ise hava hareketinin planlanması ve hareket için gerekli hazırlığın yapılmasına destek olmak ile ön plana çıkmaktadırlar. Nasır, özellikle hava hareketi için gerekli hazırlığı yapan ve bu harekate katılmayı kararlaştıran askeri pilotların en uç raddede askeri mahkemeye verilmeye kadar oluşabilecek riskleri göze aldıklarını ve bu vaziyete binaen gerekli hazırlıkları da yaptıklarını ifade etmektedir. Ayrıca onların birer Mısır askeri olarak Arap kardeşlerini korumanın Mısır'ı korumak manasına geldiğini düşündüklerini iddia etmektedir.¹⁴⁰

Filistin'e destek için çeşitli yöntemler arayan ve planlar tasarlayan Mısırlı Hür Subaylar, 1948 yılında Arap ülkelerinin İsrail'e karşı başlattıkları savaş ile kendileri tam da arzu ettikleri şekilde bulmuşlardır. İsrail'e savaş açan ülkelere birisi de Mısır'dır. Nasır, 1948 yılındaki savaşı anlatırken tüm Arapların büyük bir coşku ile savaşa girdiklerini ve bunun sebebinin Arap kardeşliğinin idrakı olduğunu ima etmektedir. Ancak, savaşın gidişatı ve neticesi kısımlarını anlatırken bu kısımları geçiştirmektedir. Savaşta mağlubiyeti kabul ederken bunu her bir katılımcı Arap ülkesi örneğinde yerel hükümetlerin tutumlarına bağlamaktadır. Savaş sahasındaki askeri birliklerin dağılımının ve hareket kabiliyetleri ile kapasitelerinin her bir ülkenin kendi hükümetlerince baskı altına alındığından yakınmaktadır. Bu yakınma refleksine, cephede bulunan bir askerin düşünceleri perspektifinden bakıldığında klişe bir olgu yorumu yapılması mümkün bulunmaktadır. Diğer taraftan, kralı neden devirdik ve hükümete neden el koyduk sorularının meşruiyet kaygılı örtülü cevapları olarak da değerlendirmek mümkün bulunmaktadır. Gel gelelim, savaş sahasında saklandığı

¹³⁹ Nasser, s.23-24

¹⁴⁰ Nasser, s.24-25

yerden yiyecek bulma ümidi ile ateş sahasına girdiğini gördüğü ve bizzat kendi kızı emsali olan bir Filistinli kız betimlemesi kullanan Nasır, bu vakadaki kızın kendi kızı da olabileceğini belirtirken Arap milliyetçiliği, Arap kardeşliği ve bütüncül bir Arap ülkeleri sınırı vurgusu yapmaktadır.¹⁴¹

Nasır, bir ordu mensubu olarak Filistin’de yaşadıklarından sonra fikirlerinin Arap unsurlarının yaşadığı tüm bölgelerin yekpare olduğu kanısıyla tekamül ettiğini belirtmektedir. Nasır, ülkeler arasındaki çatışmaları kavramsal bir üst çerçeveye taşıyarak olumsuzlukların müsebbibi olarak emperyalizm olgusunu göstermektedir. Nasır’a göre, emperyalizm olgusu olmasa Filistin’de İngiliz manda yönetimi olmayacaktır ve dolayısıyla İsrail Devleti kurulmamış olacaktır. Nasır, bu düşüncesini İsrail Devleti’nin ilk cumhurbaşkanı olan Haim Weizmann’ın hatıratında ifade ettiğini belirttiği İngiltere’nin Yahudileri her daim kucakladığı olgusu ile desteklemektedir. Nasır’ın emperyalizm ve İngiltere-İsrail ilişkilerinden yaptığı genel çıkarım ise; emperyal politikaları yürüten güçlerle ve emperyalizm ile başa çıkmak için mücadele verilmesi gerektiğidir. Bu mücadelenin en önemli şartını da, nasıl ki emperyalizm olgusu farklı odakların birleşip büyük bir güç halinde hedeflerine ulaşmak için çabalaması şeklinde ise bu büyük güce karşı verilecek olan mücadelenin de kaçınılmaz olarak müşterek bir mücadele olması zorunluluğu şeklinde ortaya koymaktadır.¹⁴²

Nasır’ın İsrail ile ilgili görüşleri, ilki İsrail’in kuruluşu ile başlayan ve Mısır İhtilali öncesine tekabül eden Arap-İsrail mücadelesinin silsile suretinde devam edeceğinin habercisi niteliğini taşımaktadır.¹⁴³

Nasır’ın Arap birliğini tarif ederken kullandığı yaklaşım yer yer öznel yer yer ise nesnel unsurlar içermektedir. Öznel unsurlar; Arap milletlerini ilgilendiren hususlar hakkında Mısırlı olmayan Araplar ile yaptığı konuşmaları ve Arap birliğine engel çıkardığına yordduğu tarihsel ve bölgesel farklılıklar şeklinde ortaya konmaktadır. Nesnel unsurlar ise Arap ülkelerinin sahip oldukları gücün tahlili şeklinde ortaya konmaktadır. Nasır, Arap birliğine engel çıkaran farklılıkların hüsnü niyet ve karşılıklı empati ile çözümleneceğine inanmaktadır. Güç tahlilinde ise potansiyel gücün yanlış

¹⁴¹ Nasser, s.25-26

¹⁴² Nasser, s.26-27

¹⁴³ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.384-430

algılandığına dikkat çekerek çok ses çıkarmanın güçlülük delaleti olmadığına vurgu yapmaktadır. Araplar için potansiyel gücün unsurlarından birinin hem manen hem maddeten sarmalanmış bir Arap milletleri topluluğu olduğuna ve üç dinin doğduğuna inanılan bu bölgenin müthiş tarihsel ve kültürel zenginliğinin fazladan bir güç getirdiğine inanmaktadır. Jeo-politiğe önem veren Nasır, Arap ülkelerinin bulunduğu geniş çevrenin hem yüzyıllar boyunca ticaretin önemli rotası hem de orduların geçiş güzergahı olduğunu vurgularken potansiyel gücün ikinci büyük unsuruna dikkat çekmektedir. Nasır'ın üçüncü büyük potansiyel güç unsuru olarak gördüğü şey ise *petroldür*.¹⁴⁴

Nasır, Arap ülkeleri adına büyük bir güç unsuru olarak gördüğü petrol rezervlerinin ve petrol üretiminin ilerleyen zamanlarda Arap ülkelerini daha da güçlendireceğini düşünmektedir. Nasır'ın düşüncelerine dayanak olarak sunduğu bilimsel kaynak ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Chicago Üniversitesi tarafından yayınlanan akademik bir makaledir. Makalenin kullandığı sayılara ve ortaya koyduğu verilere atıf yapan Nasır, Dünya üzerindeki diğer ülkelerin çıkardığı petrol ile birlikte petrol çıkarma maksadıyla katlanılan maliyetlere dikkat çekmektedir. Genel verileri Arap ülkelerinin petrolle ilintili verileriyle karşılaştırmaktadır. Bir fiçı petrolün çıkarılması için katlanılan maliyet perspektifinde, Arap ülkeleri ile diğer ülkeler arasındaki uçurumu göstermektedir. Mevcut durumu olası gidişat ile harmanlayarak ABD-Arap ülkeleri karşılaştırması yapmakta ve maliyet kalemlerini oluşturan unsurların hep Arap ülkeleri lehine olduğunu vurgulamaktadır. Yine mevcut konjonktürde dünya petrol rezervinin yarısının Arap ülkeleri sınırları içerisinde diğer yarısının ise tüm diğer ülkelerde olduğundan bahsetmektedir. En yüksek ölçüde yaptığı karşılaştırmasında kullandığı ve günlük petrol çıkarımı verilerini döktüğü analizde ise Amerika Birleşik Devletleri-11 fiçı / Venezüella-20 fiçı / Arap Ülkeleri-4000 fiçı şeklindeki büyük makası gözler önüne sermektedir.¹⁴⁵

Nasır, Arap ülkelerinin potansiyel gücünün ancak ve ancak tek bir bölge olduklarının idraki ile ortaya çıkacağına inanmaktadır. Arap milliyetçiliği vurgusunu güçlü şekilde yapmanın yanında göz ardı edilmemesi gereken ikinci bölgenin ise Afrika

¹⁴⁴ Nasser, s.27-28

¹⁴⁵ Nasser, s.28-29

kıtası olduğunu hatırlatmaktadır. Afrika kıtasına özellikle Güney Afrika'daki Afrikalılar ile "beyaz adam" arasındaki mücadeleye dikkat çekmektedir. Bu mücadelede gönlünün Afrikalılar ile olduğunu ima ederken belki Mısır namına belki de tüm Arap ülkeleri namına konuşarak Afrika'yı hem aydınlatacak hem geliştirecek güç ve vazifenin kendilerinde olduğunu iddia etmektedir. Beyaz adamın Afrika'ya zulmettiğinden yakınan Nasır, Mısır'ın can damarı olan Nil'in Afrika'dan doğmasının ve kardeş gördüğü Sudan'ın bir kısım topraklarının Afrika'da olmasının mezkur olgunun önemini arttırdığına değinmektedir.¹⁴⁶

Nasır'ın Afrika'ya verdiği önem, kendi şahsından aktardığı Kahire'de bir Afrika Enstitüsü kurma fikri ile net bir biçimde gözlemlenmektedir. Nasır'a göre, Mısır Afrika bölgesinin mevcut şartları düzeltebilecek ve yukarıya taşıyabilecek potansiyele fazlasıyla sahiptir. Nasır, ilginç bir biçimde Arap bölgesi ve Afrika'dan sonra gözünü İslam Alemi'ne çevirmiştir. Müslüman toplumlara ilişkin fikriyatını yine kendine has tarzıyla hatıraları ile açıklayan Nasır, bu alanda fikrini tasdik maksadıyla Kral Suud bin Abdülaziz el-Suud'un ismini zikretmektedir. Nasır'ın anlatımıyla Kral Suud bin Abdülaziz el-Suud'un babası Kral Abdülaziz İbn-i el-Suud'un ölümü sonrasında Suudi Arabistan'a giden Nasır, burada kendisini Hac ibadeti hususunda değişik düşünceler içerisinde bulmuştur. Nasır'a göre Hac ibadetinin konusu uhrevi manasıyla sınırlı kalmamalı, tüm Müslümanlar'ın ve tüm Müslüman liderlerin bir araya geldiği siyasi bir konferans ve milli politikaların belirlendiği bir alana dönüştürülmelidir. Nasır'a göre Müslüman liderler; burada Allah'a karşı zayıf, düşmanlarına karşı güçlü bir halet-i ruhiyeye bürünmelidirler. Güçlü olmak ise birleşmekten ve topluluk olmaktan gelmektedir. Nasır, bu düşüncelerinin Kral Suud bin Abdülaziz el-Suud tarafından da onaylandığını iddia etmektedir. Bu noktada Nasır ve Kral Suud bin Abdülaziz el-Suud'un karşılıklı hüküm sürdükleri yıllarda aralarının hiç de iyi olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Nasır, Arap bölgesi ve Afrika ile başlattığı denklemin üçüncü sac ayağını Müslüman topluluklar şeklinde formüle ederken bazen zımnî bazen ise aleni hale gelen idealini açıklamaktadır. Bu anasının bir lidere ihtiyacı vardır ve Nasır'a göre bu liderlik vazifesini üstlenecek ülke, jeo-politik konum itibarıyla (tahmin

¹⁴⁶ Nasser, s.29-30

edileceği üzere) Mısır'dan başkası değildir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Nasser, s.30-31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAL SONRASI MİSİR

VE CEMAL ABDÜL NASİR DÖNEMİ

3.1. Mısır'da Cumhuriyetin İlanı ve Liderlik Mücadelesi

Muhammed Necib Paşa, 20 Şubat 1901 yılında Hartum'da doğmuş aslen Sudan asıllı bir Mısırlı'dır. Muhammed Necib Paşa'nın ailesi nesilden nesile askerlik mesleğini sürdürmüştür. Muhammed Necib Paşa da aile büyüklerinin yolunu izleyerek askerlik mesleğinde ilerlemiştir. Bu çerçevede, Muhammed Necib Paşa'nın kendini doğuştan elit bir zümre içerisinde, daha dar kapsamıyla askeri bir elit zümre içerisinde bulduğu bir gerçektir. Bunlarla birlikte, Muhammed Necib Paşa; hukuk ve ekonomi-politik tahsili yapmış bir kimsedir. Muhammed Necib Paşa, Filistin Savaşı'na bizzat katılmıştır. Söz konusu savaşta cephe gerisinde taktik vermek yoluna gitmemiş bilfiil sıcak çatışmanın içerisinde bulunmuştur. Bunun neticesinde Deir el-Balah (Dayr al-Balah) çarpışmalarında göğsünden kurşun yemişliği bulunmaktadır. Muhammed Necib Paşa'nın bir başka yönü de, Mısır Harp Malulleri Derneği'nin kurucusu sıfatını haiz olmasıdır.¹⁴⁸

Bilindiği üzere, Muhammed Necib Paşa, Mısır İhtilali'nin yapıldığı gece Nasır tarafından gelen davet üzerine ihtilalin başına geçmiştir. Farklı bir perspektiften yorumlamak gerekirse aslında Hür Subaylar tarafından Mısır İhtilali'nin başına geçirilmiştir. İhtilal sonrasında Muhammed Necib Paşa, sivil hükümetin başkanı bulunan Ali Mahir Paşa ile İhtilal Konseyi arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Muhammed Necib Paşa, ilk zamanlar İhtilal Konseyi'nde yapılan toplantılara iştirak etmiştir fakat toplantı konuları üzerine oylama yapıldığı zaman, söz konusu kararlar üzerinde oy hakkı kullanamamıştır. Daha sonraki süreçte İhtilal Konseyi, Muhammed Necib Paşa'yı konsey başkanı yapıp toplantılarda oy hakkı verme kararı almıştır ancak

¹⁴⁸ Abu El-Feth, s.130-131

Muhammed Necib Paşa'nın eski durumu realitede değişmemiştir. Muhammed Necib Paşa, eskisi gibi konseyin alelade bir üyesiymişçesine sadece toplantılara iştirak etmiştir ve hatta çokça karara muhalefet etmiştir. Bununla birlikte, çoğunlukla muhalefet ettiği hususlarda yetkisi yokmuşçasına etkisiz kalmıştır.¹⁴⁹

Muhammed Necib Paşa, özellikle yapılan tutuklamalara karşı oldukça olumsuz bir tutum sergilemiştir. Mezkur tutuklamalar ile ilgili tutuklular lehine yaptığı teşebbüsler de çoğu zaman sonuçsuz kalmıştır. İhtilal Konseyi'ne karşı tutuklananlar lehine bir tutum sergileyen Muhammed Necib Paşa'nın, söz konusu tutukluları ziyaret etmesiyle birlikte onlara karşı samimi ve içten tavırlar sergilemesi Nasır'ı kızdırmıştır. Nasır'ın kızdığı ve Muhammed Necib Paşa'nın dikkatini çektiği nokta; Muhammed Necib Paşa'nın da İhtilal Konseyi'nin üyesi olmasına rağmen İhtilal Konseyi'nce yapılan tutuklamalara karşı takındığı muhalif tavrın ve tutuklulara gösterdiği sıcak yaklaşımın tezat oluşturduğu olmuştur. Mısır İhtilali sonrasında, asker kökenli bulunup siyasi elite dönüşen bu düşük ve yüksek rütbeli iki figürün yeni devirde zımnî bir liderlik mücadelesi içerisine girdiği su götürmez bir gerçektir.¹⁵⁰

Bu iki siyasi figür arasında iki temel ayrılık noktası bulunmaktaydı. Ayrılık noktasının ilki; Nasır'ın silahlı ordu kuvvetlerinin yönetimde geçici değil kalıcı olması gerektiği düşüncesine zıt olarak Muhammed Necib Paşa'nın ordunun Mısır İhtilali'ni gerçekleştirerek büyük bir vazifeyi yerine getirdiği ancak parlamenter rejimi ve toplumsal hürriyeti tesis eder etmez kışlalara dönmesi mecburiyeti düşüncesi olmuştur. Bu iki figürün siyaset ve sivil toplumdan anladıkları ya da çevrelerine izah ettikleri çok farklı olmuştur. Muhammed Necib Paşa ile Cemal Abdül Nasır arasındaki ikinci ayrılık noktası bir nebze nesnel bir noktadır. Muhammed Necib Paşa, halk nazarında oldukça itibar gören bir figür olmuştur. İhtilalin ardından oluşan genel atmosfer içerisinde Nasır, Muhammed Necib Paşa kadar popüler bir figür olamamıştır. Nasır, neredeyse İhtilal Konseyi'nin tüm icraatlarının planlayıcısı olmasına rağmen halk, icraatların sahibini Muhammed Necib Paşa'yı tanıdığı kadar tanımaktan uzak kalmıştır. Muhammed Necib Paşa'nın halk nezdinde gördüğü desteğin ve popülerliğin nedenleri farklı farklıdır. Filistin Savaşı'ndaki icraatları, kişilik özellikleri, ihtilal sonrası halka radyoda sunduğu

¹⁴⁹ Abu El-Feth, s.132-134

¹⁵⁰ Abu El-Feth, s.135-136

vaatleri gibi hususların bu konuya misalen sayılıp sıralanması mümkün bulunmaktadır. Bununla birlikte, (Nasır'ın etkisiyle) İhtilal Konseyi'nin bir kısım öğrencileri tutuklama kararı almasının Muhammed Necib Paşa'yı çok derinden yaralamasının ve rahatsızlanan Muhammed Necib Paşa'nın istirahatata mecbur kalmış olmasının Muhammed Necib Paşa'ya halk nazarındaki muhabbetin karşılıksız olmadığına bir delaleti olduğunun söylenmesi mümkün bulunmaktadır. Muhammed Necib Paşa İhtilal Konseyi'nde, gençlerin tutuklanmasının ülkenin dört bir yanında anaların ve babaların gözyaşı dökmesine neden olduğunu belirterek diğer üyelerden bu tutuklama furçasının ne zaman sona ereceği konusunda cevap talep etmiştir. Diğer üyeleri etkilemek için, kendilerinin Mısır İhtilali'nin ertesinde eski rejimin tutuklularını serbest bıraktığını ancak şimdi eski rejim ile aynı yola saptıklarını ifade etmiştir. Muhtemelen Muhammed Necib Paşa'nın söz konusu söylemleri tesirli olmuş ve İhtilal Konseyi, tutuklu öğrencilerin tutukluluklarının kaldırılmasına karar vermiştir. Nasır, öğrencilerin tutuklanması ve salıverilmesi olaylarını müteakip bir müddet Muhammed Necib Paşa'ya iyi davranmaya ve onun suyuna gitmeye başlamıştır. Muhammed Necib Paşa da bu durumdan memnun olmuştur ve bir müddet iki isim arasında çatışma yaşanmamıştır.¹⁵¹

Fakat bir müddet sonra, İhtilal Konseyi'nin bir toplantısında herkesin gerçek yüzü ve gizli ajandası ortaya çıkmıştır. Toplantı esnasında Muhammed Necib Paşa'nın koyu tonda yaptığı parlamenter rejim vurgusu, Nasır'ı kızdırmıştır. Nasır toplantı esnasında dozu anbean artan bir surette öfkelenmeye başlamıştır. Muhammed Necib Paşa'ya karşı, sizi (Hür Subaylar'ı kastederek) biz buraya getirdik, millete şef yaptık gibi söylemlerde bulunmuştur. Nasır'ın kurulacak Mısır Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanı rolü biçtiği Muhammed Necib Paşa'ya öfkесinin sebebi Muhammed Necib Paşa'nın bu cumhurbaşkanlığını istememesi ve parlamenter rejim takıntısı olmuştur. Toplantıda Nasır'dan sonra söze giren Salah Salim ise Muhammed Necib Paşa'ya hitaben eğer diğer konsey üyelerinin tutumunu beğenmiyorsa istifa etmesi gerektiği sözlerini söylemiştir. Muhammed Necib Paşa, konseye hitaben eğer isteğiniz buysa istifa edeyim diyerek orayı terketmiş ancak birkaç dakika sonra hiçbir bir şey yokmuş gibi geri gelip tekrar oturmuştur. Bu davranış Muhammed Necib Paşa'nın halkın idaresini tamamen Nasır ve arkadaşlarına bırakmaktan çekindiği şeklinde

¹⁵¹ Abu El-Feth, s.134-135

yorumlanmaktadır. Daha sonra başka bir zamanda Nasır, Muhammed Necib Paşa olmaksızın arkadaşlarını toplamıştır. Nasır, Muhammed Necib Paşa'nın yetkilerinin kısıtlanacağından korktuğunu, onu hem cumhurbaşkanı hem de onunla birlikte başvekil yapma fikrinde bulunduğu ifade etmiştir. Enver Sedat Nasır'ın bu söylemine itiraz etmiştir. Muhammed Necib Paşa'nın ihtiraslara kapılmış bir kimse olduğunu iddia ederek, liderlik hakkının Nasır'a ait olduğunu belirtmiştir. Nasır, Enver Sedat'ın bu çıkışını dikkate almamıştır. Muhammed Necib Paşa'nın da hazır bulunduğu başka bir toplantıda Muhammed Necib Paşa'ya hem cumhurbaşkanı hem başvekil olması teklifi sunulmuştur. Muhammed Necib Paşa, meselenin makam, mevki veya şahsi bir mesele olmadığını; ihtilal esnasında verilen sözlerin yerine getirilmesinin ve İsrail güçlenirken Mısır'ın askerlerinin de kışlalara dönüp güçlü bir ordu kurmasının gereğini ifade etmiştir. Nasır, Muhammed Necib Paşa'nın bu ifadelerini umursamamıştır. Nasır'ın aklında yatan plan; ihtilalden bir yıl sonra cumhuriyeti kurup Necib'i cumhurbaşkanlığı ve başvekilliğe, kendisini başvekil yardımcılığına ve İhtilal Konseyi'nin diğer üyelerini de bakanlıklara getirmek suretinde şekillenmiştir. Yani hükümet sivil değil askeri bir hükümet olacaktır.¹⁵²

18.06.1953 tarihinde yani Mısır İhtilali'nden neredeyse 1 yıl sonra Mısır'da Cumhuriyet ilan edilmiştir. "Mısırdaki dün gece Cumhuriyet ilân edildi Gn.Necip Reisicumhurluğa seçildi. Kabine ihtilâl meclisinden teşekkül ediyor"¹⁵³

Cumhuriyet ilan edildiğinde Nasır, başvekil yardımcısı gibi davranmamıştır. Sivil başvekil yardımcısı konutuna gitmeyen Nasır, işlerini yine bir asker gibi karargahtan yürütmüştür. Misafirlerini başvekil yardımcısı konutunda değil askeri karargahta kabul etmiştir. Genel ölçekte de Mısır'da işler cumhuriyetin ilanından önceki durumdaki gibi yürütülmüştür. Çoğu karar, başvekil ve cumhurbaşkanı yetkilerini haiz bulunan Muhammed Necib Paşa'dan habersiz şekilde alınmış ve işletilmiştir. Bu durum nedeniyle Muhammed Necib Paşa, çoğu zaman istifa etmeye karar vermiş ancak Mısır'ın istikbali adına aldığı bu kararlardan vazgeçmiştir. Diğer bir yandan da, Muhammed Necib Paşa'nın sağlığı günden güne kötüleşmiştir. Ancak İhtilal Konseyi'ne muhalif olduğu ve önemseydiği konular hususunda azmini kaybetmeyen

¹⁵² Abu El-Feth, s.136-142

¹⁵³ **Milliyet Gazetesi**, 19 Haziran 1953, s.1

Muhammed Necib Paşa, 1954 yılında parlamenter sisteme ve sivil hükümete dönme hususunda gayretlerini ve çalışmalarını arttırmıştır. Halk nezdinde itibarı yüksek olan Muhammed Necib Paşa, halk ziyaretlerini sıklaştırmıştır. Nasır'ın bir yeri ziyaret edeceğini haber alan Muhammed Necib Paşa, aynı yere gidip Nasır'a karşı; sahip olduğu halk sevgisi ile gövde gösterisi yapmaya başlamıştır. Muhammed Necib Paşa'yı halkla birlikte karşısına almak istemeyen Nasır, bu gibi ziyaretlerde Muhammed Necib Paşa'nın yanına gelerek aralarında sorun yokmuşçasına kamuoyuna resim vermiştir.¹⁵⁴

3.1.1. Mısır İhtilal Mahkemesi

15.09.1953 tarihinde İhtilal Konseyi, Mısır İhtilal Mahkemesi'nin kurulduğunu halka duyurmuştur. Muhammed Necib Paşa ve Cemal Abdül Nasır'ın da söz aldığı bir propaganda konuşması esnasında duyurulan bu mahkemeyi ilan etmek vazifesi Salah Salim'e düşmüştür. İhtilal Mahkemesi'nin üyeleri (üç adet üye) ihtilal konseyinin üyelerinden oluşmuştur. Savcılık ve soruşturma hakimliği görevi Zekeriya Muhittin'in şahsında mündemiçti. Mısır İhtilal Mahkemesi'ni kuran unsur İhtilal Konseyi olduğu gibi savcılık ve hakimlik fonksiyonu da İhtilal Konseyi üyesi bulunan bir kişiye tevdi edilmiştir. Bu çerçevede, iddianame ve hüküm aynı kanaldan gelecek şekilde bir düzenleme yapılmıştır. Eski devrin elitleri böylece mahkeme suretinde bir aygıt ile mahkum edilecektir. İhtilal Mahkemesi'nin kararları için öngörülen tek itiraz mercii ise yine İhtilal Konseyi olmuştur. İhtilal Mahkemesi, birçok kimsenin savunma süresini kısıtlamış ve suçlandığı konular ile ilgili ithamları dava esnasında sunarak, savunma hakkını kısıtlamıştır. İhtilal Mahkemesi, yargılama usulünde oldukça olumsuz icraatlara imza atmıştır. Eski devrin elitlerine ve İhtilal Konseyi'ne muhalefet edenlere ağır cezalar vermiştir. Burada, maksadın yargılama olmadığı bilakis duruşma aşamasına gelmeden suçlu olduklarına karar verilen kimselere ceza verme olduğu şeklinde çıkarımlar yapılması mümkün bulunmaktadır. Davaların bir kısmı gizli görülmüştür. Bazı oturumlar İhtilal Mahkemesi'nin duruşma esnasında aldığı kararlar ile kapatılmıştır. Bu duruşmalar ile ilgili kamuoyuna sızan bilgilerin kaynağı duruşmada

¹⁵⁴ Abu El-Feth, s.143-147

görevli askerler olmuştur.¹⁵⁵

3.2. Nasır'ın Tek Adamlık Dönemi

Cemal Abdül Nasır, Mısır İhtilali'nin ardından bir müddet perde arkasından yönetimde etkili olmuştur. Bazı politikalar hayata geçirildikten sonra Nasır, sırayla siyasi rakiplerini ve kendine olası bir tehdit oluşturacak her türlü elit zümreyi safdışı bırakma stratejisini izlemiştir. Ülke içindeki baskıcı tutumu, onun dış siyasette serbest ve etkin bir yol izlemesine yardımcı olmuştur.

3.2.1. Nasır'ın Muhammed Necib Paşa'yı Bertaraf Etmesi

Ali Mahir Paşa'nın Mısır'da yaşanan gelişmeler ekseninde istifa yolunu seçmesinin ya da istifaya zorlanmasının ardından kurulan askeri hükümetin başı Muhammed Necib Paşa, cumhuriyetin ilanı ile birlikte cumhurbaşkanı sıfatını da haiz bulunmuştur. Resmi surette hem başbakan (başvekil) hem de cumhurbaşkanı olarak görünen Muhammed Necib Paşa'ya rağmen Nasır fiili idarenin en güçlü adamı olma misyonunu sürdürmüştür.¹⁵⁶

Halk nezdinde itibar sahibi olan Muhammed Necib Paşa'nın hükümeti zamanında, krallık zamanından daha demokratik ve özgürlükçü bir atmosfere yol alınacağını düşünen (en azından o ana kadar hala düşünen) kimseleri hayal kırıklığına uğratan bir gelişme olan siyasi partilerin kapatılmasına dair çıkarılan yasa (alınan karar demek mevcut bir yasama meclisi olmadığından daha doğru olabilecektir ancak uygulama açısından yasa ifadesi de kabul edilebilir bir ifadedir.) ile siyasi partisiz bir döneme girilmiştir. Siyasi partilerin yasaklanması veya kapatılması işlemi müteakip şekilde uygulanan siyasi partilerin aynı ve nakdi değerlerine müsadere işlemi; iktisadi olarak sivil siyasi elitlerin gücünü kıran, buna mukabil militer siyasi elitlerin elini zenginleştiren ve güçlendiren bir işlem olarak analiz edilmeye veya yorumlanmaya

¹⁵⁵ Abu El-Feth, s.117-129

¹⁵⁶ Abu El-Feth, s.68-69

açıktır. Bu yasanın çıkarılmasından kısa bir müddet sonra Tahrir Heyeti isimli bir siyasi partinin kuruluşuna izin verilmesi ise göstermelik bir (siyasal) aksiyon olmuştur. Hatta, söz konusu siyasi partinin bizzat Nasır tarafından kurdurulduğunun söylenmesi de mümkün bulunmaktadır. Tahrir Heyeti'nin genel sekreterlik görevinin üstlenen kişi Tahavi'dir. Tahavi, Cemal Abdül Nasır'a çok yakın bir kimse olarak bilinmektedir. Tahrir Heyeti'nin ısmarlama yapısının, onun halk nezdinde karşılık veya itibar görmesine engel olan bir unsur oluşturduğunu öne sürmek mümkün bulunmaktadır. Siyasi parti yaşağını analiz ederken üstünde durmakta imtina edilmemesi gereken bir diğer husus ise Müslüman Kardeşler'in niçin bir siyasi parti olarak kabul edilmeyerek söz konusu yasaklamadan müstesna kılındığı hususudur. Nasır'ın genç bir subayken katılmış ve muhteviyatı hakkında malumat sahibi bulunduğu bu hareket ya da teşekkül, Mısır İhtilali esnasında ve hemen sonrasında; arzu ettikleri bir yönetim kurulacağı ümidiyle ihtilalcileri destekler bir surette görünmüştür. Bunun altında, Nasır'ın bir takım üst düzey Müslüman Kardeşler üyesini umumi akıbeta ve ihtilalcilerin zihniyetlerinde yatanlar ile arzularına dair olarak yanlış bilgilendirmiş ya da daha doğru bir ifade ile yanıltmış olması yatmaktadır.¹⁵⁷

Nasır'ın, görüntüde kendinden üstün olan Muhammed Necib Paşa'dan habersiz kararlar alması ve Nasır'ın askeri yönetim destekçisi olup Muhammed Necib Paşa'nın demokratik rejime dönülmesi arzusunda olması Muhammed Necib Paşa'nın Nasır'a karşı olumsuz tavır takınmasına meşruiyet kazandıran olgular olmuştur.

Muhammed Necib Paşa, halk nezdinde itibar görmesinin ve rütbe olarak Nasır'dan üstün olmasının verdiği bilinçaltı psikolojisiyle 1954 yılında Nasır ve arkadaşlarına olan muhalif tutumunun tonunu sertleştirmiştir. Daha özgürlükçü ve daha demokratik bir yönetim hayaliyle ve halk desteği ile bunu yapmış olması makul görülebilmektedir. Ancak, Hür Subaylar'a nazaran ordu hiyerarşisinde yüksek rütbeli olmuş olmasını kendisine dayanak yapması makul bir unsur olarak sayılmamalıdır. Zira, Hür Subaylar yılların yerleşik Kavalalı Hanedanı'na son vererek cumhuriyeti kurmuş ve Mısır İhtilali esnasında Muhammed Necib Paşa'yı rica ile ihtilalin başına geçirmiş

¹⁵⁷ Abu El-Feth, s.211-212

kimselerdir.¹⁵⁸

Muhammed Necib Paşa'nın kendilerine muhalif tutumundan ve siyasi rakip olarak oluşturduğu tehlike unsurundan sıkılan İhtilal Konseyi, 25 Şubat 1954 tarihinde Muhammed Necib Paşa'dan habersiz olarak Muhammed Necib Paşa'nın İhtilal Konseyi Başkanlığı'ndan ve Başbakanlık'tan istifa ettiğini duyurmuştur. İhtilal Konseyi yaptığı duyuruda, Muhammed Necib Paşa'dan boşalan koltuklara (Yarbay) Cemal Abdül Nasır'ın getirildiğini duyurmuştur. Halk nezdinde tepkiyle karşılanan bu duyuru, esasında fiili durumun resmi bir surete bürünmesi anlamını taşımaktadır. Başbakan Yardımcısı Cemal Abdül Nasır, 25 Şubat 1954 tarihinin öncesinde hem bir başbakan hem de neredeyse bir devlet başkanı gibi davranmıştır. İhtilal Konseyi'nin duyurusunu müteakip 2 günlük süre çok hareketli geçmiştir. Halkın gösterdiği tepki ile birlikte ordunun içerisindeki bazı şahısların da Muhammed Necib Paşa lehine tutum göstermeleri, Nasır ve arkadaşlarının işini zorlaştırmıştır. 27 Şubat 1954 tarihinde Muhammed Necib Paşa'nın evinden kaçırıldığı haberinin yayılması Mısır'daki tansiyonun daha da yükselmesine neden olmuştur. Bir taraftan halk ve halkın içinde halkı yönlendiren elit unsurlar (Müslüman Kardeşler'in üst düzey isimlerini de bu elit unsurlara dahil etmek mümkündür), diğer bir taraftan ise ülkenin yönetimini devralmış silahlı örgütün yani ordunun içerisindeki huzursuz sesler Muhammed Necib Paşa'nın istifa ettiğinin bildirildiği görevlerine yeniden dönmesine yol açmıştır.¹⁵⁹

Nasır, siyasi rakibi Muhammed Necib Paşa aleyhine yaptığı hamlenin boşa çıkması neticesinde itibar kaybetmiştir ve istemediği bir takım tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede, 5 Mart 1954 tarihinde ve 25 Mart 1954 tarihinde 5 Mart'ın ince çizgilerinin kalın bir tonda üzerinden geçen; çeşitli konularda özgürlükler getiren ve en önemlisi olarak siyasi temsili sağlayacak bir parlamento (Mısır İhtilali öncesi iki dereceli sistemin aksine tek dereceli meclis sistemi) kurulmasını öngören kararlar İhtilal Konseyi'nce alınmıştır. Nasır, halkın ve bazı elit grupların Muhammed Necib Paşa'yı yeniden göreve getirmesinden ders almışçasına; istemeye istemeye aldığı bu kararların aleyhine tutum oluşturmak için benzer enstrümanları kullanma yoluna gitmiştir. Emrindeki askerler vasıtasıyla bir kısım halkı 5 Mart ve 25 Mart Kararları aleyhinde

¹⁵⁸ Abu El-Feth, s.150-160

¹⁵⁹ Abu El-Feth, s.161-167

örgütleyen ve kışkırtan Nasır, ayrıca bir takım sendikaları da kendi yanında (demokratik sistem aleyhinde) göründürmeye gayret etmiştir. Bu yeni siyasi taktiğinin başarılı olması, Nasır'a siyasetin de askerlik gibi forstan ibaret olmayıp strateji ve hile içerdiğini öğretmiştir. Muhammed Necib Paşa'yı ekarte etmek de Nasır'a düzenlenen (ya da kurgulanan) başarısız bir suikast girişiminin ardından suçun Muhammed Necib Paşa'ya yıkılması ve neticesinde Muhammed Necib Paşa'nın hapsedilmesi sayesinde mümkün olmuştur.¹⁶⁰

3.2.2. Müslüman Kardeşler'in Nasır Dönemindeki Siyasi ve İktisadi Etkileri

Müslüman Kardeşler, bir öğretmen olan Hasan El-Benna tarafından Müslümanlar'ın kardeşliğine ve birliğine vurgu yapan¹⁶¹ bir teşekkül olarak inşa edilmiştir.¹⁶² Cemal Abdül Nasır, tüm siyasi partiler kapatılırken faaliyetinin sürmesine izin verilen Müslüman Kardeşler'in, gelecekte kendisine büyük bir tehdit olacağı endişesi ile üzerine gitmeye karar vermiştir. Nasır, Hür Subaylar mensubu diğer arkadaşları ile birlikte Mısır'ın çeşitli ideolojik teşekküllerine ve bu teşekküllerin fraksiyonlarına katılırken hem uzun vadede idareyi ellerine alırken kendilerine destek kazanma hem de toplumun temayülünü yakından müşahede imkanı arayışında olmuşlardır. Bu çerçevede, Nasır Mısır İhtilali'nden 7 yıl evvel Müslüman Kardeşler'in içerisine girmiş ve pek çok konuda bilgi toplamıştır. Nasır'ın, bir noktada Müslüman Kardeşler ile bazı ortak ülküleri paylaştığını söylemek mümkün olabileceği gibi Hür Subaylar'ın diğer üyelerinin yaptığı gibi toplum nezdinde tesirli olan teşekküller hususunda malumat sahibi olma gayesinin salt gaye olduğunu söyleyebilmek de mümkündür.¹⁶³

Nasır'ın dış politika sistematüğinde kurguladığı Araplar ve Afrika ve onun

¹⁶⁰ Abu El-Feth, s.168-173

¹⁶¹ Said Havva, **Ellinci Yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı**, çev:Ramazan Nazlı, İstanbul: Hilal Yayınları, 1980, s.45-56

¹⁶² İshak Musa Husaini , **The Moslem Brethren : The Greatest of Modern İslamic Movements**, Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956, s.9-24

¹⁶³ Abu El-Feth, s.200-202

üzerine tüm Müslümanlar'ın birlikte hareket etme ideali perspektifinden düşündüğümüzde Nasır'ın düşüncelerinin Müslüman Kardeşler ile bir parça keşişebileceğini iddia etmek mümkündür. Müslüman Kardeşler'in Mısır İhtilali'ni ilk aşamada desteklediği¹⁶⁴ de çok açık bir şekilde ortaya konulabilen bir olgu olmuştur. Bunun yanında, Nasır'ın Arap ve Sünni Müslüman köklerine sahip olmasının da onun milliyetçilik damarını herhangi başka bir milliyetçilikten farklı gösterdiğini iddia etmek de mümkündür. Müslüman Kardeşler'in başına henüz Mısır İhtilali gerçekleşmeden önce Hasan El-Hudeybi geçmiştir. Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan El-Benna'nın öldürülmesinin ardından bir yılı aşkın bir süre lider hususunda sıkıntı yaşayan ve bir nevi fetret dönemi yaşayan Müslüman Kardeşler, Hasan El-Hudeybi liderliğinde Mısır İhtilali ve sonrasında ülke adına önemli bir siyasi rol üstlenmiştir. Hasan El-Hudeybi, Hasan El-Benna gibi bir öğretmen değil yıllarca Mısır Yüksek Mahkemesi'nde hakimlik yapmış bir hukukçu olarak harekette yeni bir lider figürü çizmiştir. Nasır'ın, gerek bizzat gerek aracılar kullanarak Müslüman Kardeşler ile iyi ilişkiler kurmuş olması ihtilal esnasında ve sonrasında ona bazı faydalar getirmiştir. Konuyu sadece Nasır ile sınırlamak da doğru olmayacaktır. Çünkü, Mısır İhtilali'nin ardından oluşturulan İhtilal Konseyi üyelerinden Abd-el Latif Bağdadi, Kemalettin Hüseyin ve Abdülhakim Amr'ın Müslüman Kardeşler üyesi oldukları bilinmektedir. Aynı zamanda, Nasır ve arkadaşlarının yaptığı ihtilalin kendi arzu ettikleri bir dönemin ve yönetimin kapısını açacağını düşünen Hasan El-Hudeybi de Mısır İhtilali'ni desteklemiş ve diğer Müslüman Kardeşler üyelerini bu yönde etkilemiştir.¹⁶⁵

İhtilal Konseyi ve Müslüman Kardeşler arasındaki müspet ilişkiyi, tüm siyasi partiler kapatılırken ve bir siyasi parti olmasa da yasaklanması gayet mümkün iken Müslüman Kardeşler'in bundan müstesna tutulması şeklinde görebilmek mümkün olacaktır. Ancak Nasır'ın gittiği yolun ne olduğunu anlamaya başlayan Müslüman Kardeşler, ihtilalden sonra Nasır'ın aleyhine dönmeye başlamışlardır. Nasır, ilk etapta Müslüman Kardeşler'in liderinin değişmesinin ve kendisine karşı daha yakın ve ılımlı bir liderin başa geçmesinin gerektiğini düşünmüştür. Bu doğrultuda, Hasan El-Hudeybi'ye karşı Müslüman Kardeşler içerisinde bir muhalefet körüklemiştir. Bir

¹⁶⁴ İsmail Yaylacı, "Mısır'da İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık", Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları** içinde (135-163), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.154-157

¹⁶⁵ Abu El-Feth, s.203-206

noktada muhalefet epeyce güçlenip Hasan El-Hudeybi ve çevresindekileri mağlup edecek raddeye gelmiş olsa da nihayetinde Hasan El-Hudeybi, Müslüman Kardeşler içerisindeki güçlü konumunu korumuştur. Nasır, Hasan El-Hudeybi'yi deviremeyeceğini anlayınca Müslüman Kardeşler üyeleri olanlardan özellikle öğrenciler aleyhine tutuklama furyası başlatmıştır. Elbette, zahiri görüntü rejim ya da mevcut yönetim muhalifliği olsa da bu tutuklamalar daha sonraki dalgalara habercisi olmuştur.¹⁶⁶

Zamanında öğrenciyken İngiliz aleyhtarı gösterilere katılan ve hatta bu gösterilerde yaralanmışlığı bulunan Nasır, iktidarı ele geçirdiğinde gösteri yapan öğrencileri tutuklattırmaktan imtina etmemiştir. Hasan El-Hudeybi ve Müslüman Kardeşler'in önde gelen isimleri de Nasır tarafından tutuklatılmışlardır ancak Muhammed Necib Paşa'nın devreye girmesiyle Hasan El-Hudeybi ve yakınındaki isimler serbest bırakılmışlardır. Muhammed Necib Paşa'yı ekarte ettikten sonra Nasır için en açık ve en makul hedef Müslüman Kardeşler olarak görülmüştür. Müslüman Kardeşler üyelerinin büyük bir zulme uğramasını başlatan süreç ise Muhammed Necib Paşa'nın sorumlu tutulduğu girişim gibi Nasır'a yönelik başka bir başarısız suikast girişimi olmuştur. 26 Ekim 1954 tarihinde Nasır'ın konuşma yaptığı bir sırada silah sesleri duyulmuştur. Bu silah seslerinin sorumlusu olarak yakalanıp tutuklanan gencin ismi Mahmud Abdüllatif olmakla birlikte Müslüman Kardeşler'e üye olduğunun ortaya çıkması Müslüman Kardeşler aleyhine yeni bir tutuklanma furyasını beraberinde getirmiştir. Başarısız saldırıdan tüm Müslüman Kardeşler üyelerini sorumlu tutan Nasır, geniş çapta tutuklamaların fitilini ateşlemiştir. 26 Ekim 1954 tarihli suikast vakasıyla ilgili çeşitli teoriler mevcuttur. Nasır'ın teorisi aleni şekilde, bunun Müslüman Kardeşler tarafından organize bir biçimde tertip edildiği şeklindedir. Bir diğer teori, Mahmud Abdüllatif'in sadece ateşli bir genç olduğu ve söz konusu suikasti kimseye danışmadan kendi kendine planladığıdır. Müslüman Kardeşler tarafından ortaya konan teori ise söz konusu suikastin kurmaca olup bizzat Nasır tarafından tertip edildiği ve böylece Müslüman Kardeşler'i ezmek için arzu ettiği fırsatı bulmuş olduğu yönündedir. Tutuklamaların ardından yaşanan süreçlerin ve olayların, Müslüman Kardeşler'in

¹⁶⁶ Abu El-Feth, s.207-209

teorisiyle uyuşur bir surette tezahür ettiğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.¹⁶⁷

Tutuklulara yapılan işkence ve kötü muameleler, yargılama safhalarının özensiz ve peşin hükümlü görüntüsü ile verilen idam cezaları; detaylandırılmadan dahi malum durumu gözler önüne sermektedir. Müslüman Kardeşler'in lideri Hasan El-Hudeybi önce idam cezasına çarptırılmış ancak (İslam ülkeleri nezdinde) uluslararası diplomasinin devreye girmesi ile idam cezası müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. Hasan El-Hudeybi dışındaki Müslüman Kardeşler'in önde gelen isimleri (9 Aralık 1954 tarihinde) idam edilmişlerdir. İbrahim Tayyib, Abdulkadir Udeh, Yusuf Talat, Şeyh Muhammed Fargal ve Mahmud Abdüllatif isimleri idam edilen ve en bilinen isimlerin başında gelmekteydiler. Ancak, idam edilenler haricindeki tutukluların bir kısmı da hapis buldukları müddet içerisinde teker teker öldüler. Bu kişilerin ölüm sebepleri gizemini korumaktadır. Ölümleri gizemli olmayan başka bir grup ise *Tura Kasaplığı* olarak literatüre girmiş bir müdahale ile gardiyanlarca öldürülen 21 mahkum olmuştur. Tecrit edildikleri ve ailelerinin ziyaretine izin verilmediği için nümayişe kalkışan bu mahkumlar, bu kalkışmalarının sonucunda canlarından olmuşlardır. Netice olarak, Nasır'ın Müslüman Kardeşler'e vurduğu darbe sert olmuştur.¹⁶⁸

Nasır'ın öteden beri genellikle Müslüman Kardeşler hakkında bilgi aldığı isim Müslüman Kardeşler üyesi bir avukat olan El Aşmavi olmuştur. İhtilal öncesinde ve sonrasında Nasır ile her türlü konuyu konuşan, fikir alışverişinde bulunan ve Nasır'ı samimi görüp güvenen El Aşmavi'nin duyduğu bu güven kendisine pahalıya patlamıştır. Müslüman Kardeşler aleyhine tutuklama hareketına girişildiğinde El Aşmavi de tutuklanmış ve daha sonra alınan bir ihbar üzerine El Aşmavi'nin çiftliğinde bulunan büyük çaptaki mühimmat ortaya çıkarılmıştır. Konunun ironik ve trajik yönü ise Mısır İhtilali'nden önce İngilizlere karşı kullanılmak üzere edinilen ancak askerlerin (Hür Subayların) gayri-resmi olarak böyle bir mühimmat buldurmasının oluşturacağı tehdit nedeniyle El Aşmavi'nin söz konusu mühimmatı çiftliğinde saklamayı kabul etmiş olmasıdır. Saklama ricasının ise zamanında El Aşmavi'nin yakın arkadaşı olan Nasır tarafından yapılmış olması ayrıca ehemmiyetlidir. Nasır, Müslüman Kardeşler'e hücum

¹⁶⁷ Abu El-Feth, s.210-220

¹⁶⁸ Abu El-Feth, s.218-229

ettiğinde dost veya düşman ayrımı yapmamıştır.¹⁶⁹

Nasır ve Müslüman Kardeşler arasındaki Mısır İhtilali'ne yönelik ilişkiyi Nasır'ın Mısır İhtilali'nden önce Müslüman Kardeşler'i benimseyip (ya da benimsemeyip sadece stratejik olarak) üye olması kadar, Müslüman Kardeşler'in de emperyalizmin destekçisi haline geldiğini düşündükleri Mısır yönetiminin değişmesi ve topluma nüfuz edecek köklü değişimler yapılması gereğinin güç kullanmayı zaruri kıldığı şeklinde de okumak mümkündür.¹⁷⁰

Emperyal destekli hakim bir gücün ve bu gücün sembolü kralın tasfiye edilmesinin, diğer bir ifadeyle aslan elitin düşüşünün tilkilerin ittifakına bağlı olduğu savunulabilir. Aynı şekilde, hanedan kurmuş rantçı elitin düşüşü de ancak yeni düzende iktisadi dağılımdan büyük pay alabilecek spekülâtör elitlerin yeni bir iktisadi düzen kuracak güce ulaşmak için ittifak kurması gerekliliği içerisinde değerlendirilebilir.¹⁷¹

Müslüman Kardeşler'in yönetimde etkin olmaları halinde ortaya koyacakları siyasi ve iktisadi ilkeleri mevcut olmuştur. Ancak, baskıcı yönetim ve baskıcı yönetimin işkence ile öldürmeye varan icraatları Müslüman Kardeşler'in bu konuda faaliyet alanı bulamamasına neden olmuştur. Temellerini Hasan El-Benna'nın oluşturduğu iktisadi ilkeler; Müslümanlar'a farz olan zekatın toplanıp gerekli yerlere dağıtılması, faizin yasaklanması, zaruri müesseselerin millileştirmesi, tefeciliğin ortadan kaldırılması, düşük derecedeki kamu görevlilerinin maaşının arttırılmasına mukabil yüksek derecedeki kamu görevlilerinin maaşının düşürülmesi, kamu görevlilerine sadece zaruri vazifeler verilmesi ve üretimi arttıracak hususlarda teşvik edilmeleri, işçilerin de aynı şekilde üretimi arttıracak hususlarda teşvik edilmeleri ile ayrıyeten toplumsal dengeyi sağlayacak adımlar atılması, tarım arazileri ile yer altı kaynaklarının ihya edilmesi, devletin yatırım yaptığı projelerin toplumsal fayda açısından tercih konusu olması şeklinde sıralanabilmekte olup Müslüman Kardeşler'in takip ettiği siyasi ilkeler; particiliğe son verilmesi, hukukun İslam'a göre şekillendirilmesi, silahlı kuvvetlerin kuvvetlendirilmesi, İslam birliği ve hilafet için adımlar atılması, kamu görevlilerine dini

¹⁶⁹ Abu El-Feth, s.209-225

¹⁷⁰ Alev Erkilet, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler**, 5. Baskı, Ankara: Hece Yayınları, 2010, s.219-229

¹⁷¹ Pareto, s.13-14

telkinlerde bulunulması, kamuda mesai saatlerinin ibadetlere göre düzenlenmesi, rüşvet ve iltimasın önüne geçilmesi, hapisane ile hastane gibi kamu kurumlarının İslami esaslara göre yeniden şekillendirilmesi olarak ortaya koyulmuştur.¹⁷²

3.2.3. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi ve Nasır'ın Uluslararası Arenada Yükselişi

Cemal Abdül Nasır'ın tarihte tanınan bir lider olmasında, ülke çapında yaptığı icraatlardan çok uluslararası camiada yaptığı hamleler rol oynamıştır.¹⁷³

Nasır, Mısır İhtilali'ni ideolojik olarak konumlandırırken kraliyet sistemi ve eski sistemin elitlerini karşı cepheye koymanın yanı sıra, karşı cephenin dış desteğini ve ihtilale ihtiyaç duyan sistemin kökenini İngiltere'ye bağlamıştır. Nasır'ın düşüncesine göre, Mısır adına tam bir özgürlük; sadece içsel yapının değiştirilmesi ile değil ancak ve ancak dışsal etkinin kırılması ile mümkün olabilecek bir unsurdur. Nasır'ın bu düşüncesi çerçevesinde; İngiltere ile Mısır, 27 Temmuz 1954 tarihinde Süveyş Kanalı Bölgesi'nde konuşlanmış İngiliz askerlerinin bölgeyi tahliye etmesi hususunda bir antlaşma imzalamışlardır. Mısır'ın siyaseti kendi sömürge geçmişine yönelik toparlanma ile sınırlı kalmamıştır. Aynı yıl Cezayir'de Fransa'ya karşı başlayan ve sürdürülen ayaklanmalar üçüncü taraflar açısından önemli bir sınav olmuştur. Fransa'nın kolonisinde başlayan bu ayaklanmaya Mısır açık bir şekilde destek vermiştir. Mısır'ın bu tutumu bir zamanlar kendisini işgal etmişliği bulunan Fransa'nın hiç hoşuna gitmemiştir. Mısır'da siyasi rakiplerini ekarte ettikten ve kendine bazı konularda karşı çıkan elitleri ezdikten sonra Nasır, tek adam siyaseti ile oldukça serbest hareket etme imkanı bulmuştur. Bu imkanı, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya ve soğuk savaş atmosferinde¹⁷⁴ fırsata dönüştürmeyi bilmiştir. NATO (North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'nun SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tehlikesine karşı mukavemet ve politik gücünü artırma maksadıyla aktif bir siyaset yürüten Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'da bazı

¹⁷² Erkilet, s.256-259

¹⁷³ Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev: Yavuz Alogan, 5.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.463-469

¹⁷⁴ McNeill, s.724-739

temaslar¹⁷⁵ kurmuştur. Bu temasların neticesi ilk olarak 1954 yılında Türkiye ve Pakistan arasında bir işbirliği antlaşmasının imzalanması ile surete bürünmüştür. Ertesi yıl Türkiye ile Irak, benzer bir antlaşmaya imza atmışlardır. Aynı yıl içerisinde antlaşma hem bir uluslararası savunma teşkilatı suretine bürünmüş hem de İngiltere, Pakistan ve İran'ın asil üye olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ise gözlemci üye olarak katıldığı bir pakta dönüşmüştür. Bu pakt, literatürde (kuruluş tarihi 24 Şubat 1955 olan ve kurucularının Türkiye ve Irak olduğu) Bağdat Paktı olarak anılmaktadır. Mısır ise, Bağdat Paktı'na katılması yönündeki talepleri geri çevirmiş ve aksine bu pakta siyasi çerçevede tepki göstermiştir.¹⁷⁶

Mısır ile benzer bir siyaset izleyen bir diğer ülke ise Suriye olmuştur. Nasır yönetimindeki Mısır'ın NATO doğrultusunda hareket etmeyi kabul etmemesi ve kendisini SSCB ile de aynı cephede görmemesi üçüncü bir yol izlemesine neden olmuştur. Mısır İhtilali sonrasında kurulan cumhuriyet, kraliyet dönemi ile ilişkilerini kesmiş görünmektedir. Ancak dış politikada ilk etapta tüm eski düzeni baştan aşağı bozmayı göze alamamıştır. Nil Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Asvan Barajı projesi çerçevesinde izlenilen yol buna delalet etmektedir. Nil Nehri'nden daha etkin yararlanmayı öngören proje, Mısır'ın iktisadi açıdan oldukça rahatlamasına yol açacak bir proje olarak gözükmekle birlikte oldukça ağır bir maliyetin altına girme mecburiyetini taşımakta olmuştur. Bu çerçevede, Nasır'ın İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi iki büyük devlete ve Batı destekli uluslararası finans sağlayacak kuruluşlara yöneldiği görülmektedir. Batı Bloğu'nun en çetin figürleri destek yönünde tutum belirtmelerine rağmen, işler Nasır'ın tahayyül ettiği gibi gelişmemiştir. Mali destek yönünde olumlu işaret alan Nasır, bunlara mukabil kendisinden ekonomi-politik karşılıklar bekleneceğini anlamıştır. Bunun yanında, ordunun modernizasyonunu ve geliştirilmesini önemli bir mesele olarak gören Nasır, söz konusu ülkelerin bu konuda olumsuz yaklaşım göstermesi ile ikinci darbeyi yemiştir. Mısır İhtilali'nden kısa bir müddet önce İsrail'e karşı savaşan bir kitleye, yeni silahlar temin etmesi için destek verilmesi uygun görülmemiştir. Bu hususlara siyasi tepki koyan Nasır, SSCB ile

¹⁷⁵ Edward S. Greenberg ve Benjamin I. Page, **The Struggle For Democracy**, Harper Collins College Publishers, New York: 1993 s.574-578

¹⁷⁶ Raymond William Baker, **Egypt's Uncertain Revolution Under Nasser and Sadat**, London: Harvard University Press, 1978, s.34-38

yakınlık kurma yoluna gitmiştir. Özellikle orduya yeni silah temin etme hususunda rotasını SSCB'ye çevirmiştir ve bu siyaset Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Öte yandan, Nasır'ın kendini ve Mısır'ı konumlandığı yer, ne Batı Bloğu ne de Doğu Bloğu olmuştur. Bağdat Paktı'na katılmayan ve tepki gösteren Nasır'ın izlediği üçüncü yol Bandung Konferansı ile şekillenmiştir. Batı Bloğu ve Doğu Bloğu haricinde bulunup yakın zamanda bağımsızlığını kazanmış devletlerin bir araya geldiği ve 18 Nisan 1955'te başlayıp 1 hafta süren bu konferansta, üçüncü bir yolun mümkün olabileceği görülmüştür. Neticede Cemal Abdül Nasır'ın da çok etkili bir figür olarak rol aldığı *Bağlantısızlar Hareketi*'nin temelleri bu konferansta atılmıştır.¹⁷⁷

Bağlantısızlar Hareketi'nde Nasır gibi Hindistan Başbakanı Pandit Jawaharlal Nehru, Endonezya Devlet Başkanı Sukarno (Ahmed Şükranı) ve Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito da önemli etkilere sahip olmuş figürler olmuşlardır. Batı Bloğu ve Doğu Bloğu'nun yanında üçüncü bir bloğu temsil eden Bağlantısızlar Hareketi'nin uluslararası resmi bir kurum haline gelmesi 1961 yılında gerçekleşmiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk genel sekreteri Josip Broz Tito olmuştur. Nasır ise Josip Broz Tito'nun ardından 1964'ten 1970'e kadar Bağlantısızlar Hareketi Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür. Nasır'ın dış politikada rahat hareket etmesinin önemli bir unsuru, 26 Haziran 1956 yılında Mısır'da yapılan referandum ile Yeni Mısır Anayasası'nın kabul edilmesi olmuştur. Yeni Anayasa'nın kabulü ile birlikte Nasır da Mısır Cumhurbaşkanı seçilerek politik meşruiyet kazanmıştır. Muhammed Necib Paşa'yı hapsedtikten sonra fiilen yürüttüğü devlet başkanlığı ve cumhurbaşkanlığı vazifesini, Mısır halkının verdiği oylar ile hukuki statüye sokmuştur. Söz konusu referandumun ne derece sağlıklı olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur. Ancak sonuç olarak Bandung Konferansı ve cumhurbaşkanlığına seçilmesinin verdiği güç ve cesaret, Nasır'ın daha etkin bir siyaset izlemesine neden olmuştur. Bu çerçevede, Mısır İhtilali'nin dördüncü yıldönümünde Süveyş Kanalı'nı millileştirme yoluna gitmiştir. Bu hareket oldukça cesur ve bağımsızlık mesajını vurgulayan bir hamle olmuştur. Bu hareket, yapılırken dış finansman kullanılan ve borçlar ödenemediği için Mısırlı olmayanların üzerinde hak elde ettiği Süveyş Kanalı'ndan yabancıların elini çektirmek anlamına gelmiştir. Nasır'ın

¹⁷⁷ Baker, s.38-39

bu hamlesi Batı Bloğu'nu kızdırırken, Arap ülkeleri ve Bandung Konferansı katılımcısı ülkeler arasında itibar kazanmasına neden olmuştur. Batılı devletler, söz konusu millileştirme işleminin hukuksuz ve yanlış olduğu imasıyla bazı temaslarda bulunmaya çalışmışlardır.¹⁷⁸

Bu çabalar sonuçsuz kaldığında Nasır'a boyun eğmeyi düşünmemişlerdir ve literatüre *Süveyş Krizi* olarak geçen olay hakkında farklı bir çözüm yolu aramışlardır. Bulunan çözüm yolu; İsrail, Birleşik Krallık (UK / United Kingdom) ve Fransa kuvvetlerinden oluşan bir koalisyon ordusunun Mısır'a müdahalesi olmuştur.¹⁷⁹

29 Ekim 1956 tarihinde İsrail, Mısır topraklarına karşı saldırıya geçmiştir. İsrail'in yaptığı kara saldırısını İngiliz ve Fransız uçakları havadan desteklemiştir. Bu saldırının neticesinde Sina Yarımadası, İsrail tarafından işgal edilmiştir. İsrail, Sina Yarımadası'nı işgal ederken İngiliz ve Fransız birlikleri sadece havadan bombalama yapmakla kalmamış, 6 Kasım 1956 tarihinde Port Fuad ve Port Said kentlerine çıkarma yapmışlardır. Ancak işin uluslararası camiada meşruiyet kazanması için üç saldırgan devletin dünya kamuoyuna sundukları senaryo farklı şekilde olmuştur. Süveyş Kanalı'nda hisse sahibi olan ve Nasır'ın millileştirme yapıp kendilerine hisse bedeli ödemesini kabul etmeyen Birleşik Krallık ve Fransa, İsrail'i kışkırtarak Mısır'a saldırtmış ve sonrasında kendilerini uzlaştırmacı ve barış sağlayıcı bir rolle biçimlendirip sunarak Mısır'ı dize getirmeyi denemişlerdir. Mısır'ın tek başına İsrail, Fransa ve Birleşik Krallık karşısında askeri olarak çok fazla şansı olmayacağı tahlil neticesi ortaya konulabilecek bir husustur. Ancak, bu üç saldırgan devletin hesaba katmadıkları şey uluslararası düzlemde nadir gerçekleşen bir ittifakın kendi aleyhlerinde tutum takınacağı olmuştur. SSCB söz konusu işgallere karşı çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri de SSCB ile benzer bir tutum takınmıştır. SSCB'nin şikayetinin temelini işgallerin Batı Bloğu tarafından yapılmış olması oluştururken, Amerika Birleşik Devletleri'nin şikayetinin temelini Batı Bloğu'nun baş aktörü olan kendisinden habersiz ve izinsiz bir şekilde hareket edilmesi olmuştur. İşgallere Arap Dünyası ile Batı Bloğu ve Doğu Bloğu dışında kalan ülkelerin büyük bir kısmı da tepki göstermiştir. Mezkur

¹⁷⁸ Baker, s.39-40

¹⁷⁹ Avi Shalim, "The Protocol of Sevres,1956: Anatomy of a War Plot", David Tal (Ed.), **The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East** içinde (119-143), London: Frank Cass Publishers, 2001 s.119-143

vaka, Birleşmiş Milletler nezdinde uluslararası camiaya da intikal etmiştir. SSCB'nin Birleşik Krallık'a ve Fransa'ya tehditkar bir tutum sergilemesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu iki devletin arkasında durmaması neticesinde Birleşik Krallık ile Fransız birlikleri Mısır'dan çekilmişlerdir. İsrail birlikleri ise diğer iki devletin birlikleri gibi çekingen davranmamışlardır ancak hem İsrail'i hem de Mısır'ı kontrol etmek ve savaşmalarını önlemek adına bölgeye Birleşmiş Milletler Barış Gücü konuşlanmıştır. Süveyş Krizi bazı literatürel şekillerde İkinci Arap-İsrail Savaşı olarak da adlandırılmaktadır. 1948'te başlayıp 1949'da sonlanan Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın ardından gelen 1956 Süveyş Krizi'nin uluslararası çapta büyük sonuçları olmuştur. Dünya siyasetinde Avrupa Devletleri'nin egemenliğinin sona erdiğinin sembolü haline gelmiştir. Mısır ve Nasır açısından ise askeri başarısızlık ve işgale maruz kalınmış olmasına rağmen olumlu getirileri olmuştur. Nasır, Süveyş Krizi'nin ardından popülerite kazanmış ve uluslararası çapta itibar kazanmıştır.¹⁸⁰

3.2.4. Süveyş Krizi Kazanımları ve Milliyetçi İktisadi Politikalar

Süveyş Krizi, Nasır'a askeri bir başarısızlıkla birlikte siyasi bir başarı getirmiştir. Bu siyasi başarı unsurunu ve edindiği konumu korumak ve geliştirmek için farklı stratejik hamlelere yönelmiştir. Siyaset ve iktisat ilişkisini iyi yorumlayan Nasır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiği gibi Mısır'daki Fransız ve İngiliz şirketlerini de millileştirme yoluna gitmiştir. İktisadi atılımlar bunlarla sınırlı kalmamış ve Mısır'da faaliyet gösteren tüm yabancı bankalar ile yabancı sigorta kuruluşları üzerinde 1957 yılında millileştirme politikası uygulanmıştır. Yabancı bankalar ile yabancı sigorta kuruluşları millileştirilirken, Mısır'ın yerli bankaları ve yerli matbaaları üzerinde de kamulaştırma (devletleştirme) politikaları uygulanmıştır. Nasır'ın iktisadi politikaları basın elitleri ve iktisadi elitlerin gücünü kırmış ve devlet lehine olacak şekilde kendi kontrolüne geçirmiştir. İktisadi eylemlerin harici eski dönemin birçok elitinin İhtilal Mahkemesi kanalıyla hukuki yoldan bertaraf edildiğini de hatırlatmakta fayda vardır. Nasır, yönetiminin uzun ömürlü olacağını tahayyül ettiği sırada Mısır için 5 yıllık

¹⁸⁰ Baker, s.38-43

kalkınma planını devreye sokmuştur.¹⁸¹ Bu kalkınma planı, 1962 yılına kadar ülkenin kalkınma rehberi olacak şekilde hazırlanmıştır. Kamulaştırılan kurumlar bankalar ve matbaalar ile sınırlı kalmamış, bu kurumların yanına sanayi ve ticaret şirketleri de katılmıştır. Bu iktisadi gelişmelerle birlikte siyasi yönden baskıcı bir yönetim anlayışı hüküm sürmeye devam etmiştir.¹⁸²

1957 yılında siyasi partiler ekseninde kayda değer siyasi gelişmeler görülmüş olup Nasır'ın kontrolündeki ve halk nezdinde itibarsız olan Tahrir Heyeti'nin kapatılmasını El-İttihadül Kavmi (Partisi)'nin kurulması takip etmiştir. Aslına bakıldığında El-İttihadül Kavmi tümüyle Tahrir Heyeti'nin misyonunu devralmıştır. Nasır'ın uluslararası siyasette yıldızını parlatan nokta, Arap milliyetçiliği ve Arap milliyetçiliğinden beslenen Arapları birleştirme ideali olmuştur. Nasır'ın düşüncesinde, Arapların birleşmesi, Afrika'nın Araplarla birleşmesi ve nihayetinde tüm Müslüman nüfusun birleşmeye dahil olması anlayışı geçmekle birlikte hamle ve hareketlerinde din birliği vurgusu millet birliği vurgusu kadar koyu olmamıştır. Suudi Arabistan'ın başı çektiği İslam birliği ideali, Nasır tarafından (idealin Amerika Birleşik Devletleri projesi olduğunu savunan) anti-emperyalist argümanlarla karşı çıkılan bir ideal olmuştur. Nasır, Arap milliyetçiliğini benimsemiş bir asker olmakla birlikte Mısır İhtilali için dini referanslar kullanan kişi ve gruplarla ittifak yapmış ve kendisi de bir müddet dini referanslar kullanmıştır. Siyasi rakipler bertaraf edildiğinde ise farklı bir çizgi izlemekte beis görmemiştir. Dikkatten kaçmaması gereken bir önemli bir nokta, Arap milliyetçiliğinin bazı unsurlarının Arapların yaydığı bir din olan İslam ile birlikte oluşan İslam kültürü ile zıt düşmediği olmalıdır. Bununla birlikte, İslam kültüründe kavmiyetçiliğin olumsuzlanmasının ayrıca değerlendirmeye değer bir konu olarak ele alınması mümkün bulunmaktadır.¹⁸³

Milliyetçiliği iktisadi manada millileştirme politikaları üzerinden uygulamaya sokmaya çabalayan Nasır, sosyalist argümanlardan da yararlanmıştır. Nasır'ın sosyalizminin Nasır'a has bir nasyonal sosyalizm olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu sosyalizm ise toplumculuk ya da halkçılık gibi ifade edilebilir. Fakat, bu tarz bir

¹⁸¹ Abdel-Malek, s.87-126

¹⁸² Baker, s.55-62; Peter Mansfield, **Nasser's Egypt**, England: Penguin Books, 1965, s.129-167

¹⁸³ Baker, s.55-69

ifade söz konusu iktisadi politikaların askeri güç eliyle dayatıldığına aksine bir anlam taşımamaktadır. Nasır, 1961 yılında yürürlüğe koyduğu mevzuat ile çeşitli alanlarda 1961'e kadar sirayet eden değişiklikleri bir adım öteye götürmeye çabalamıştır. Nasır bu değişiklikleri farklı alanlar olarak çeşitli başlıklarda tasnif etmiştir. Bunlar; üretim alanı, sanayi alanı, ticaret alanı, mali alan ile bina ve toprak mülkiyeti alanı şeklinde ifade edilmektedir.¹⁸⁴

3.2.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti

Nasır'ın uluslararası düzleme kattığı ve oldukça emeğinin bulunduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti, ideolojik özütünü Arap milliyetçiliğinden almıştır. Mısır, Suriye ile birleşerek 1 Şubat 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşunu gerçekleştirmiş ve bu yeni birleşik devletin en asli unsuru olmuştur. Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne Yemen de katılmış ve bu birlik daha da genişlemiştir. Mısır İhtilali öncesinde düşük rütbeli bir subay olan ve askeri elit bir aileden de gelmeyen (babası posta memuru olan) Nasır, ihtilalin üzerinden 6 yıl bile geçmemişken kendisini devletler üstü bir lider olarak görmeye başlamıştır. Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni genişletmek adına Suudi Arabistan ve Ürdün'e birleşme çağrısı yapmışsa da bu çağrısı karşılıksız kalmıştır. Kral Suud Bin Abdülaziz el-Suud bu çağrıyı kabul etmemiştir çünkü Araplar üzerinde oluşacak bir Nasır liderliğini reddetmiş ve Arap dünyası üzerinde kendi liderlik yolunda siyaset izlemiştir. Nasır ve Kral Suud Bin Abdülaziz el-Suud arasındaki çekişme uzun müddet devam etmiştir. İkisi de birbirlerini politikaları nedeniyle ağır şekilde eleştirdiği gibi bu çekişme bir raddede iki tarafın birbirine suikast hazırlığında olduğu iddialarına değin varmıştır. Nasır'a yönelik bir suikast hazırlığının başarıya ulaşmadan ortaya çıkarılması Nasır'a yönelik farklı kişilerce planlandığı öne sürülen diğer başarısız suikastler gibi Nasır'a artı puan kazandırmıştır. Bu noktada, Nasır'a yönelik suikast girişimlerinin hep başarısız olması yoruma açıktır ancak gerçek ya da kurmaca olsun Nasır'ın sert yönetim göstermesine meşruiyet kazandırma fonksiyonları yadsınamaz bir gerçektir. SSCB'ye yakın siyaset izleyen Irak ihtilalcileri

¹⁸⁴ Cemal Abdunnasır, **Arap Devriminin Yöntemleri**, çev: Mahmut Emin Bozarlan, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1970, s.84-92

de Nasır'ın temellerini attığı Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmaktan imtina etmiştir. Nasır'ın ihtilalini örnek alan bu hareketin milliyetçi yönü ağır unsurları SSCB desteği ile ezilmemiş olsaydı, şüphesiz olarak Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılımının mümkün olması düşünülebilirdi. Nasır, her şeye rağmen kendini güçlü bir lider olarak görüyordu. Arap birliğini merkeze alan düşüncesi ile 1960 yılında İran'a karşı saldırgan bir siyaset izledi. Ne de olsa Sünni Araplar ile Şii İran arasında büyük bir ayrışma mevcut idi. Neticede, Mısır ve İran arasındaki politik ilişkiler de zarar görmüştür.¹⁸⁵

28 Eylül 1961'de Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilan etmesi ise Nasır'ın büyük planlarını çökerten en güçlü darbe olmuştur. Suriye'nin bağımsızlık ilanının zahir nedeni komünist ideolojiye sahip ve SSCB yanlısı Suriyeli subaylar tarafından Suriye'de yapılan askeri darbe olmuştur. Bağımsızlığın zımni nedeni ise, 4 yıla yakın bir süre varlığını sürdüren bu cumhuriyetin asli unsuru halinde bulunan Mısır'ın Suriye'yi bir vilayeti gibi yönetme yoluna girişmiş olmasıdır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başkanlığını Nasır üstlendiği gibi Suriye'nin stratejik idari birimlerine hep Mısırlıları görevlendirmiş ve yerleştirmiştir. Doğal olarak bu siyaset, Suriye'nin Suriyeli askerlerinde bir noktada patlamaya neden olan rahatsızlık meydana getirmiştir. SSCB'nin de dış desteği Mısır ve Suriye birliğinin bozulmasına neden olmuştur. Suriye'nin ardından Yemen de ayrılma yoluna gitmiştir. Ancak Nasır her şeye rağmen sadece Mısır'ın içerisinde kaldığı Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ismini değiştirmemiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti adının yerini, Mısır Arap Cumhuriyeti adının alması Nasır'ın ölümünden sonra gerçekleşmiştir.¹⁸⁶

Yemen, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Mısır ve Suriye'den sonra üçüncü katılımcısı olmuş olup Suriye'nin ayrılmasından sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma yolunu seçerek Mısır'ı tek başına bırakmıştır. Nasır'ın Arap birliğinden vazgeçmeme düşüncesinin ve gözünün Mısır dışında olmasının bir tezahürü olarak devreye soktuğu hareket neticesinde, 26 Eylül 1962 tarihinde Nasır destekçisi Yemenli askerler ülkede darbe yapmışlardır. Ancak bu darbe tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır. Öte yandan, Yemen'deki kraliyet destekçileri de Suudi Arabistan'ın desteğini alarak Nasır yanlısı cumhuriyetçi gruba karşı mücadeleye girişmişlerdir.

¹⁸⁵ Hourani, s.463-469

¹⁸⁶ Hourani, s.466-478

Ülkedeki bölünme bir noktadan sonra ülkenin Kuzey Yemen ve Güney Yemen olarak ikiye bölünmesine yol açmıştır. Mısır'ın desteğini arkasına alan Kuzey Yemen'in resmi ismi Yemen Arap Cumhuriyeti olmuştur.¹⁸⁷

3.2.6. Nasır ve SSCB İlişkileri

Nasır'ın liderliği altındaki Mısır ile SSCB'nin yakın temaslar kurmasının altındaki iki ana nedenden birincisi; Nasır'ın Mısır'ın yakın dönemdeki eski idarecilerinden farklı olarak kendisini İngiltere'den uzaklaştırma yoluna gitmesidir. İkinci ana neden ise Süveyş Krizi esnasında Fransa ile birlikte İngiltere'nin de işgale son vermesine neden olmuş en güçlü caydırıcı unsurun SSCB olmuş olmasıdır. SSCB'nin sert tutumu Mısır'ı işgalden kurtarıırken bir manada Batı Bloğu-Doğu Bloğu dengesi ve soğuk savaş ortamında, düşmanımın düşmanı dostumdur anlayışını doğurmuştur. Bu vesileyle Mısır ile SSCB arasında resmi temas gerçekleşmiş ve Cemal Abdül Nasır, Mısır Devlet Başkanı olarak 1958 yılında Moskova'ya (28 Nisan - 16 Mayıs tarihleri arasında) resmi bir ziyarette bulunmuştur. Mısır ve SSCB arasında oluşması mümkün ittifak, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta gerçekleşen ihtilal ile sekteye uğramıştır. İttifakı sekteye uğratan ihtilalin sonuçları olmuştur. Irak İhtilali, Mısır İhtilali'ne benzer unsurlar taşımaktadır. Hatta ihtilalci askerlerin Nasır ve arkadaşlarını örnek aldığı söylenilmesi dahi mümkündür. Hedefte Mısır İhtilali ile benzer şekilde kraliyet ve kraliyeti oluşturan Haşimi Hanedanlığı'nı himaye eden İngiltere bulunmaktadır. Ancak, Irak İhtilali'ni Mısır İhtilali'nden yapısal olarak ayıran derin ayrılıklar mevcuttur. Irak İhtilali, kanlı bir şekilde gerçekleşmiş ve Kral İkinci Faysal ile birlikte kraliyet ailesinin büyük bir kısmı vahşice öldürülmüştür. İhtilal sonrasında ise Mısır'dan farklı olarak arkasını SSCB'ye dayayan Abdülkerim Kasım, Nasır'ın Mısır'da muhaliflerini ezdiği gibi Irak'ta Arap milliyetçilerini ezme yoluna gitmiştir. Bu hamleyi ülkedeki komünistlerin konumunu güçlendirecek bir hamle olarak gören ve Abdülkerim Kasım'a destek veren SSCB, bu desteği ile Nasır'ı kızdırmıştır. SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Nikita Sergeyeviç Kruşçev (Hruşçov)'in Komünist Parti Kongresi'nde Nasır'ın komünistlere bakış açısını yermesi ise gerilimin düzeyini arttırmıştır. SSCB ile Mısır

¹⁸⁷ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.444-445

arasında ortaya çıkan bu gerilim, 1964 yılında Asvan Barajı'nın temel atma töreni vesilesiyle Kruşçev'in Mısır'ı ziyaretine değin sürmüştür. Asvan Barajı'nın temel atma töreniyle Kruşçev ile dolayısıyla SSCB ile buzları eriten Nasır, aynı yıl Kahire merkezli olarak düzenlenen zirvelerde Arap liderler, Afrikalı liderler ile üçüncü ve bağlantısız blok içerisinde yer tutan liderler ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Nasır'ın bu aktif siyaseti, Batı Bloğu'nun baş aktörü Amerika Birleşik Devletleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.¹⁸⁸

3.2.7. Mısır'dan Müteşekkil BAC ve Altı Gün Savaşı'na Giden Yol

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) ismen değil ancak cismen dağılması ile Nasır'ın yürüttüğü Arap birliği politikaları sekteye uğramıştır. Nasır, bu çerçevede idealinin sac ayağının ikincisini oluşturan Afrika'ya ve Afrika politikalarına ağırlık verme yoluna gitmeye karar vermiştir. Aynı zamanda, Mısır'ın iktisadi yapısında yeni düzenlemeler yapma yolunu seçmeye karar vermiştir. İktisadi manada, kamulaştırma politikalarının tonunu koyulaştıran Nasır, ithalat ve ihracatın kontrolünün tamamen devletin elinde olmasını istedi ve sosyalist bir devlet anlayışına yakınlaştı. Nasır'ı bazı perspektiflerden sosyalist olarak tanımlamak mümkün olduğu gibi diğer bazı perspektiflerdense bu tanımlama boşa düşmektedir. Esasında Nasır üçüncü yolu seçtiğinde, yani iki kutuplu dünyada kendisini ve Mısır'ı Batı Bloğu ve Doğu Bloğu dışında ayrı bir yerde konumlandığında Batı Bloğu tarafından dışlanıcı, Doğu Bloğu tarafından ise sıcak bir tavırla karşılanmıştır. Batı Bloğu'nun Bağlantısızlar Hareketi'ne verdiği net mesaj ya bizlesinizdir ya da bizim karşıımızdasınızdır olurken, SSCB'nin Süveyş Krizi'nde izlediği rol ve anti-emperyalist söylemlere sahip olması Nasır'ın izlediği siyasette belirleyici etkenler olmuştur. Bunun yanında, Mısır İhtilali'nin gerçekleştirildiği kraliyet zümresinin Batı Bloğu'nun yanında yer aldığını da hatırlatmakta fayda vardır. Nasır'ın sosyalist olarak görülmesindeki büyük bir etken de sömürge haline getirilmiş ülkeler nezdinde sömürgeci devletlere isyan dalgası başlatma

¹⁸⁸ Erel Tellal "SSCB'yle İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (769-783), cilt 1, 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.769-783; Ömer Kürkçüoğlu "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (784-807), cilt 1, 17. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.784-799

girişimleri olmuştur. Bağlantısızlar Hareketi'nin ideolojik bir devamı olarak görülebilecek bu girişimler Batı Bloğu tarafından tepkiyle karşılanırken, Nasır'ın Arap ülkeleri ile birlikte Afrika ülkeleri nazarında da önemli bir itibar sahibi olmasına neden olmuştur. Makul filtreler ile bakıldığında Nasır'ın siyasi hamlelerinin hem yerel hem uluslararası düzlemde bir güç dengesi içerisinde değişken olduğunu ve iktisat politikasının da bundan etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede, sosyalist olarak yorumlanabilecek iktisadi düzenlemeler Mısır'ın toplumsal yapısına da bu manada sirayet etmiştir. Nasır'ın sosyalistliği kesinlikle milliyetçiliğinin altında ve çok derinlerde idi. Anti-emperyalistliği de milliyetçiliğinden beslenmiştir. Nasır'ın millileştirme ve kamulaştırma hamleleri düşünsel iktisadi köklere ve sosyalist iktisada dayanmaktan ziyade gücünü arttırmaya ve bu hedefe yönelik stratejik hamlelere dayanıyordu. Elbette ki ihtilalci bir subay olarak, toplum yapısının da arzu ettiği şekilde değişmesi için ülke içinde etkili bir siyaset izlemiştir.¹⁸⁹

Cemal Abdül Nasır, 4 Temmuz 1962 tarihinde kurulan *El-İttihadül İştiraki El-Arabi*'nin yani Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin başkanlığını yapmıştır. Nasır'ın sosyalistliğine vurgu yaparken kullanılabilir bir unsur olan bu partinin isminden ziyade Nasır'ın takip eden yıllardaki icraatlarına odaklanmak daha doğru olacaktır. Nasır, 1957 yılında yürürlüğe koyduğu 5 yıllık kalkınma planının bir benzeri olan ikinci 5 yıllık kalkınma planını 1962 yılında yürürlüğe sokmuştur. 1964 yılında ise bir ölçüde Süveyş Krizi'nin müsebbibi olan Asvan Barajı'nın temeli atılmıştır. Barajın temel atma töreninde Nasır'a SSCB lideri Kruşçev eşlik etmiştir. Bu tören SSCB ve Mısır arasındaki buzların eridiğinin bir göstergesi olmuştur. Mısır'ın uluslararası düzlemde kendini konumlandırması ve yurt içindeki iktisadi gelişmeler, Nasır'ın elini güçlendirecek şekilde ülke ekonomisinin güçlenmesine neden olmuştur. Ekonominin güçlenmesi, ülkedeki yatırımların artmasına neden olmuştur. Birbirini besleyen tarzda, yatırımların artması da ekonominin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Arap Sosyalist Birliği Partisi'nce yönetilen Mısır'da yatırımlar kamu harcamaları sayesinde gerçekleşmiştir. Zaten planlı şekilde izlenen kamulaştırma siyaseti, Mısır'da yatırım gücüne sahip iktisadi figürlerin oldukça azalmasına neden olmuştur. Nasır'ın milliyetçi ve sosyalist iktisadi politikalarını etkileri; Mısır İhtilali öncesi iktisadi gücü elinde tutan

¹⁸⁹Sami A. Hanna ve George H. Gardner, *Arab Socialism*, Netherlands: E.J. Brill Publishing, 1969, s.98-138

yabancı ve (Türk ve Kafkas kökenli) yerli elitlerin iktisadi gücünü Nasır'ın kendi elitlerinin eline vermek olarak ortaya çıkmıştır. Toprak sahibi olmayı sınırlamaktan başlayıp millileştirmeler, kamulaştırmalar ve yatırımlarla devam eden iktisadi politikalar; milliyetçi ve (Mısır'a özgü) sosyalist siyasetinin toplumsal katmanda oluşturmaya çabaladığı yeni düzenin destekçisi olmuştur. İktisadi karşılığı olan yatırımları izleyen sosyal yatırımlar, ihtilalin çekirdek kadrosunun (her ne kadar ihtilale destek veren pek çok zümre zaman içerisinde bertaraf edilmiş olsa da) arzu ettiği yeni Mısır toplum yapısını oluşturmaya ortam hazırlamak gayesi ile yapılmıştır.¹⁹⁰

3.2.8. Seyyid Kutub'un Siyasi ve İktisadi Etkileri

Müslüman Kardeşler tarafından Nasır'a duyulan öfke, 22 Ağustos 1966 tarihinde Seyyid Kutub'u idam ettirmesi ile katlanmıştır. Din eksenli olarak siyaseti, ekonomiyi, toplumu, insanı yorumlayan ve en bilinen eserleri *Kur'an'ın Gölgesinde (Fizılâl'il Kur'an)* ve *Yoldaki İşaretler* olan Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler'in fikri önderlerinden biri olmuştur. Nasır döneminde 1954 yılından 1964 yılına kadar hapiste tutulan Seyyid Kutub, 1964 yılında serbest bırakıldıktan sonra 1965'te tekrar tutuklanmıştır. Seyyid Kutub'un tekrar tutuklanmasına gerekçe olarak "Yoldaki İşaretler" kitabı gösterilmiştir. Seyyid Kutub, ertesi yıl idam edilmiştir.¹⁹¹

Seyyid Kutub, Mısır'ı aşan bir üne sahiptir. Düşünceleri Arap veya Mısırlı olmayan farklı farklı kimseleri etkilemiştir. Seyyid Kutub'un siyasete ve iktisada yönelik düşünceleri Mısır'da uygulanma imkanı bulamamıştır. Ancak ülkeyi aşan bir ölçüde ziyadesiyle etkili olmuştur. Dini referans alıp çeşitli konularda kendine has yorumlar yapan Seyyid Kutub'un iktisadi etkileri ilkeler şeklinde ifade edilecek olursa; çalışmanın Müslümanlar için şart olması, çalışan kişinin ücretinin hemen ödenmesinin şart olması, çalışanların çalışma şartların iyi tutulması, çalışanın sömürülmemesi, servetin tek elde toplanmaması, kamuya hizmet veren aygıtların millileştirilmesi, umumi kaynakların millileştirilmesi, zekatın ehemmiyetinin unutulmayıp uygulanması,

¹⁹⁰ Baker, s.88-111

¹⁹¹ Erkilet,s.262-288

devletin gerekli şartlarda vergi ile toplumsal dengeyi sağlaması, bireysel mülkiyet hakkı tanınması ancak gerektiğinde sınırlandırılması, elde edilen kazancın İslami açıdan meşru olması, sosyal adaletin sağlanması gibi unsurlara sahiptir. Aynı iktisadi etkiler gibi zuhur alanı bulamamış siyasi etkilerini oluşturan ilkelerin vurgularını sıralayacak olursak; seçim vurgusu, şura (danışma) vurgusu, yöneticiye itaatin onun dini hükümlere uymasına bağlı olduğu vurgusu gibi ana esaslar olduğunu görmek mümkün olacaktır. Seyyid Kutub'un siyasi etkilerinin tesirinden korkan Mısır yönetimi, Yoldaki İşaretler'i dini referanslı bir ihtilal çağrısı olarak görmüştür. Neticesinde, tehdit olarak gördüğü düşünür bir eliti öldürme yoluna gitmiştir.¹⁹²

Seyyid Kutub'un önemli eserlerinden biri olan *İslam'da Sosyal Adalet* isimli kitapta, devletin idari ve iktisadi siyasetine değinilirken İslam'ın ilk dönemlerine vurgular yapılmakta ve bu vurgulardan elde edilen veriler formüleştirilerek ifade edilmektedir. Bu yöntem izlenirken çok açık bir biçimde belirtilen bir husus ise söz konusu kitabın sosyal plan tetkiki gayesi ile değil İslam'da sosyal adaleti beyan etmek gayesiyle yazıldığıdır. Mezkur belirtilen husus tüm eserlere teşmil edildiği takdirde Seyyid Kutub'un derdinin ihtilal değil İslami esasları beyan etmek olduğu hususunu iddia etmek mümkün bulunmaktadır.¹⁹³

Seyyid Kutub'un siyasete ve iktisada dair fikirleri Müslüman Kardeşler'e mensup bazı kişilerce benimsemiş olursa da, literatür açısından Seyyid Kutub Müslüman Kardeşler'in lideri olarak tasnif edilmemektedir. Nasır'ın başta olduğu dönemde Müslüman Kardeşler'in lideri konumundaki kişi Hasan El-Hudeybi olmuştur. Hem Seyyid Kutub'un hem de Hasan El-Hudeybi'nin Nasır'a karşı muhalif bir tavır takındığı ortada olan bir gerçektir. Ancak, bu iki tür muhalefet arasında bir kıyas yapıldığında Hasan El-Hudeybi'nin Seyyid Kutub'a nispeten daha ılımlı bir tavır takındığı ileri sürülebilmektedir.¹⁹⁴

¹⁹² Erkiilet,s.282-288

¹⁹³ Seyyid Kutub, **İslam'da Sosyal Adalet**, Çev: Yaşar Tunagür ve M. Adnan Mansur, 3. Baskı, İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 1962, s.236-244

¹⁹⁴ Nurullah Çakmaktaş, **Mısır'da Selefi Hareket**, İstanbul: Açılımkıtap Yayınları, 2016, s.29-37

3.2.9. Altı Gün Savaşı

Altı gün sürmesinin isimlendirdiği ve bir başka nitelemeyle de Üçüncü Arap-İsrail Savaşı olarak geçen savaşın tarafları İsrail'e karşı Mısır, Suriye ve Ürdün olmuştur. Mısır, Suriye ve Ürdün'e ait topraklar savaş sonunda İsrail tarafından işgal edildiği için bu ülkeler taraf olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte, savaşa gidilen atmosferde Mısır, Suriye ve Ürdün dışındaki Arap ülkelerinde de savaşa girme temayülü doğmuş hatta birçoğu sıcak çatışmaya giren ülkelere politik olarak destek sunmuşlardır. Savaşa giden süreç Mısır, Ürdün ve Irak arasında imzalanan 30 Mayıs 1967 tarihli Askeri İşbirliği Antlaşması ile son aşamaya girmiştir. Önceki Arap-İsrail savaşlarından ve İsrail'in bölgedeki varlığından yola çıkılacak olursa en ufak bir vaka bile bölgedeki savaş atmosferini besleyerek İsrail ile Arap ülkelerini sıcak çatışmaya yaklaştırmıştır.¹⁹⁵

Nasır, askeri işbirliği antlaşması ile birlikte, arasının iyi olmadığı Ürdün Kralı Hüseyin ile yeni bir döneme giriyordu. Söz konusu askeri işbirliği antlaşması, İsrail'in teyakkuz haline geçmesine neden olmuştur. Nasır'ın sert söylemleri ve Arapların birleşerek İsrail'i haritadan sileceğini iddia etmesi gerginliği arttırmıştır. İsrail'in savaş öncesinde komşularıyla yaşadığı ihtilaflar ve askeri hamleleri ise Arapların tansiyonunun yükselmesine neden olan unsurlar olmuştur. Altı Gün Savaşı'nda Mısır başta olmak üzere diğer Araplar kendisine saldırmadan saldırıya geçen İsrail, Mısır Hava Kuvvetleri'ne ait uçakları yerdeyken bombalayarak imha etmiştir. Kara saldırılarıyla ise İsrail; Mısır, Suriye ve Ürdün'ün topraklarının bir kısmını işgal etmiştir. Nasır'ın körüklediği ve İsrail'in başlayıp bitirdiği savaşın devam eden yıllara tesir eden çok çeşitli etkileri olmuştur. Altı Gün Savaşı, 5 Haziran 1967 tarihinde başlayıp 10 Haziran 1967 tarihinde sona ermiştir. Nasır, savaşın sonunda büyük itibar kaybına uğramıştır.¹⁹⁶ Hem uluslararası hem de ulusal çaptaki bu itibar kaybı Mısırlılara istifa ettiğini açıklamasına neden olmuştur. Nasır'ın istifa kararı büyük infial uyandırmıştır. Mısır halkının bir kısmı gösteriler ve protestolar yaparak Nasır'ın göreve geri dönmesini istemiştir. Bu gösteri ve protestoların, Nasır tarafından yönetildiği ve yönlendirildiği

¹⁹⁵ Barbara Hinckley ve Sheldon Goldman, **American Politics and Government: Structure, Processes, Institutions, and Policies**, London: Scott Foresman Publishing, 1990, s.561-565

¹⁹⁶ Hourani, s.479-480

hususunda yorumlar da mevcut bulunmaktadır. Neticede, Nasır istifadan vazgeçtiğini açıklayarak göreve devam kararı almıştır.¹⁹⁷

3.2.10. Nasır'ın Ölümü

Altı Gün Savaşı'nın ve istifadan vazgeçmesinin ardından daha itidalli bir politika izlemeye gayret gösteren Nasır'ın uluslararası çaptaki son zirvesi, Ürdün'deki Filistinliler sorununun görüşüldüğü ve Kahire'de gerçekleştirilen 22 Eylül 1970 tarihinde başlayan Arap Zirvesi olmuştur. 6 gün sonra (28 Eylül 1970 tarihinde) kalp krizi geçirerek ölümü tadan Nasır'ın cenaze töreni oldukça kalabalık bir kitlenin katılımına sahne olmuştur. 1966 ve 1968 yıllarında iki kez kalp krizi geçiren Nasır, üçüncü kalp krizinde kalbine yenik düşmüştür. Böylece, Mısır'da Cemal Abdül Nasır dönemi sona ermiştir.¹⁹⁸

Nasır'ın cenazesi, yüksek katılım sebebiyle Guinness Rekorlar Kitabı'na geçmiştir. Cenazede 4 milyonu aşkın kişinin bulunduğu belirtilmektedir. Nasır'ın ardından Mısır'ın yönetimini Mısır İhtilali'nden beri Nasır'ın yanında bulunan, Nasır öldüğü esnada Nasır'ın yardımcılığı görevini ifa eden ve Hür Subaylar'dan biri olan Enver Sedat devralmıştır.¹⁹⁹

3.2.11. Nasır'ın Tarım Odaklı İktisadi Düzenlemelerinin Karşılaştırılması

Mısır İhtilali'nin gerçekleştiği dönemde toprağa dayalı olarak işleyen Mısır ekonomisinin en can alıcı alanını tarım sektörü oluşturmaktaydı. Nasır, Mısır'ı yeniden biçimlendirme siyasetinde ekonomi-politiğe önemli bir yer ayırmıştır. Ekonomi-politik perspektifinde tarıma sirayet edecek ölçüde arazi edinme ve arazi dağılımını önemli oranda değiştirecek düzenlemelere imza atmıştır. 1952 yılında devreye sokulan (yaklaşık 1000 dönüm üst limitli) arazi kısıtlaması kararı, henüz taslak aşamasındayken

¹⁹⁷ Baker, s.182-192; Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.433-439

¹⁹⁸ Tahia Gamal Abdel Nasser, *Nasser My Husband*, translated by Shereen Mosaad, Cairo: The American University in Cairo Press, 2013, s.107-117

¹⁹⁹ Goldschmidt Jr. ve Davidson, s.448-449

İhtilal Konseyi'nin karşısına siyasetçiler, kraliyet yanlıları ve toprak sahibi iktisadi elitlerden oluşan bir muhalefet çıkarmıştır. Oluşan bu muhalefet, İhtilal Konseyi'nin sert üslubu ile ezilmiş ve arazi kısıtlanması uygulanmaya başlanmıştır. Nasır'ın tek adam olarak rahatça hareket ettiği bir döneme tekabül eden 1961 yılında tarım arazileri ilgili ikinci büyük düzenleme²⁰⁰ gerçekleştirilmiştir. 1952'deki düzenlemelerin ardından Mısır tarımında ve ekonomisinde önemli bir yer edinen tarım kooperatifleri 1961 yılındaki düzenleme ile birlikte daha etkili bir statüye kavuşmuştur. Tarım kooperatifleri devletin yani dolaylı olarak Nasır'ın kontrolünde işletilmiştir. Tarım ile işğal edenlerin mecburi olarak üye oldukları tarım kooperatifleri, tarım siyasetini belirleyen ve denetleyen bir yapıya bürünmüştür. Tarım ile ilgili olarak hangi ürünün ekileceğini, ne zaman ekileceğini ve nereye ekileceğini tarım kooperatifleri belirlemiştir. Aynı zamanda, genel tarım politikasının ve yerel uygulamaların denetleyicisi nosyonu ile hareket etmiştir. 1961 ile birlikte toprak kısıtının yaklaşık 1000 dönüm (200 feddan) üst sınırından yaklaşık 500 dönüm (100 feddan) üst sınırına indirildiğini de belirtmek gerekmektedir. 1969 yılındaki tarımsal düzenleme ise 1952 gibi kısıtlama yönü ağır basan bir düzenleme olmuştur. 1952'den 1969'a yarı yarıya azaltılan sahip olunmasına izin verilen toprak miktarının tekrar (50 feddan / yaklaşık 250 dönüm olacak şekilde) yarı yarıya azaltılması öngörülmüştür. Ancak, Nasır'ın ölümüyle birlikte söz konusu üçüncü düzenleme tam anlamıyla hayata geçirilememiş ve başarılı olamamıştır.²⁰¹

Üç safhalı düzenlemeyi genel olarak değerlendirecek olursak; birinci tarım düzenlemesi siyasi ve iktisadi unsurlar taşımakla birlikte ihtilalin ateşini hissettiren bir düzenleme olmuştur. Yüksek miktarda toprak sahibi kraliyet ailesi ve Kavalalı Hanedanı'ndan miras kalan toprak sahibi Türk ve Kafkas elitlerin iktisadi gücünü kırarak onların siyasi etkilerini azaltmak hedeflenmiştir. Aynı zamanda, kısıtlanan topraklardan kısıtı aşan miktarların bir kısmı toprak sahibi olmayan halka dağıtılarak ihtilale sosyal destek sağlanmıştır. Kısıtı aşan ve devletin el koyduğu topraklar ile de Hür Subaylar, iktisadi bir değeri güce çevrilebilecek şekilde ellerinde tutmuşlardır. İkinci tarım düzenlemesi ise Nasır'ın çok güçlendiği ve yatırımları arttırdığı bir dönemde meydana gelmiştir. Tarım kooperatifleri, devletin tarım üzerindeki kontrolünü

²⁰⁰ Abdunnasır, s.84-92

²⁰¹ Marsot, s.109-121.

ve etkin tarım siyaseti izlenmesi olanağını arttırmıştır.²⁰² İkinci düzenlemenin birinci düzenlemeden bir diğer farkı, tarımda kamusal denetleme mekanizmasına paralel olarak üretim ve ticaret araçlarında uygulanan millileştirme ve kamulaştırma politikalarıyla temas eden bir dönemde meydana gelmiş olmasıdır.²⁰³ Üçüncü düzenleme, Altı Gün Savaşı ile hüsrana uğrayan ve iç politikaya ağırlık veren Nasır'ın ekonomi-politik perspektifte sahip olduğu gücü arttırmak ve izlediği sosyalist politikanın tonunu arttırmak anlamını taşımıştır. Nasır üçüncü düzenlemeyi başlatmıştır ancak ertesi yıl öldüğü için diğer iki düzenleme denli etkili bir uygulama hayata geçmemiştir. Bunun haricinde, ilk düzenlemenin ihtilalci askerlerin forsu ile ikinci düzenlemenin ise Nasır'ın sahip olduğu uluslararası desteğin etkisiyle aktifleştirildiği görülmektedir. Ancak, Suriye ve Yemen'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden 1961 sonunda çekilmiş olması ikinci düzenlemenin Mısır içi aktif bir alana sahip olduğunu da göstermektedir. İsrail'e karşı 1967 yılında hüsrana uğrayan ve istifa edip geri dönen Nasır'ın 1969'daki hamlesi ise SSCB'ye olumlu sinyaller gönderen bir düzenleme anlamını taşımaktadır. Fakat, uluslararası platformda kaybettiği itibar ve hem siyasi hem de fizyolojik olarak kısa bir ömrünün kalmış olması son tarım düzenlemesini genel itibar ile etkisiz kılmıştır.

²⁰² Abdel-Malek, s.50-86

²⁰³ Mansfield, s.168-191

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, Mısır'daki siyasi ve iktisadi elitlerin Cemal Abdül Nasır Dönemi'ndeki etkilerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Elitizm teorisi ele alınırken söz konusu döneme daha uygun geldiği düşüncesiyle modern elitizmden ziyade klasik elitizmin tahlilleri kullanılmıştır. Klasik elitizmde de, ağırlıklı olarak klasik elitistlerden Vilfredo Pareto'nun tespitleri Cemal Abdül Nasır Dönemi Mısır'ına uygulanmıştır. Bir toplumda bir kişinin mevcut durumunu kötüleştirmeden diğer bir kişinin durumunun iyileştirilemeyeceği şeklinde ifade edilen ve literatürde Pareto Optimumu (Optimum Pareto) olarak bilinen iktisadi yasanın mucidi olan Pareto'nun, ekonomi-politiğin topluma etkisini elitizm teorisi çerçevesinde formüleştirmesi teorik altyapı olarak kullanılmıştır.

Siyasi elitleri aslan ve tilki olarak; iktisadi elitleri de rantçı ve spekülâtör olarak formülize eden Pareto, siyasi ve iktisadi gücün söz konusu elitlerin yer değiştirmesi ile birinden diğerine geçeceğini öne sürmektedir. Bu açıdan elitlerin yer değiştirmesinin Pareto Optimumu'nu tamamlayıcı bir teori olduğunu ortaya sunmak mümkündür.

Hanedan Dönemi öncesinden başlayarak Mısır İhtilali'ne kadar olan zaman diliminde Mısır farklı farklı unsurlar tarafından yönetilmiştir. Mısır tarihi açısından firavunların (olumlu ya da olumsuz mirası) göz ardı edilmeyecek denli dikkate alınması gereken bir husustur. Dünya tarihindeki gelişmelerin çoğundan Mısır ve Mısır halkı da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir. Büyük İskender ve Sezar gibi tarihi şahsiyetlerin Mısır'a doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. Mısır'ın Roma'dan Bizans hakimiyetine geçişi bir sürekliliğin tezahürü olmuştur.

İslam'ın yayılışı ise Mısır tarihi için bir kilometre taşı olmuştur. Mısır tarihi açısından kısa sayılabilecek bir süre içerisinde Mısır toplumu yeni bir kimlik kazanmıştır. Hem İslamlaşma hem de farklı milliyetlerden insanların Mısır'a göç etmesi eskisinden farklı bir durum doğurmuştur. Mısır devam eden süreçte farklı farklı devletlerin toprağı olmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde Mısır, İslam kültürünün bir

parçası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin güçlü zamanlarında topraklarına kattığı Mısır, uzun bir süre Osmanlı Vilayeti olarak kalmıştır.

Mısır'ın vilayet kimliğini değiştiren gelişmeler ise siyasi ve iktisadi değişimlerin birleşimi neticesinde ortaya çıkmıştır. Batılılaşma ve modernleşme adımlarını bağlı bulunduğu Osmanlı Devleti'nden daha erken atan Mısır'ın yöneticileri güç kazandıkça ve Avrupalılarca desteklendikçe yeni unvanlar kazanmışlardır. Bu desteklemelerin bir noktada tahakküme dönüştüğü ise oldukça yalın bir gerçektir. Kavalalı Hanedanı olarak nitelenen Mısır yöneticileri valilikten hidivliğe, hidivlikten sultanlığa ve sultanlıktan krallığa olacak şekilde unvan sahibi olmuşlardır.

Mısır'ın son kralı olan Kral Faruk ise Mısır Ordusu içerisindeki gayri-resmi bir teşkilat olan Hür Subaylar tarafından yapılan ihtilal neticesinde Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Mısır İhtilali sonrası ortaya çıkan atmosfer, kısa bir süre sonra Mısır'da Cemal Abdül Nasır Dönemi'ni doğurmuştur. Askeri elitin siyasi elite nizam ve intizam verme hevesi, bir müddet sonra askeri elitin siyasi elitin yerini almasına ortam hazırlamıştır. Bununla birlikte, siyasi elite dönüşen askerler bir takım iktisadi politikaları da hayata geçirme imkanı bulmuşlardır.

Mısır İhtilali öncesinde ve sırasında, Kral Faruk yönetiminden ve İngiltere hakimiyetinden memnun olmayan elitlerin ihtilale destek verdiği görülmektedir. Farklı ideallere ve farklı statülere sahip bu elitler, ihtilali destekleyerek ihtilal sonrası oluşacak yeni durumun mevcut durumdan daha lehlerinde olacağı düşüncesi ile hareket etmişlerdir.

Bir kısım asker, siyasetçi, akademisyen, gazeteci, dini ve içtimai lider elitin desteğiyle Mısır İhtilali kansız bir şekilde yapılmıştır. Kral Faruk sonrası yeni dönem için toplumun farklı kesimlerindeki elitlerin düşünceleri ve reçeteleri olmuştur. Sosyalizmi referans alanlar ile İngiltere tahakkümünde olmayan bir liberalizmi referans alanlar olduğu gibi Müslüman Kardeşler ve Seyyid Kutub gibi İslam'ı referans alanlar da olmuştur. Sosyalizmi referans alanlar Mısır-SSCB ile yakınlaştığında bile ön planda olamamıştır ancak Nasır'ın sosyalizmi ile yetinmek zorunda kalmışlardır. Liberalizmi

esas alanlar ise ihtilalden sonra kısa bir süre içerisinde Nasır tarafından ekarte edilmişlerdir. Nasır'ın en sert yüzünü ise İslam'ı referans alan Mısırlı elitler ve o elitlerin peşinden giden halk kitlesi görmüştür.

Genel olarak Mısır'daki elitlerin siyasi etkilerinin Mısır İhtilali'nin ardından Nasır tarafından sert bir biçimde temasa maruz kaldığını ifade etmek mümkündür. Nasır, potansiyel siyasi rakipleri ve kendiyile farklı düşünenleri her zaman bertaraf etme yoluna gitmiştir.

Nasır, siyasi rakiplerini ve muhaliflerini bertaraf ettikten sonra iktisadi politikalarını da milliyetçi ve kendine has sosyalist bir çizgi içerisinde gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Siyasi alanda olduğu gibi iktisat politikaları alanında da Mısır İhtilali'ni destekleyen ama Nasır'ın yok etmek istediği elitler, iktisadi düşüncelerini gerçekleştirecek fırsat bulamamışlardır. Ama özellikle Müslüman Kardeşler'in ve Seyyid Kutub'un iktisadi düşünceleri, siyasi düşünceleri gibi Mısır'ı aşan tarzda takipçiler bulmuştur.

Kral Faruk zamanından kalan iktisadi elitlerin büyük kısmı ise toprak sahibi elitlerdir. Bu elitler toprağı yani Mısır'ın en önemli üretim aygıtını ellerinde tuttukları için aynı zamanda siyasi etki ve güç sahibiydiler. İktisadi elitler, Nasır için eski dönemi temsil ediyordu. Bunun için yaptığı düzenlemeler ile toprak sahibi olmaya kısıtlamalar getirdi, daha sonra devlet sistemi içerisindeki tarım kooperatifleri vasıtasıyla toprak eliti olma ayrıcalığını devleti yöneten asker kökenli elite bıraktı. Elbette söz konusu düzenlemeler söylem olarak halk için yapılmıştır ve sosyalist motifler taşımaktadır.

Toprak sahibi olmanın kısıtlanması ile birlikte toprağın nasıl ve ne zaman kullanılacağını devletin belirlemesi iktisadi elitlerin yer değiştirmesine yönelik bir örnek oluşturmaktadır. Mısır İhtilali öncesi rantçı elitin yeni spekülatör elite yer değiştirmesi ancak birbirini izleyen üç toprak reformu neticesinde tezahür edebilmiştir.

Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı, bankaları, sigorta şirketlerini, ticaret şirketlerini millileştirmesi ve devletleştirmesi de iktisadi etkileri açısından spekülatif iktisadi hamleler olarak yorumlanmaya açıktır. Bu alandaki rantı kesilen rantçı elitlerin ise Fransız ve özellikle İngiliz elitler olduklarını söylemek mümkündür. Esasen yabancı

devletlerin Mısır'da sahip olduğu rant üzerinden yorum yaparken iktisadi değerin rantının küresel bir açısının olduğunu görmek için, Süveyş Kanalı hisselerinin Hidiv İsmail zamanında Yahudi kökenli Alman bir aileye ait olan Rothschild Bankası'ndan alınan bir kredi ile İngiltere'ye satıldığını hatırlamak gerekmektedir. İsrail'in kuruluşu sonrasındaki Arap-İsrail Savaşları ve Nasır'ın İsrail'e düşmanlığını, zamanında Süveyş Kanalı'nın hisselerini alıp Mısır'a para versin diye İngiltere'ye kredi sağlayan Rothschild ailesinin Mısır'daki Süveyş Kanalı'nın varlığından rant etmesi üzerinden ekonomi-politik bir perspektiften yorumlamak mümkündür. Tarihsel süreç içerisinde Süveyş Kanalı'ndan Mısır'ın elde etmeyi umduğu rant, emperyalist bir eğilimle emperyal devletler olan İngiltere ve Fransa'ya kaymıştır. Mısır İhtilali sonrası millileştirme hareketi spekülatif bir hamle olmuş ve rantın tekrar Mısır'a dönmesini amaçlamıştır. Üçüncü yolu izlediğini ifade eden Nasır'ın özellikle bir dönem SSCB ile yakınlaşması ise siyasi getirilerinin yanında, rantın korunması ve Asvan Barajı projesi de hesaba katılırsa rantın artırılması için yapılmış bir hamle olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Abd El Nasser, Camal, **Mısır İhtilalinin İçyüzü**, ev: Vatan Yazı Heyeti, İstanbul: Vatan Gazetecilik, 1954

Abdel-Malek, Anouar, **Egypt Military Society: The Army Regime, The Left, And Social Change Under Nasser**, translated by Charles Lam Markmann, Egypt: Random House Publishing, 1968.

Abdunnasır, Cemal, **Arap Devriminin Yöntemleri**, ev: Mahmut Emin Bozarıslan, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1970.

Abu El-Feth, Ahmet, **Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır**, ev: Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi, 1965

Ağırakça, Muhammed Hamidullah, **Mısır'da Kanunlaştırma Hareketleri**, İstanbul: Akdem Yayınları, 2013

Arslan, D. Ali, **Elit Sosyoloğisi**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007

Arslan, Rıza, **Elitizm Teorisi ve Teorisyenleri**, Bursa: Dora Yayınları, 2010

Baker, Raymond William, **Egypt's Uncertain Revolution Under Nasser and Sadat**, London: Harvard University Press, 1978

Bauer, Susan Wise, **Antik Dünya Tarihi – İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**, ev: Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 2.Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003

akmaktaş, Nurullah, **Mısır'da Selefi Hareket**, İstanbul: Aılımkıtap Yayınları, 2016

Doran, Michael, **Pan-Arabism Before Nasser**, New York: Oxford University Press, 1999

Duran, Burhanettin ve Nurullah Ardiç, “Arap Baharı” Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş** içinde, 2.baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.669-682

Erkilet, Alev, **Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler**, 5. Baskı, Ankara: Hece Yayınları, 2010

Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev: Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012

Fay, Brian, **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi**, çev:İsmail Türkmen, İkinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005

Galbraith, K.J., **The Anatomy of Power**, London: Hamish Hamilton Ltd, 1984

Galbraith, K.J., **The New Industrial State**, London: Penguin Books, 1991

Gamal Abdel Nasser, Tahia, **Nasser My Husband**, translated by Shereen Mosaad, Cairo: The American University in Cairo Press, 2013

Goldschmidt Jr, Arthur ve Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev: Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2008

Greenberg, Edward S. ve Benjamin I. Page, **The Struggle For Democracy**, New York: Harper Collins College Publishers, 1993

Hamidullah, Muhammed, **El-Vesaiku’s-Siyasiyye (Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri)**, çev: Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997

Hanna, Sami A. ve George H. Gardner, **Arab Socialism**, Netherlands: E.J. Brill Publishing, 1969

Havva, Said, **Ellinci Yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı**, çev:Ramazan Nazlı, İstanbul: Hilal Yayınları, 1980

Hinckley, Barbara ve Sheldon Goldman, **American Politics and Government: Structure, Processes, Institutions, and Policies**, London: Scott Foresman Publishing, 1990

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev: Semih Lim, 6.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007

Hourani, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, çev: Yavuz Alogan, 5.baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005

Husaini, Ishak Musa, **The Moslem Brethren: The Greatest of Modern Islamic Movements**, Beirut: Khayat's College Book Cooperative, 1956

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**,V. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947

Kutub, Seyyid, **İslam'da Sosyal Adalet**, çev: Yaşar Tunagür ve M. Adnan Mansur, İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi, 3. Baskı, 1962

Kürkçüoğlu, Ömer "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 17. Baskı, 2012, ss.784-807

Machiavelli, Niccolo, **Prens**, çev: Buğra Poyraz, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013

Mansfield, Peter, **Nasser's Egypt**, England: Penguin Books, 1965

Marsot, Afaf Lutfi Al-Sayyid, **Mısır Tarihi-Arapların Fethinden Bugüne**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010

Mcneill, William H., **Dünya Tarihi**, çev:Alaeddin Şenel, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2007

Michels, Robert, **Political Parties**, translated by Eden and Cedar Paul, Canada: Batoche Books, 2001

Mosca, Gaetano, **The Ruling Class**, translation by Hannah D. Kahn, New York: McGraw-Hill Book Company, 1939

Pareto, Vilfredo, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, çev: Merve Zeynep Doğan, 3. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013

Ponting, Clive, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, çev: Eşref Bengi Özbilen, Üçüncü Basım, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2013

Refik, Ahmet, **Meşhur Osmanlı Kumandanları**, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013

Shalim, Avi, “The Protocol of Sevres, 1956: Anatomy of a War Plot”, David Tal (Ed.), **The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East** içinde, London: Frank Cass Publishers, 2001, ss.119-143

Tellal, Erel “SSCB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 17. Baskı, 2012, ss.769-783

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, 4. Cilt, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956

Valbelle, Dominique, **Eski Mısır’da Yaşam**, çev: Cem Muhtaroglu, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995

Yaylacı, İsmail, “Mısır’da İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık” Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları** içinde, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.135-163

SÜRELİ YAYINLAR:

Altınay, Ramazan, “Örnek Bir Çağdaş İslam Bilimleri Araştırmacısı: Muhammed Hamidullah”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 3, 2000, ss.15-23

Bachrach, Peter ve Morton Baratz, “Two Faces of Power”, **The American Political Science Review**, Vol.56, No.4 (December 1962), ss.947-952

Dahl, Robert, (1958), “A Critique of the Ruling Elite Model”, **The American Political Science Review**, Vol.52, No.2 (June 1958), ss.463-469

Dahl, Robert, “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Vol.2, No.3 (July 1957), ss.201-215

DİĞER YAYINLAR:

Milliyet Gazetesi, 19 Haziran 1953

TDK. Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu. 2010. <http://www.tdk.org.tr> (08 Eylül 2015).